

**Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu
Lapsen osallisuus sovittelumenettelyssä**

Lapin yliopisto
Maisteritutkielma
Anne-Mari Timonen
Lapsioikeus
2017

Lapin yliopisto, oikeustieteiden tiedekunta

Työn nimi: Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu. Lapsen osallisuus sovittelumenettelyssä

Tekijä: Anne-Mari Timonen

Opetuskokonaisuus ja oppiaine: Lapsioikeus

Työn laji: Tutkielma_x_Laudaturtyö__ Lisensiaatintyö__ Kirjallinen työ__

Sivumäärä: XI + 71

Vuosi: 2017

Tiivistelmä:

Tutkielmani tarkoituksena on tarkastella asiantuntija-avusteista huoltoriitojen tuomioistuinsovittelua menettelynä ja selvittää, toteutuuko lapsen oikeus osallistua häntä itseään koskevaan päätöksentekoon riittävällä tavalla nykyisessä sovittelumenettelyssä. Tutkielmassani tarkastelen myös lapsen asemaa sovittelussa osana osallisuutta. Tutkimusmetodinä käytän perinteistä lainoppia eli oikeusdogmatiikkaa, joka tutkii voimassaolevaa oikeutta.

Asiantuntija-avusteisesta huoltoriitojen tuomioistuinsovittelusta on muodostunut tarpeellinen ja ennen kaikkea tehokas keino ratkaista lapsen huoltoa ja tapaamis-oikeutta koskevia asioita. Nykyisessä sovittelumenettelyssä lapsen oikeus osallistua häntä itseään koskevaan päätöksentekoon ei kuitenkaan toteudu tavalla, jota voitaisiin pitää riittävänä.

Lapsen henkilökohtaisen kuulemisen tulisi olla sovittelussa vahva pääsääntö ja kuuleminen tulisi sisällyttää selkeästi osaksi sovittelumenettelyä. Tämä merkitsisi käytännössä sitä, että tuomioistuinsovittelulakiin sisällytetään itsenäiset, lapsen huoltolaista erilliset säännökset, joiden valossa lapsen henkilökohtaista kuulemista punnitaan sovittelussa. Käytännössä myös lapsen henkilökohtaisen kuulemisen edellytyksiä tulisi keventää ja kuulemistä koskevaa kynnystä madaltaa sovittelun osalta.

Myös lapsen aseman sovittelussa tulisi olla nykyistä vahvempi. Tämä ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita sitä, että lapsen tulisi olla sovittelun osapuolen asemassa. Sen sijaan lapsen asemaa voitaisiin tukea tarvittaessa määräämällä lapselle puuttuvasta asianosaisasemasta huolimatta edunvalvoja käyttämään lapsen puhevaltaa huoltajan sijasta. Lapsella tulisi myös olla mahdollisuus avustajan tai muun tukihenkilön käyttämiseen muodollisesta sovitteluasemastaan riippumatta. Tämä vahvistaisi omalta osaltaan lapsen osallistumisoikeuksien toteutumista huoltoriitojen sovittelumenettelyssä silloin, kun lapsen henkilökohtaisesta kuulemisesta pääsääntönä joudutaan poikkeamaan.

Avainsanat: huoltoriita, lapsen asema, lapsen osallisuus, sovittelu

Suostun tutkielman luovuttamiseen Rovaniemen hovioikeuden käyttöön_x_

Suostun tutkielman luovuttamiseen kirjastossa käytettäväksi_x_

Suostun tutkielman luovuttamiseen Lapin maakuntakirjastossa käytettäväksi_x_
(vain Lappia koskevat)

SISÄLLYS

LÄHTEET.....	IV
LYHENTEET.....	X
1 JOHDANTO.....	1
1.1 Tutkimusaiheen tausta	1
1.1.1 Huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu	1
1.1.2 Lapsen asema ja lapsen etu huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa	4
1.2 Kysymyksen asettelu ja tutkimusmetodi.....	8
1.3 Tutkielman rajaus ja rakenne	10
2 TUOMIOISTUINSOVITTELUN LÄHTÖKOHDAT	13
2.1 Tuomioistuinsovittelulain soveltamisala	13
2.2 Sovittelun tavoite ja edellytykset	14
2.3 Sovittelun edut.....	16
2.4 Sovittelun esteet.....	19
2.4.1 Vallan epätasapaino	20
2.4.2 Mielenterveys- ja päihdeongelmat.....	21
2.4.3 Patologiset riidat	22
2.4.4 Väkivalta	23
2.4.5 Sovittelun esteiden arviointi.....	24
3 TUOMIOISTUINSOVITTELUN ALOITTAMINEN	26
3.1 Toimivaltainen tuomioistuin ja sovittelun vireilletulo	26
3.2 Päätös sovittelun aloittamisesta	28
4 TUOMIOISTUINSOVITTELUN TOTEUTUS	30
4.1 Tasapuolisuus ja puolueettomuus sovittelussa	30
4.2 Sovittelun keskeiset toimijat	31
4.2.1 Sovittelija	32
4.2.2 Asiantuntija-avustaja	33
4.2.3 Lakimiesavustaja	36
5 LAPSEN OSALLISUUS TUOMIOISTUINSOVITTELUSSA	39
5.1 Perus- ja ihmisoikeuksien merkitys	39
5.2 Lapsen osallisuus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa	43
5.3 Lapsen määräämisoikeus ja informed consent -doktriini	45
5.4 Lapsen kuulemisen tavoite ja tarkoitus sovittelussa.....	50
5.5 Kuulemistä koskeva harkinta yksittäistapauksessa.....	52
5.6 Kuulemisen toteuttaminen	55
5.7 Kokemukset lapsen kuulemisesta huoltoriitojen sovittelukokeilun aikana.....	57
6 TUOMIOISTUINSOVITTELUN PÄÄTTYMINEN	58
6.1 Sopimus ja sopimuksen vahvistaminen	59
6.2 Sovittelun päättyminen tuloksettomana.....	60
7 JOHTOPÄÄTÖKSET.....	63
7.1 Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu menettelynä.....	63
7.2 Lapsen oikeus osallistua häntä itseään koskevaan päätöksentekoon	64
7.3 Lapsen asema osana osallisuutta	67
7.4 Lopuksi	69

LÄHTEET

Kirjallisuus:

Aaltonen, Anna-Kaisa: Tuomari sovinnontekijänä perheoikeusasioissa, Lakimies 2000, s. 1320-1324.

Aaltonen, Anna-Kaisa: Lapsioikeus ja lapsen oikeus tuomioistuimissa. Helsinki 2009.

Aaltonen, Anna-Kaisa: Näkökulmia tuomareiden erikoistumiseen, Oikeus 2009 (2), s. 317-321.

Aaltonen, Anna-Kaisa: Huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimessa. Helsinki 2015.

Aaltonen, Anna-Kaisa & Auvinen, Maija: Lapsiriitojen sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa, Lakimies 2010, s. 1149-1165.

Aarnio, Aulis: Laintulkinnan teoria. Juva 1989.

Auvinen, Maija: Huoltoriidat tuomioistuimissa. Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 272. Helsinki 2006.

Bell, Felicity - Cashmore, Judith - Parkinson, Patrik - Single, Judi P: Choosing Child-Inclusive Mediation. Sydney Law School Research Paper No. 14/53. Sydney 2014. Saatavilla sähköisenä osoitteessa https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2438538

Elrod, Linda D: Reforming the System to Protect Children in High Conflict Custody Cases. William Mitchell Law Review, Vol 28, No. 2, pp. 495-551, 2001. Saatavilla sähköisenä osoitteessa https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=979578

Ervasti, Kaijus: Käräjäoikeuksien sovintomenettely. Empiirinen tutkimus sovinnon edistämisestä riitaprosessissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 207. Helsinki 2004.

Ervasti, Kaijus: Sovittelu tuomioistuimessa. Helsinki 2005.

Ervasti, Kaijus: Tuomioistuinsovittelu Suomessa. Helsinki 2011.

Ervasti, Kaijus: Uusi tuomioistuinsovittelulaki. Helsinki 2013.

Ervasti, Kaijus: Tuomioistuinsovittelu käytännön opas. Helsinki 2014.

Ervasti, Kaijus – Nylund, Anna: Konfliktinratkaisu ja sovittelu. Helsinki 2014.

Godzinsky, Virve: Kohti lapsiystävällisempää oikeudenkäyttöä, Lakimies 2015, s. 856-878.

Gottberg, Eva: Lapsen subjektiivuudesta ja osallisuudesta huoltokysymyksissä ja lastensuojelussa, Defensor Legis 2008, s. 319-333.

Haapasalo, Jaana: Lapsen kuuleminen oikeuspsykologian kannalta, Oikeus 2000/3, s. 386-390.

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Lasten oikeudet lapsen oikeuksien sopimuksessa, Defensor Legis 2011, s. 510-525.

Hakalehto-Wainio, Suvianna: Lapsen oikeuksien toteutumisen haasteista Suomessa. Teoksessa: Nuoret Lakimiehet ry 75 vuotta. Edunvalvontaa ja yhdessä-oloa – yhdistystoimintaa rintamakirjeistä sosiaaliseen mediaan. Lakimiesliiton kustannus, Hämeenlinna 2012, ss. 178-193.

Hautanen, Teija: Väkiältä ja huoltoriidat. Tampereen yliopisto. Tampere 2010.

Helin, Markku: Lapsen huolto. Teoksessa: Lapsioikeuden pääpiirteet, toim. Heikki E. S. Mattila, Jyväskylä 1984, ss. 89-149.

Helin, Markku: Alaikäisen oikeudet potilaana. Teoksessa: Potilaan oikeudet ja potilasasiamestointi, toim. Jari Koivisto, Jyväskylä 1994, ss. 90-103.

Helin, Markku: Perheoikeus – nykynäkymiä ja tulevaisuudenkuvia, Lakimies 1996, s. 983-1002.

Hirvonen, Ari: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Helsinki 2011.

Husa, Jaakko – Mutanen, Anu – Pohjolainen, Teuvo: Kirjoitetaan juridiikkaa. Tampere 2008.

Karttunen, Risto: Huoltajuus- ja tapaamisoikeuskiistat. Teoksessa: Oikeuspsykologia, toim. Pekka Santtila & Ghitta Weizmann-Henelius, Helsinki 2008, ss. 511-547.

Karttunen, Risto: Isän ja äidin välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja tapaamisriidoissa. Tampereen yliopisto. Tampere 2010.

Kurki-Suonio, Kirsti: Äidin hoivasta yhteishuoltoon – lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnat. Helsinki 1999.

Leskelä, Maaria: Perheasioiden sovittelu Suomessa. Teoksessa: Sovittelu ja muut vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät, toim. Soile Pohjonen, Vantaa 2001, ss. 329-352.

Nieminen, Liisa: Lasten perus- ja ihmisoikeussuojan ajankohtaisia ongelmia, Lakimies 2004, s. 591-621.

Nylund, Anna: Til domstolen – med barnet i fokus? Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål 4/2008, s. 229–243.

Nylund, Anna: Lapsi riidan kohteena – lapsen asemaa koskevien asioiden haasteita, Lakimies 2010, s. 1166-1182.

Nylund, Anna: Medling och jurister: att lära gamla hundar sitta. Teoksessa: Juristklubben Codex 70 år: festskrift, toim. Dan Frände, Dan Helenius, Kim Parviainen, Helsinki 2010 (2), ss. 182-194.

Nylund, Anna: Mekling i barnefordelingssaker på god og ondt. Tidsskrift for familierett, arverett og barnevernrettslige spørsmål 4/2011, s. 302-322.

Ojanen, Tuomas & Scheinin, Martin: Kansainväliset ihmisoikeussopimukset ja Suomen perusoikeusjärjestelmä. Teoksessa: Perusoikeudet, toim. Pekka Hallberg, Heikki Karapuu, Tuomas Ojanen, Martin Scheinin, Kaarlo Tuori ja Veli-Pekka Viljanen, Helsinki 2011, ss. 171-195.

Pajulammi, Henna: Lapsen oikeus osallistua. Teoksessa: Lapsioikeus murroksessa, toim. Suviaanna Hakalehto-Wainio & Liisa Nieminen, Helsinki 2013, ss. 89-123.

Pajulammi, Henna: Lapsi, oikeus ja osallisuus. Helsinki 2014.

Pohjonen, Soile: Konfliktien ratkaisu oikeusjärjestelmässä ja inhimillisessä vuorovaikutuksessa. Teoksessa: Sovittelu ja muut vaihtoehtoiset konfliktinratkaisumenetelmät, toim. Soile Pohjonen, Vantaa 2001, ss. 61-82.

Rytsy, Ari: Lapsi eksyy pykäläviidakkoon, Lakimiesuutiset 2016, s. 41-43.

Saksa, Erkki: Ja eron julma terä leikkasi. Raportti huolto- ja tapaamisriidoista. Forssa 1993.

Salminen, Kirsikka: Asiantuntija-avusteinen tuomioistuinsovittelevä ja konflikti lap-
sesta, Defensor Legis 2013, s. 840-854.

Savolainen, Matti: Lapsen huolto ja tapaamisoikeus. Helsinki 1984.

Siltala, Raimo: Oikeustieteen tieteenteoria. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 234. Helsinki 2002.

Sinkkonen, Jari: Kiintymyssuhdenäkökulma vanhempien avo- tai avioeroon. Teoksessa: Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen, toim. Jari Sinkkonen ja Mirjam Kalland, Helsinki 2012, ss. 173-182.

Taskinen, Sirpa: Barnets bästa vid skilsmässa. Handbok för socialväsendet. Saarijärvi 2002.

Tolonen, Hannele: Lapsi, perhe ja tuomioistuin. Lapsen prosessuaalinen asema huolto- ja huostaanotto-oikeudenkäynneissä. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 327. Helsinki 2015.

Valjakka, Eeva: Perus- ja ihmisoikeuksista. Teoksessa: Lapsen asema erossa, toim. Marjukka Litmala, Helsinki 2002, ss. 37-109.

Valkama, Elisa & Lasola, Marjukka: Lasten huoltoriidat hovioikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 234. Helsinki 2008.

Virolainen, Jyrki. Lainkäyttö. Helsinki 1995.

Väyrynen, Kristiina: Lapsen tuska huoltoriidassa. Elämää vanhempien välissä. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä 2008.

Wallerstein, Judith S & Blakeslee, Sandra: Avioeron jälkeen. Keuruu 1991.

Virallislähteet:

COM (2011) 60. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. An EU Agenda for the rights of the Child.

CRC/C/GC/12: Committee on the rights of the child. General Comment No. 12 (2009) The right of the child to be heard.

CRC/C/CG/14: Committee on the rights of the children. General Comment No. 14 (2013) on the right of the child to have his or her best interests taken as a primary consideration (art. 3, para. 1).

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu 2059/2/03.

HE 309/1993 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta. Helsinki 1993.

HE 114/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle riita-asioiden sovittelua ja sovinnon vahvistamista yleisissä tuomioistuimissa koskevaksi lainsäädännöksi. Helsinki 2004.

HE 284/2010 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa sekä laeiksi oikeudenkäymiskaaren 17 luvun 23 §:n ja velan vanhentumisesta annetun lain 11 §:n muuttamisesta. Helsinki 2010.

HE 186/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi lapsen huollosta ja tapamisoikeudesta annetun lain, riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 5 ja 10 §:n sekä sosiaalihuoltolain 17 §:n muuttamisesta. Helsinki 2013.

LaVM 4/2005 vp. Lakivaliokunnan mietintö hallituksen esitykseksi riita-asioiden sovittelua ja sovinnon vahvistamista yleisissä tuomioistuimissa koskevaksi lainsäädännöksi. Helsinki 2005.

OM Asettamispäätös, Lapsiystävällinen oikeus – ns. Follo -mallin kokeilu käräjäoikeuksissa. OM 1/31/2010. 26.1.2010.

OM 61/2010. Asiantuntija-avustajan käyttö huoltoriitojen sovittelussa. Helsinki 2010.

OM Päätös, Lapsiystävällinen oikeus – ns. Follo -mallin kokeilu käräjäoikeuksissa. OM 1/31/2010. 18.11.2010.

OM 2/2012. Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu kärjäoikeuksissa 1.1.2011-31.12.2012. Väli­raportti. Helsinki 2012.

OM 36/2012. Asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelun laajentaminen. Helsinki 2012.

OM 25/2013. Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu kärjäoikeuksissa 1.1.2011-31.12.2013. Loppuraportti. Helsinki 2013.

OM 12/2016. Ei niin suurta riitaa, ettei sopu sitä sovita. Asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelun seurantaryhmän loppuraportti. Helsinki 2016.

OM 2003:2. Oikeusministeriön työryhmämietintö. Helsinki 2003.

Ot.prp. nr. 29 (2002–2003), Det Kongelige barne- og familiedepartementets odelstingsproposisjon om lov om endringer i barneloven mv. (nye saksbehandlingsregler i barnefordelingssaker for domstolene mv.)

Recommendation 1998 Number R (98)1 21.1.1998. Council of Europe Committee of Ministers: Recommendation No. R (98) 1 of the Committee of Ministers to Member States on Family Mediation.

Oikeuskäytäntö:

KKO 2004:76

KKO 2004:118

KKO 2004:129

KKO 2012:95

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut:

Sahin v. Germany (30943/96, 8.7.2003)

Internet lähteet:

Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä. Saatavissa: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016806a453d> (käyty 20.1.2017).

Kujala, Tero: Euroopan unionin perusoikeuskirja –perusoikeudet ja lainkäyttö. Saatavissa: https://oikeus.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/material/attachments/oikeus_hovioikeudet_helsinginhovioikeus/julkaisut/painetutjulkaisut/perus-jaihmisoi­keudetrikosprosessissa2012/MBNM0tzdX/07_Euroopan_unionin_perusoikeuskirja_-_perusoikeudet_ja_lainkaytto_Tero_Kujala.pdf (käyty 26.4.2017.)

Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisu 2010:4. Lapsen paras etusijalle eropälvuissa. Saatavissa: <http://lapsiasia.fi/wp-content/uploads/2015/04/lapsen-paras-etusijalle.pdf> (käyty 25.2.2017).

Mattila, Terhi: Huoltoriidat ja perheväkivalta. Saatavissa: https://oikeus.fi/hovioikeudet/helsinginhovioikeus/material/attachments/oikeus_hovioikeudet_helsinginhovioikeus/julkaisut/painetutjulkaisut/lapsenasemakansainvalistyvassamaailmassa2013/LVGjp7ZxX/06_Huoltoriidat_ja_perhevakivalta_Terhi_Mattila..pdf (käyty 17.4.2017).

Suomen Asianajajaliitto: Hyvää asianajajatapaa koskevat ohjeet. Saatavissa https://www.asianajajaliitto.fi/files/1980/Hyva_asianajajatapa_fi_www.pdf (käyty 4.12.2016).

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos: Lastensuojelun käsikirja. Saatavissa <https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelun-kasikirja/tyoprosessi/lasten-osallisuus> (käyty 27.4.2017).

Tuomioistuinsovittelu lainsäädännössä ja käytännössä. Saatavissa http://www.oikeusministerio.fi/material/attachments/om/toiminta/kansainvaliset-jaeu-asiat/venaja/6Fy5zYdtP/Tuomioistuinsovittelu_lainsaadannossa_ja_kaytannossa_Suomessa__Ervasti_fin2.pdf (käyty 6.4.2017).

LYHENTEET

Asiantuntija-avustaja	Huoltoriidan tuomioistuinsovittelussa sovittelijan apuna toimiva avustaja
COM	Komission tiedonanto
EU	Euroopan unioni
HE	Hallituksen esitys
Follo-malli	Norjan malli, jossa asiantuntijaa käytetään oikeudenkäynnissä
Huoltoriita	Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva riita
Huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu	Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelua koskeva kokeilu
Konflikti	Sovittelun osapuolten välille syntynyt erimielisyys tai ristiriita
KKO	Korkein oikeus
Lapsen huoltolaki	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361)
LaVM	Lakivaliokunnan mietintö
LHL	Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (8.4.1983/361)
LSL	Lastensuojelulaki (13.4.2007/417)
OK	Oikeudenkäymiskaari (1.1.1734/4)
OM	Oikeusministeriö
Ot.prp	Odelstingsproposisjon
SEU	Euroopan unionista tehty sopimus
Sovittelija	Huoltoriidan tuomioistuinsovittelussa sovittelijana toimiva tuomari
SovL	Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (29.4.2011/394)

Tuomioistuinsovittelulaki

Laki riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (29.4.2011/394)

Työpari

Sovittelija ja asiantuntija-avustaja

YK

Yhdistyneet kansakunnat

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimusaiheen tausta

1.1.1 Huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu

Jokainen ero on oma tarinansa. Onnellisissa tarinoissa vanhemmat pystyvät järjestämään keskinäisistä erimielisyyksistään huolimatta lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat asiat sopuisasti lapsen etua ja parasta ajatellen. Vanhemmat ymmärtävät, että vanhemmuus ei pääty eroon, vaan vastuu lapsista ja heidän hyvinvoinnistaan jatkuu myös parisuhteen päättymisen jälkeen. Valitettavan usein tilanne huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien asioiden suhteen on kuitenkin se, että vanhemmat eivät pääse useista yrityksistä huolimatta yhteisymmärrykseen lapsen parhaasta ja huoltoriidat venyvät monivaiheisiksi useiden kuukausien mittaisiksi prosesseiksi.¹ Tällöin sijaiskärsijän asemaan joutuu lapsi.

Lapsen kannalta parhaana vaihtoehtona voidaan pitää sitä, että vanhemmat pääsevät sopuun lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista kysymyksistä, eivätkä ala riidellä niistä oikeudenkäynnissä. Myös lapsen suhde molempiin vanhempiin saadaan yleensä turvattua paremmin sovinnolla kuin tuomiolla, jossa on väistämättä sekä voittajia että häviäjiä.² Yksi keino sovinnollisen ratkaisun saavuttamiseksi on tuomioistuinsovittelu, jolla tarkoitetaan tuomarin johdolla tapahtuvaa vapaaehtoista ja vapaamuotoista oikeudenkäynnistä erillistä menettelyä. Tuomioistuinsovittelussa ei pyritä aineellisoikeudellisesti oikeaan ratkaisuun, vaan sen tarkoituksena on selvittää sovittelun osapuolten intressejä ja saada osapuolet löytämään itse heitä tyydyttävä ratkaisu riitaansa.³

---

¹ Käräjäoikeuksissa käsiteltiin vuonna 2006 lähes 3600 lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa joko niin sanottuina varsinaisasioina tai liitännäisasioina avioeron yhteydessä. Käsitteilyn kesto käräjäoikeudessa oli keskimäärin 8 kuukautta vuosina 2005 ja 2006, mutta lähes puolta lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista jutuista käsiteltiin yli 9 kuukautta. Kun tarkastelun kohteeksi otetaan lisäksi käräjäoikeuksien päätökset, joista valitetaan hovioikeuteen, huoltoriidan kokonaiskäsitteily voi kestää reilusti yli vuoden. Valkama-Lasola 2008, s. 12, 24 ja 58.

² Ervasti 2005, s. 203. Myös laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) on rakennettu menettelyllisesti tukemaan vanhempien mahdollisuutta sopia asiat. Aaltonen 2000, s. 1320.

³ Tuomioistuinsovittelu lainsäädännössä ja käytännössä, s. 1-2.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien asioiden sovittelu tuomioistuimissa on ollut mahdollista vuodesta 2006 alkaen, kun laki riita-asioiden sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa (663/2005) tuli voimaan 1.1.2006. Vuonna 2011 voimaan tulleella lailla riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa (394/2011) pantiin kansallisesti täytäntöön tietyistä sovittelun näkökohdista siviili- ja kauppaoikeuden alalla annettu direktiivi (2008/52/EY).⁴ Vuoden 2011 uudistus merkitsi siirtymistä entistä sovittelumyönteisempään suuntaan ja uuden lain myötä ymmärrys sovittelusta ja sen mekanismeista laajentui alkuvaiheeseen verrattuna.⁵ Uudistus ei kuitenkaan muuttanut tuomioistuinsovittelun perusteita, sillä vuoden 2006 lain säännökset siirrettiin pääosin muuttamattomina uuteen lakiin.⁶

Vaikka vanhemmat ovat voineet hakeutua oikeudenkäynnistä erilliseen tuomioistuinsovitteluun vuodesta 2006 alkaen, merkitsi asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu koskenut kokeilu kuitenkin uutta vaihetta huoltoriitojen sovittelulle.⁷ Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelu käynnistyi 26.1.2010, kun oikeusministeriö asetti työryhmän laatimaan selvityksen asiantuntija-avustajan käytöstä lapsen huoltoa koskevissa oikeudenkäynneissä.⁸ Työryhmän tehtävänä oli laatia ehdotus sovitteluun osallistuvista käräjäoikeuksista ja arvioida, voidaanko lakia riita-asioiden sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa soveltaa asiantuntija-avustajan käyttöön lasta koskevissa asioissa. Työryhmän tuli lisäksi arvioida ehdotuksen taloudelliset ja muut vaikutukset, kartoittaa ne tahot, joista asiantuntija-avustajat voidaan nimetä ja tehdä ehdotus asiantuntija-avustajien nimeämismenettelyksi.⁹

---

⁴ HE 284/2010 vp, s. 4 ja 13.

⁵ Ervasti 2013, s. 54.

⁶ HE 284/2010 vp, s. 14.

⁷ Aaltonen 2015, s. 20-21.

⁸ Oikeusministeriön asettamispäätöksessä (OM 1/31/2010, 26.1.2010) kokeilu liitettiin niin sanottuun Follo-malliin. Follo-malli pohjautuu Indre Follon käräjäoikeudessa syksyllä 2007 käynnistyneeseen projektiin ”Konflikt og forsoning”, jonka tavoitteena oli kehittää vaihtoehtoinen menetelmä lapsen huoltoa koskevien kysymysten ratkaisemiseksi ja edistää sovintoa huoltoriitojen oikeudenkäynneissä. Ot.prp. nr. 29 (2002–2003), s. 20. Asiantuntija-avusteisella tuomioistuinsovittelulla on kuitenkin eri lähtökohdat verrattuna Norjan lapsilain (Barnelova, lov om barn og foreldre) mukaiseen menettelyyn, jossa asiantuntijaa käytetään oikeudenkäynnissä eikä sovittelussa. Aaltonen-Auvinen 2010, s. 1150.

⁹ OM 61/2010, s. 13.

Follo-mallin kokeilu Suomessa käynnistyi 1.1.2011, kun Espoon, Helsingin, Oulun ja Pohjois-Karjalan käräjäoikeuksissa aloitettiin kahden vuoden mittainen kokeilu asiantuntija-avustajan käytöstä lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevassa tuomioistuinsovittelussa.¹⁰ Kokeilu toteutettiin lainsäädäntöä muuttamatta voimassa olleen riita-asioiden sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain puitteissa. Kokeilun päämääränä oli saada vanhempien väliset erimielisyydet nopeasti käsittelyyn sekä saavuttaa lapsen edun mukainen ja kestävä sovinto. Kokeilun avulla pyrittiin myös lyhentämään huoltoriitojen käsittelyaikoja sekä säästämään tuomioistuimen ja sosiaalitoimen resursseja.¹¹

27.12.2011 oikeusministeriö asetti työryhmän suunnittelemaan asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelumenettelyn laajentamista.¹² 1.3.2012 kokeilua päätettiin jatkaa vuoden 2013 loppuun saakka ja 1.9.2012 kokeilu laajentui seitsemään muuhun käräjäoikeuteen: Pirkanmaan, Keski-Suomen, Etelä-Karjalan, Kanta-Hämeen, Pohjanmaan, Lapin ja Kemi-Tornion käräjäoikeuteen.¹³ Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen sovittelumenettely vakinaistettiin ja ulotettiin lopulta kaikkiin käräjäoikeuksiin 1.5.2014 alkaen.¹⁴

Vakinaistamisen myötä voimassa ollutta tuomioistuinsovittelulakia muutettiin siten, että huolto- ja tapaamisriitojen sovittelussa käytettävän sovitteluavustajan korvaus maksetaan valtion varoista (SovL 5.3 §). Tuomioistuinsovittelulain 10 §:n 2 momenttiin otettiin lisäksi säännös siitä, että lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta ja elatusta koskevan riidan ensimmäinen sovitteluistunto tulee järjestää viipymättä. Lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) lisättiin uusi 3 a luku, joka sisältää säännökset asiantuntijapalveluiden järjestämisestä, asiantuntija-avustajan pätevyydestä ja kunnille asiantuntijapalveluiden johdosta maksettavista korvauksista.

Asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelun toteutumista on seurattu oikeusministeriön asettaman työryhmän toimesta. Seurantaryhmän toimikausi alkoi

---

¹⁰ OM 1/31/2010 (18.11.2010), s. 1.

¹¹ OM 2/2012, s. 11 ja 53.

¹² OM 36/2012, s. 9.

¹³ OM 36/2012, s. 13. OM 25/2013, s. 7.

¹⁴ OM 12/2016, s. 7.

1.11.2014 ja päättyi 31.3.2016. Seurantaryhmä kiinnitti seuranta-aikana huomiota muun muassa sovitteluasioiden ja huoltoriitaoikeudenkäyntien määriin sekä sovittelun joutuisuuteen, kustannuksiin ja sovittelun muihin vaikutuksiin.¹⁵

Seurannan tulokset ovat osoittaneet, että uudelle menettelylle on ollut tarvetta. Huoltoriitoja koskevia sovitteluja on tullut vireille runsaasti: vuonna 2015 arviolta 800–900 kappaletta. Sovittelu aloitetaan lopulta noin kolmasosassa huoltoriidoista. Käräjäoikeudet ovat pystyneet toteuttamaan sovittelut suurelta osin lain edellyttämällä tavalla viivytyksettä. Sovittelijoiden, asiantuntija-avustajien ja lakimiesavustajien kokemusten mukaan sovittelu on osoittautunut tarkoituksenmukaiseksi ja tehokkaaksi keinoksi ratkaista lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia asioita. Seuranta on myös vahvistanut sovittelukokeilun aikana esiin tullutta johtopäätöstä siitä, että onnistunut sovittelu vähentää sekä tuomarin, kärjäsihteerin että lakimiesavustajan työtä. Sovittelun arvioidaan pienentävän myös sosiaalitoimen työmäärää sekä valtiolle aiheutuvia kustannuksia.¹⁶

1.1.2 Lapsen asema ja lapsen etu huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa

Lapsen oikeudellinen asema on vanhastaan totuttu yhdistämään perheen oikeudellisen aseman yhteyteen.¹⁷ Kuitenkin erityisesti 1980-luvulta lähtien huomiota on kiinnitetty lapsille kuuluviin oikeuksiin omana oikeuksiensa ryhmänä. Tästä johtuen lapsi ei enää ole vain suojelun kohde, vaan myös itsenäinen yksilö, jolla on oikeus osallistua häntä itseään koskevaan päätöksentekoon.¹⁸ Lapsuutta ei myöskään enää nähdä vain aikuisuuden esivaiheena, vaan lasta pidetään aikuisen kanssa tasavertaisena yksilönä, joka ajattelee ja toimii lapselle ominaisella tavalla.¹⁹

Vaikka lapsi on yhä useammissa asiayhteyksissä omien oikeuksiensa subjekti, lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa lapsen asema suhteessa vanhempiin ei määrity tasavertaisena pidettävistä lähtökohdista. Lapsen

---

¹⁵ OM 12/2016, s. 5.

¹⁶ OM 12/2016, s. 5, 8, 9 ja 121.

¹⁷ Hakalehto-Wainio 2011, s. 512.

¹⁸ Helin 1996, s. 991.

¹⁹ Aaltonen 2015, s. 266.

ja vanhempien välistä suhdetta voidaankin luonnehtia pikemminkin paternalistiseksi eli holhoavaksi kuin tasavertaiseksi.²⁰ Paternalistinen suhde käy ilmi lapsen huoltolain 14 §:n 1 momentista, jonka mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian voivat laittaa vireille lapsen vanhemmat, toinen vanhemmista, lapsen huoltaja tai sosiaalilautakunta. Lapsi itse ei sen sijaan ole asianosainen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa.²¹ Asianosaisia ovat tavallisimmin lapsen vanhemmat.²² Koska huoltoriidan tuomioistuinsovittelussa on otettava huomioon lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain säännökset, lapsi ei ole sovittelussakaan sovittelun osapuolen asemassa (SovL 10.1 §).²³

Koska lapsi ei ole asianosainen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa, hän ei voi laittaa vireille huoltoriitaa tai sovittelua eikä esittää omia vaatimuksiaan prosessissa. Puuttuva asianosaisasema merkitsee käytännössä myös sitä, että lapsi itse ei voi vaatia kuulemistaan huoltoriidassa. Kuuleminen tapahtuu näin ollen muiden tahojen kuin lapsen aloitteesta.²⁴ Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva päätös vaikuttaa kuitenkin vääjäämättä lapseen. Tästä syystä kaikessa eroon liittyvässä lainsäädännössä tulisi säätää lapsen oikeudesta siihen,

---

²⁰ Paternalistisen järjestelyn taustalla vaikuttaa käsitys lapsen asemasta perheessä ja lapsen aseman suojaamisen keskeinen merkitys. Vanhempien vahva rooli selittyy toisaalta myös prosessien historiaan liittyvillä tekijöillä, sillä huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien oikeudellisten menettelyjen tausta on perinteisesti ollut avioeroasioissa. Huollon sääntely on myös vanhastaan liittynyt kiinteästi vanhempien eroon ja edelleen prosessi voi käynnistyä avioeron yhteydessä liitännäisasiana. Lapsen näkeminen itsenäisen prosessisubjektin asemassa on vaikeaa, kun asiaa tarkastellaan huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevasta perinteestä tai vanhempien parisuhteesta käsin. Tolonen 2015, s. 245.

²¹ Lapsen asianosaisasemaa koskevaa kysymystä on käsitelty korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2012:95, jossa lapsella ei puuttuvasta asianosaisasemasta johtuen ollut oikeutta laittaa vireille huoltonsa siirtoa koskevaa asiaa.

²² LaVM 4/2005 vp, s. 2. Ervasti 2005, s. 213.

²³ Merkille pantavaa on, että hallituksen esityksen mukaan lapsen oikeutta ja asemaa koskevassa asiassa lapsi itse olisi sovittelun osapuoli silloinkin, kun vaatimusta ei ajetaisi oikeudenkäynnissä hänen nimissään tai häntä vastaan. Huoltaja kuitenkin käyttäisi lapsen puhevaltaa lapsen henkilöä koskevassa asiassa. Sen sijaan 15 vuotta täyttäneellä lapsella olisi huoltajan kanssa rinnakkainen puhevalta. HE 114/2004 vp, s. 47. Hallituksen esityksessä esitetty näkemys on kuitenkin kumottu myöhemmin lakivaliokunnan mietinnössä, jonka mukaan lapsi ei ole asianosainen lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain mukaan, eikä häntä tule pitää sellaisena myöskään sovittelu-menettelyssä. LaVM 4/2005 vp, s. 2.

²⁴ Auvinen 2006, s. 51-52.

että päätöksentekijät kuulevat lasta ja lapselle annetaan mahdollisuus tulla kuuluksi sovittelumenettelyn yhteydessä.²⁵ Käsittelen tutkielmassani lapsen henkilökohtaista kuulemista huoltoriitojen tuomioistuinsovittelussa luvussa 5.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen (SopS 59-60/1991) 3 (1) artiklan mukaan kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien lasta koskevissa toimissa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Toimella ei tarkoiteta tässä yhteydessä ainoastaan päätöksiä, vaan myös tekoja, menettelytapoja, ehdotuksia, palveluita, menettelyjä ja muita toimenpiteitä.²⁶ Lapsen etu on näin ollen aina ensisijainen ratkaisuperuste lasta koskevia asioita käsiteltäessä.²⁷ Tuomioistuimilla viitataan kaikissa oikeusasteissa tapahtuviin oikeudenkäynteihin ja lapsen edun ensisijaisuus tulee ottaa huomioon myös sovittelu-, sovinto- ja välimiesmenettelyissä.²⁸

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa päätöksenteossa on aina viime kädessä kysymys valinnasta, joka tehdään käytettävissä olevien vaihtoehtojen välillä. Keskeinen kysymys valintaa tehtäessä liittyy siihen, mikä vaihtoehdoista on pitkällä tähtäimellä paras silmällä pitäen erityisesti lapsen etua.²⁹ Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia onkin aina ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti (LHL 10.1 §). Tämä merkitsee lähtökohtaisesti sitä, että käytettävissä olevia vaihtoehtoja punnittaessa on pohdittava, millaisia vaikutuksia kullakin vaihtoehdolla arvioidaan olevan sen yksittäisen lapsen kehityksen kannalta, jota asia koskee.³⁰ Vanhempien oikeuksien täysimääräisen toteutumisen

---

²⁵ Committee on the rights of the child. General Comment No. 12 (2009), CRC/CGC/12, 51 & 52.

²⁶ Committee on the rights of the children. General Comment No. 14 (2013), CRC/C/CG/14, 17.

²⁷ Lapsen edun avulla on mahdollista hakea ratkaisu joustavasti kunkin yksittäistapauksen ehdoilla. Toisaalta lapsen edun käsitettä on kritisoitu sen epätarkkuudesta ja avoimuudesta, sillä se jättää runsaasti tilaa erilaisille arvoihin ja arvostuksiin liittyville näkökulmille. Lapsen etua tarkasteltaessa onkin otettava huomioon esimerkiksi kulttuurisidonnaiset ja muut sopijavaltioon liittyvät tekijät ja olosuhteet, jotka voivat vaikuttaa lapsen edun määrittelyyn ja lapsen etua koskevaan tulkintaan. Auvinen 2006, s. 202. Hakalehto-Wainio 2011, s. 515-516. Kurki-Suonio 1999, s. 1.

²⁸ Committee on the rights of the children. General Comment No. 14 (2013), CRC/C/CG/14, 27.

²⁹ Committee on the rights of the children. General Comment No. 14 (2013), CRC/C/CG/14, 6. Savolainen 1984, s. 79. Nylund 2011, s. 303.

³⁰ Committee on the rights of the children. General Comment No. 14 (2013), CRC/C/CG/14, 6. Savolainen 1984, s. 82.

sijasta kaikissa vanhemmuuteen liittyvissä järjestelyissä tulisi aina kiinnittää ensisijaisesti huomiota lapsen hyvinvointiin.³¹

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen perusteluista on käytävä ilmi, mitä kussakin yksittäistapauksessa on pidetty lapsen etuna, miten lapsen etu on otettu tapauksessa huomioon ja millä tavoin lapsen etua on punnittu suhteessa muihin seikkoihin.³² Riittävänä perusteluna ei voida pitää yleistä toteamusta siitä, että jokin menettely katsotaan lapsen edun mukaiseksi, vaan lapsen etua on avattava konkreettisemmin ja perusteltava, miten ratkaisuun on päädytty ja millä tavalla päätös vaikuttaa lapsen etuun.³³

Vaikka lapsen edun käsite on vaikeasti määriteltävissä, sen perusta on perus- ja ihmisoikeuksissa, eikä lapsen edun ydinsisältö voi tästä johtuen vaihdella tapauksittain. Tämä ei kuitenkaan merkitse sitä, että tapaukseen sovellettava laki tai tapaukseen liittyvät olosuhteet eivät toisi vaihtelua siihen, miten lapsen etu kussakin huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa riidassa määritellään. Vaihtelu ei kuitenkaan voi olla rajatonta.³⁴

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa lähdetään liikkeelle siitä, että vanhempien sopimusta lapsen asioiden järjestämisestä pidetään lähtökohteisesti lapsen edun mukaisena.³⁵ Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia ratkaistaankin vanhempien sopimalla tavalla, jos sovinnon ei arvioida olevan vastoin lapsen etua (LHL 10.2 §).³⁶ Lapsen etua ei turvata sovittelussa ainoastaan sovintoa vahvistettaessa, vaan siihen on kiinnitettävä erityistä huomiota myös itse sovittelumenettelyn aikana.³⁷ Tuomioistuinsovittelun tavoitteena ei näin ollen ole sovinto sellaisenaan, vaan sovinto ja myös menettely, jossa lapsen etu toteutuu.³⁸

---

³¹ Elrod 2001, s. 499. Niemisen näkemyksen mukaan lapsen etu toteutuu parhaiten silloin, kun lapselle taatut perus- ja ihmisoikeudet toteutuvat mahdollisimman tehokkaasti, eikä muiden tahojen oikeuksia rajoiteta perusteettomasti. Nieminen 2004, s. 621.

³² Committee on the rights of the children. General Comment No. 14 (2013), CRC/C/CG/14, 6.

³³ Pajulammi 2014, s. 187.

³⁴ Valjakka 2002, s. 54.

³⁵ HE 186/2013 vp, s. 4.

³⁶ Ervastian ja Nylundin tulkinnan mukaan sovittelija ei puutu vanhempien väliseen sopimukseen silloinkaan, kun sopimus ei ole lapsen kannalta optimaalinen, jos sen lopputulos on lapsen edun mukainen. Ervasti – Nylund 2014, s. 475.

³⁷ HE 114/2004 vp, s. 47.

³⁸ Aaltonen-Auvinen 2010, s. 1159.

Koska lapsi itse ei voi huolehtia oikeuksiensa toteutumisesta, lapsen oikeuksien tosiasiallisen toteutumisen kannalta viranomaisten toiminta on merkittävässä roolissa. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa sopimusta vahvistettaessa onkin otettava huomioon se, että vanhempien näennäisen sovinnon takana voi olla mitä monimuotoisimpia ristiriitoja. Vanhempien väkivaltaisuudella tai mielenterveys- ja päihdeongelmilla ei ole merkitystä avioeron muodollisina syinä, mutta lapselle edellä mainitut ongelmat ovat usein hyvin merkittäviä. Vaikka lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa lähdetään liikkeelle siitä, että vanhempien sopimusta lapsen asioiden järjestämisestä pidetään lähtökohdaisesti lapsen edun mukaisena, sovittelijalla on laaja harkintavalta asiassa.³⁹ Lapsen etu on aina ensisijainen ratkaisuperuste myös sovittelussa.

1.2 Kysymyksen asettelu ja tutkimusmetodi

Lapsen oikeuksien komitea on kiinnittänyt huomiota siihen, että lapsen etua arvioidessa on kunnioitettava lapsen oikeutta ilmaista näkemyksensä vapaasti kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsella on myös oikeus saada näkemyksensä otetuksi asianmukaisesti huomioon. Lapsen oikeuksien komitea onkin painottanut lapsen oikeuksien sopimuksen 3 (1) artiklan ja 12 artiklan välistä yhteyttä ja todennut, että 3 (1) artiklaa ei ole mahdollista toteuttaa täysipainoisesti, jos 12 artiklan määräykset jätetään huomioimatta.⁴⁰

Tämä näkökulma ajoi minut tarkastelemaan kriittisesti nykyistä huoltoriitojen sovittelumenettelyä, jossa lapsen henkilökohtainen kuuleminen on pikemminkin poikkeus kuin pääsääntö: asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilujakson aikana lasta kuultiin vain 14 kertaa.⁴¹ Lapsen henkilökohtainen kuuleminen sovittelumenettelyssä on kyllä mahdollista lapsen huoltolain 15 §:n 2 momentin nojalla, mutta käytännössä lapsen ääni tuodaan sovitteluun lähes aina vanhempien välityksellä.

---

³⁹ Valjakka 2002, s. 55.

⁴⁰ Committee on the rights of the children. General Comment No. 14 (2013), CRC/C/GC/14, 43. Committee on the rights of the child. General Comment No. 12 (2009), CRC/C/GC/12, 74.

⁴¹ OM 25/2013, s. 74.

Lapsen kuulemisen poikkeuksellisuus sai minut pohtimaan, toteutuuko lapsen oikeus osallistua häntä itseään koskevaan päätöksentekoon riittävällä tavalla nykyisessä sovittelumenettelyssä. Tähän kysymykseen haen vastausta myös tutkielmassani. Tutkielmassani tarkastelen asiantuntija-avusteista huoltoriitojen tuomioistuinsovittelua menettelynä sen lähtökohdista ja käytännön toteutuksesta aina sovittelun päättymiseen asti. Tutkielmassani tarkastelen myös lapsen asemaa sovittelumenettelyssä osana osallisuutta.

Tutkielmani sijoittuu oppiainejaottelussa lapsi- ja perheoikeuteen sekä prosessi-oikeuteen. Tarkastelen tutkielmassani asiantuntija-avusteista huoltoriitojen tuomioistuinsovittelua, lapsen oikeutta osallistua sovittelumenettelyyn ja lapsen asemaa sovittelumenettelyssä tällä hetkellä voimassa olevan oikeuden valossa. Tutkimusmetodinä käytän näin ollen perinteistä lainoppia eli oikeusdogmatiikkaa, joka tutkii voimassa olevaa oikeutta.⁴²

Oikeustiede ei ole suppea, sulkeutunut tai staattinen erityistiede. Oikeustiedettä voidaankin kuvailla dynaamiseksi ja monimuotoiseksi tieteenalaksi, joka on aktiivisessa vuorovaikutuksessa toisten tieteenalojen kanssa.⁴³ Vaikka tutkimusmetodini ei ole oikeussosiologinen, pyrin hakemaan työlleni näkökulmaa myös muiden tieteenalojen parissa tehdyistä tutkimuksista, kuten Kristiina Väyrysen psykologian ammatillisesta lisensiaatintutkimuksesta ja Risto Karttusen psykologian alaan sijoittuvasta väitöskirjasta.

Oikeuslähdeopin tehtävänä on määrittää oikeudellinen materiaali, jota lainoppi voi käyttää.⁴⁴ Oikeusdogmatiikan näkökulmasta tärkeimmän oikeuslähteen muodostavat lait ja muut säädökset. Säädöstekstin tulkinnan avuksi tarvitaan kuitenkin myös muuta oikeudellista aineistoa, kuten säädösten valmisteluaineistoa ja oikeuskirjallisuutta, sillä säädösteksti itsessään on usein varsin epätäsmällistä ja moniselitteistä.⁴⁵

Aarnio on luokitellut oikeuslähteitä niiden velvoittavuuden mukaan vahvasti velvoittaviin, heikosti velvoittaviin ja sallittuihin oikeuslähteisiin. Vahvasti velvoittaviin oikeuslähteisiin kuuluvat laki ja maantapa. Heikosti velvoittavia oikeuslähteitä

---

⁴² Hirvonen 2011, s. 21.

⁴³ Hirvonen 2011, s. 35.

⁴⁴ Hirvonen 2011, s. 41.

⁴⁵ Husa-Mutanen-Pohjolainen 2008, s. 32-33.

ovat puolestaan lainvalmistelutyöt ja tuomioistuinten ratkaisut. Oikeustiede ja oikeusperiaatteet taas kuuluvat sallittuihin oikeuslähteisiin.⁴⁶

Tutkielmani tärkeimpiä oikeuslähteitä ovat voimassa olevat lait ja niiden esityöt. Olen tarkastellut työssäni myös vuoden 2006 tuomioistuinsovittelulakia koskevaa hallituksen esitystä (HE 114/2004 vp), sillä sen yhteydessä on käsitelty varsin laajasti muun muassa sovittelun yleisiä lähtökohtia ja sovitteluun liittyviä etuja. Vuoden 2011 tuomioistuinsovittelulakia koskevan uudistuksen tavoitteena oli saattaa voimaan Euroopan unionin direktiivi (2008/52/EY) sekä selkeyttää lain säännöksiä tietyiltä osin ja parantaa lain toimivuutta käytännössä.⁴⁷ Vuoden 2011 lakia koskevassa hallituksen esityksessä (HE 284/2010 vp) sovittelun lähtökohtia ei näin ollen ole käsitelty enää kovin laajasti.⁴⁸

Tutkielmani tärkeimpiin oikeuslähteisiin lukeutuvat myös oikeusministeriön raportit asiantuntija-avusteisesta huoltoriitojen sovittelusta. Myös sovittelua ja lapsen oikeudellista asemaa käsittelevä oikeuskirjallisuus on merkittävässä roolissa tutkielmani kannalta. Oikeusperiaatteita olen tarkastellut sovittelumenettelyssä noudatettavien periaatteiden osalta.

Tulkintametodien avulla tulkintaperusteista eli oikeuslähteistä siirrytään tulkintatuloksiin.⁴⁹ Lainopin metodille keskeistä on perusteltavissa oleva ajatuksellinen siirtymä tietystä fakta- ja normipremissin yhdistelmästä tiettyyn oikeudelliseen tulkintalauseeseen.⁵⁰ Omassa tutkielmassani olen käyttänyt pääsääntöisesti sanamuodon mukaista tulkintaa. Sanamuodon mukainen tulkinta tarkoittaa käytännössä sitä, että lakitekstille annetaan tulkinnassa arkikielen mukainen merkitys.⁵¹

1.3 Tutkielman rajaus ja rakenne

Tarkastelen tutkielmassani asiantuntija-avusteista huoltoriitojen tuomioistuinsovittelua menettelynä sekä lapsen osallisuutta sovittelumenettelyssä. Tutkielmassani tarkastelen myös lapsen asemaa osana osallisuutta. Arvioin tutkielmassani

---

⁴⁶ Aarnio 1989, s. 220-221. Hirvonen 2011, s. 42-43.

⁴⁷ HE 284/2010 vp, s. 14.

⁴⁸ Ervasti 2013, s. 54.

⁴⁹ Hirvonen 2011, s. 38.

⁵⁰ Siltala 2002, s. 498.

⁵¹ Hirvonen 2011, s. 38.

lapsen osallisuutta lapsen mielipiteen selvittämisen ja lapsen mielipiteelle annettavan painoarvon sekä lapsen henkilökohtaisen kuulemisen näkökulmasta.

Rajaan tutkielmani ulkopuolelle lapsen elatusta koskevien riitojen sovittelun ja tarkastelen sovittelua vain lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien riitojen näkökulmasta. Tutkielmani rajauksesta johtuen käytän käsitettä huoltoriita lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien riitojen yhteisenä nimittäjänä ja yläkäsitteenä. Sovittelumenettelyä ja sen etenemistä tarkastellessani rajaan tutkielmani ulkopuolelle sovitteluistunnon vaiheiden käsittelyn, sillä sovittelu voi edetä useilla vaihtoehtoisilla tavoilla sovittelijasta, soviteltavasta asiasta ja sovittelun osapuolista riippuen.

Lapsen vanhemmat ovat huoltoriidan sovittelun osapuolia ja kutsunkin heitä tutkielmassani riidan osapuoliksi tai sovittelun osapuoliksi. Käytän käsitettä työpari kuvatessani sovittelijan ja asiantuntija-avustajan yhteistyössä tapahtuvaa työparityöskentelyä. Käsitettä konflikti käytän kuvatessani osapuolten välillä syntynyttä erimielisyyttä tai ristiriitaa. Huoltoriitojen yhteydessä konflikti syntyy vanhempien välille ja saattaa heijastua myös lapseen.

Tutkielmani rakentuu johdannon jälkeen siten, että tutkielmani toisessa luvussa käsittelen tuomioistuinsovittelun lähtökohtia yleisellä tasolla. Vaikka tutkielmani keskittyy asiantuntija-avusteiseen huoltoriitojen tuomioistuinsovitteluun menettelynä ja lapsen osallisuuteen sovittelumenettelyssä, mielestäni on tärkeää ymmärtää myös sovittelun lähtökohtia ja taustalla vaikuttavia tekijöitä. Toisessa luvussa käsittelenkin tuomioistuinsovittelulain soveltamisalaa, sovittelun tavoitteita ja edellytyksiä sekä sovittelun etuja. Toisessa luvussa tarkastelen myös niitä tekijöitä, jotka voivat tilanteesta riippuen muodostua sovittelun aloittamisen tai sen jatkamisen estäviksi tekijöiksi.

Tutkielmani kolmannessa luvussa käsittelen huoltoriidan tuomioistuinsovittelun aloittamista toimivaltaisen tuomioistuimen määrittelystä ja asian vireilletulosta sovittelun aloittamista koskevan päätöksen tekemiseen. Neljännessä luvussa tarkastelen sovittelun keskeisiä toimijoita ja sovittelun toteutusta sovittelussa noudatettavien periaatteiden osalta. Tutkielmani viidennessä luvussa tarkastelen lapsen osallisuutta lapsen mielipiteen selvittämisen, mielipiteelle annettavan pai-

noarvon ja lapsen henkilökohtaisen kuulemisen näkökulmasta. Tutkielmani kuudes luku käsittelee sovittelun vaihtoehtoisia päättymistapoja. Tutkielmani johtopäätöksissä käyn läpi huoltoriidan tuomioistuinsovittelua koskevasta menettelystä sekä lapsen asemasta ja osallisuudesta tekemiäni havaintoja.

2 TUOMIOISTUINSOVITTELUN LÄHTÖKOHDAT

2.1 Tuomioistuinsovittelulain soveltamisala

Vaihtoehtoinen riidanratkaisu ja erilaiset sovittelumenettelyt ovat nousseet yhä keskeisempään asemaan kaikissa länsimaissa viimeisten vuosikymmenten aikana. Suomessa edellä mainittu kehitys on voimistunut 2000-luvulle tultaessa. Tuomioistuinten tehtävänä ei enää ole vain oikeussuojan antaminen tai käyttäytymisen ohjaaminen, vaan riidanratkaisu ja erilaiset riidanratkaisukeinot ovat nousseet yhä merkittävämpään rooliin tuomioistuinten perinteisiksi katsottujen tehtävien rinnalle. Tuomioistuimet eivät enää ainoastaan ratko oikeudellisia riitoja, vaan pyrkivät yhä enenevässä määrin sovinnollisiin lopputuloksiin, joilla osapuolten välinen konflikti saadaan ratkaistua kokonaisvaltaisesti ja lopullisesti.⁵²

1.1.2006 voimaan tulleen lain riita-asioiden sovittelusta yleisissä tuomioistuimissa voidaan nähdä heijastelevan tuomioistuin kulttuurissa tapahtumassa olleita muutoksia.⁵³ Tällä hetkellä tuomioistuinsovittelusta säädetään riita-asioiden sovittelusta ja sovinnon vahvistamisesta yleisissä tuomioistuimissa annetussa laissa. Lakia sovelletaan 1 §:n 1 momentin mukaan riita-asioiden ja riitaisten hakemusasioiden sovitteluun yleisissä tuomioistuimissa. Tuomioistuinsovittelulain soveltamisalaan kuuluvat näin ollen myös lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat asiat.⁵⁴

Lapsen oikeutta ja asemaa koskevien asioiden sovittelusta säädetään tarkemmin tuomioistuinsovittelulain 10 §:ssä. Tuomioistuinsovittelulain 10 §:n 1 momentin mukaan lapsen asemaa ja oikeutta koskevista asioista soviteltavissa ovat asiat, jotka koskevat lapsen elatusta tai lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta.⁵⁵ Hallituksen esityksen mukaan huoltoa koskevana asiana pidetään myös kysymystä siitä,

---

⁵² Ervasti 2011, s. 82-83.

⁵³ OM 25/2013, s. 18.

⁵⁴ Hallituksen esityksen mukaan sovitteluun soveltuvat ennen kaikkea riita-asiat, joissa asianosaiset voivat tehdä tuomioistuinta sitovan sovinnon. Esityksellä ei kuitenkaan ole haluttu rajata menettelyn ulkopuolelle riita-asioita, joissa asianosaisten sopimusvapautta on rajoitettu. Asianosaisten sopimusvapautta on rajoitettu lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa, joita voidaan kuitenkin sovittaa, kun huomioon otetaan lapsen etu. HE 114/2004 vp, s. 20.

⁵⁵ Tuomioistuinsovittelussa voidaan käsitellä huoltoriitaoikeudenkäynnistä poiketen myös sellaisia vanhempien välisiä erimielisyyksiä, jotka eivät suoranaisesti liity lapseen.

kumman vanhemman luona lapsi asuu. Sovittelussa ei sen sijaan voida ratkaista esimerkiksi lapseksiottamista, isyyttä eikä edunvalvojan määräämistä tai vapauttamista koskevia kysymyksiä.⁵⁶

Käytännössä tuomioistuinsovittelessa voidaan sovittaa erimielisyyksiä, jotka johtuvat oikeudellisesta suhteesta osapuolten välillä. Soviteltavien asioiden tulee näin ollen olla sen luonteisia, että niitä voidaan käsitellä riita-asioina tuomioistuimen lainkäyttötoiminnassa. Osapuolten esittämien vaatimusten tulee lisäksi olla sellaisia, että ne voidaan toteuttaa tuomioistuimen antaman ratkaisun kautta.⁵⁷ Tuomioistuinsovittelessa ei näin ollen voida käsitellä minkälaista riitaa tahansa, vaan riidan tulee olla oikeudelliseen suhteeseen perustuva, tuomioistuinkelpoinen ja juridiseksi vaatimuksiksi muotoiltu.⁵⁸

Aina ei ole itsestään selvää, milloin erimielisyys johtuu oikeudellisesta suhteesta osapuolten välillä. Oikeudellisessa yhteiskunnassa verrattain monet ihmisten ja yhteisöjen väliset suhteet voidaan nähdä myös oikeudellisina suhteina. Huomion arvoista on, että oikeudelliseen muotoon saatetut vaatimukset eivät aina tosiasias-
assa johdu puhtaasti oikeudellisesta suhteesta, vaan inhimilliseen elämään liittyvistä tekijöistä. Eroavien vanhempien riidan taustalla voi esimerkiksi olla katkeruutta ja pettymyksiä, vaikka tosiasiallinen riita koskee lapsen huoltoon liittyviä kysymyksiä. Tästä johtuen hyvin erilaiset riidat osoittautuvat lopulta myös oikeudellisiksi riidoiksi ja tuomioistuinsovitteeluun soveltuviksi. Vain sellaiset erimielisyydet, joissa on selvästi kyse täysin muusta kuin oikeudellisesta riidasta, voidaan jättää tuomioistuinsovittelemisen soveltamisalan ulkopuolelle.⁵⁹

2.2 Sovittelun tavoite ja edellytykset

Tuomioistuinsovittelemisen tavoitteena on asian ratkaiseminen sovinnollisesti (SovL 3.1 §). Lasta koskevissa riidoissa sovinnollisen ratkaisun merkitys korostuu, sillä

Huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilujakson aikana sovittiinkin muun muassa vanhempien taloudellisiin asioihin liittyviä kysymyksiä. OM 25/2013, s. 29.

⁵⁶ HE 114/2004 vp, s. 47.

⁵⁷ HE 114/2004 vp, s. 27.

⁵⁸ Ervasti 2005, s. 144.

⁵⁹ Ervasti 2005, s. 144. Vanhempien väliset erimielisyydet liittyvät huomattavan usein muihin kuin juridisiin vaatimuksiin. Huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilun aikana sovittiin muun muassa kommunikaatiotapoihin, käyttäytymiseen, lapsen kasvatuseriaateisiin ja arjen järjestelyihin liittyviä kysymyksiä. OM 25/2013, s. 29.

vanhempien väliset ristiriidat ovat riski lapsen kehityksen ja hyvinvoinnin kannalta. Mahdollisimman varhaisessa vaiheessa tapahtuva puuttuminen vanhempien väliseen riitaan antaa parhaimmat mahdollisuudet sovinnollisen ratkaisun saavuttamiseen.⁶⁰

Sovittelussa pyritään siihen, että sovittelun osapuolet löytävät itse heidän tarpeitaan ja intressejään tyydyttävän ratkaisun.⁶¹ Sovittelun tavoitteena ei näin ollen ole kompromissi, vaan riidan puolittamisen sijasta olennaista on se, että osapuolet saadaan löytämään heille sopiva ratkaisu auttavassa eli fasilitatiivisessa prosessissa.⁶² Sovittelun tavoitteena ei myöskään ole selvittää perusteellisesti menneisyydessä tapahtuneita asioita, vaan ratkaista osapuolten väliset ongelmat siten, että he pystyvät keskittymään tulevaisuuteen.⁶³

Tuomioistuinsovittelulain 3 §:n 2 momentin mukaan tuomioistuinsovittelun edellytyksenä on, että asia soveltuu soviteltavaksi. Sovitteluun voidaankin käytännössä ryhtyä vain, mikäli osapuolilla katsotaan olevan mahdollisuuksia päästä sovinnolliseen ratkaisuun asiassa. Osapuolten välinen riita ei sovellu tuomioistuinsovitteluun esimerkiksi silloin, kun konflikti on hyvin kärjistynyt tai osapuolten asenteet ovat lukkiutuneet. Sovitteluun ei tule ryhtyä myöskään silloin, kun oikeudenkäynnin arvioidaan olevan sovittelua asianmukaisempi menettelytapa toisen osapuolen oikeusturvaodotusten vuoksi.⁶⁴

Sen lisäksi, että asian tulee soveltua soviteltavaksi, tulee sovittelun olla tarkoituksenmukainen menettely osapuolten vaatimukseen nähden (SovL 3.2 §). Hallituksen esityksen mukaan sovittelu ei ole tarkoituksenmukaista, mikäli osapuolet eivät ole tasavertaisessa asemassa toisiinsa nähden ja tästä johtuen heikompi osapuoli ei kykene asianmukaisesti valvomaan etuaan sovittelumenettelyssä. Kummankaan osapuolen oikeusturvatarpeet eivät saa vaarantua sovittelussa.⁶⁵ Sovittelu ei ole tarkoituksenmukainen menettely myöskään silloin, kun asia on hyvin jäsentymätön, eikä siinä tule esiin riitaa, jonka sovittelulle tuomioistuimessa olisi

---

⁶⁰ Aaltonen 2006, s. 317.

⁶¹ Pohjonen 2011, s. 62.

⁶² Ervasti 2014, s. 38. Sovittelun perusmalliksi on vakiintunut fasilitatiivinen sovittelumalli. Ks. esim. Ervasti-Nylund 2014, s. 146-155.

⁶³ Ervasti 2011, s. 11.

⁶⁴ Ervasti 2014, s. 31. Ervasti 2013, s. 68-69.

⁶⁵ HE 114/2004 vp, s. 20.

edellytyksiä.⁶⁶ Asiassa ei tällöin ole oikeudellisia aineksia. Osapuolten vaatimukset eivät myöskään aina ole riittävän täsmällisiä tai perusteltuja.⁶⁷

2.3 Sovittelun edut

Sovittelun etuja tarkastellaan usein vertaamalla sovittelua oikeudenkäyntiin. Tämä johtuu siitä, että sovittelu merkitsee monille vanhemmille oikeudenkäynnille vaihtoehtoista menettelyä.⁶⁸ Kun sovittelua ja oikeudenkäyntiä tarkastellaan vastakkain, ovat sovittelun edut selkeästi havaittavissa.

Sovittelun etuja on tarkasteltu laajasti oikeuskirjallisuudessa ja lainvalmisteluasiakirjoissa. Vuoden 2006 lakia koskevassa hallituksen esityksessä sovittelua on luonnehdittu korostetun asianosaislähtöiseksi menettelyksi, sillä se perustuu kokonaan vapaaehtoisuuteen.⁶⁹ Myös eduskunnan lakivaliokunta on korostanut mietinnössään sitä, että varsin muotovapaana menettelynä sovittelu voi olla tavallista riita-asian oikeudenkäyntiä helpommin lähestyttävä ja ymmärrettävä keino hakea ratkaisua oikeudellisiin ongelmiin.⁷⁰ Useimmissa tapauksissa sovittelu on riidan osapuolten kannalta oikeudenkäyntiä inhimillisempi menettely, joka vastaa paremmin heidän tarpeitaan. Oikeudenkäyntiä voidaankin pitää viimeisenä käytettävissä olevana riidanratkaisukeinona, kun ensisijaisista keinoista ei ole ollut apua.⁷¹

Oikeudenkäynnissä menettelyn keskipisteen muodostaa osapuolten välinen erimielisyys tai kiista ja oikeudenkäynnissä vanhempien tavoitteena on usein omien vaatimustensa tinkimätön läpivienti. Vanhemmat pyrkivät todistamaan tuomarille omien näkemystensä oikeellisuuden, mikä johtaa usein siihen, että vanhemmat keskittyvät vain toistensa moittimiseen ja toisessa olevien puutteiden korostamiseen. Oikeudenkäynnin lopputulos koetaan aina toisen voittona ja toisen tappiona.⁷²

---

⁶⁶ HE 114/2004 vp, s. 29.

⁶⁷ Ervasti 2013, s. 70.

⁶⁸ Aaltonen 2015, s. 58.

⁶⁹ HE 114/2004 vp, s. 18.

⁷⁰ LaVM 4/2005 vp, s. 2.

⁷¹ Ervasti 2014, s. 25.

⁷² Nylund 2010, s. 1171. Aaltonen 2015, s. 59-60.

Sovittelussa ei synny tuomioistuinmenettelylle tyypillistä vastakkainasettelua voittajien ja häviäjien välille. Oikeusministeriön työryhmän mietinnön mukaan osapuolten väliset suhteet säilyvätkin sovittelussa parempina kuin perinteisessä oikeudenkäynnissä.⁷³ Sovinnollisen ratkaisun katsotaan lisäksi säilyttävän parhaiten lapsen suhteet molempiin vanhempiin ja edistävän lapsen edun toteutusta lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan tarkoittamalla tavalla.⁷⁴

Oikeudenkäynnissä vanhemmat ovat toistensa vastapuolia. Tämä voi osaltaan vaikuttaa vanhempien välisen konfliktin kärjistymiseen ja siihen, että vanhempien välinen riitatilanne pysyy yllä, vaikka oikeuden antamasta päätöksestä olisi kulu-
nut pitkäkin aika. Vanhempien välisen suhteen laadulla on keskeinen merkitys lapsen kannalta myös eron jälkeen ja tämän takia sovittelussa pyritään kehittämään vanhempien välistä yhteistoimintaa. Yksi sovittelun eduista liittyykin siihen, että sovittelun kautta pyritään saamaan aikaan pysyvä ratkaisu, joka ei ainoastaan lopeta juridista riitaa, vaan myös juridisen riidan taustalla kytevä riidan.⁷⁵

Vanhempien välinen negatiivinen tai kokonaan puuttuva keskusteluyhteys on varsin tavallinen ilmiö huoltoriidoissa. Negatiivinen kommunikaatio tai puhumattomuus on voinut jatkua jo vuosia ja oikeudenkäynnissä syvälle juurtuneet toimintamallit vahvistuvat entisestään. Sovittelussa pyritään muuttamaan vanhempien välistä kommunikaatiota ja vahvistamaan heidän välistään keskusteluyhteyttä. Sovittelun tavoitteena ei näin ollen ole yksinomaan ratkaisun löytäminen riidan alaisiin kysymyksiin, vaan sovittelussa pyritään myös ohjaamaan keskustelutottumuksia uuteen suuntaan.⁷⁶

Riitaisan oikeudenkäyntimenettelyn vahingollisuutta on korostettu erityisesti perhedynamiikan kannalta.⁷⁷ Eroamisen tavalla on usein itse eroa suurempi vaikutus siihen, miten lapsi kokee eron ja miten ero lapseen vaikuttaa.⁷⁸ Epämuodollisen sovittelumenettelyn katsotaankin usein olevan riidan osapuolille ja lapselle oikeudenkäyntiä vähemmän stressaava ja vahingollinen keino ratkaista lapsen huoltoa koskevia erimielisyyksiä.⁷⁹ Toisin kuin muodollisessa tuomioistuinmenettelyssä,

---

⁷³ OM 2003:2, s. 34.

⁷⁴ Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu Dnro 2059/2/03, s. 2 kohta 1.

⁷⁵ Aaltonen 2015, s. 60.

⁷⁶ Aaltonen 2015, s. 61.

⁷⁷ Ervasti 2004, s. 138.

⁷⁸ Lapsiasiavaltuutetun toimiston julkaisu 2010:4, s. 7.

⁷⁹ Ervasti 2004, s. 138.

sovittelussa osapuolet voivat puhua vapaasti ja tarvittaessa myös tuulettaa tunteitaan.⁸⁰

Erotilanteeseen liittyy usein varsin monitahoisia ristiriitoja. Osa riidoista voi koskea arkielämään liittyviä kysymyksiä, joihin lainsäädäntö ei anna vastausta tai joista tuomari ei voi antaa tuomiota. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat riidat taas ovat perusluonteeltaan puhtaasti oikeudellisia riitoja. Erotilanteessa on varsin tavallista, että muut riidat sekoittuvat oikeudellisiin riitoihin tai päinvastoin ja tästä syystä niiden käsitteleminen erikseen saattaa olla vaikeaa. Sovittelun ei kuitenkaan tarvitse rajoittua vain oikeudellisten riitojen ratkaisemiseen, vaan oikeudellisista asioista voidaan tarvittaessa neuvotella yhdessä muiden asioiden kanssa ilman prosessuaalisten säännösten muodostamia rajoituksia.⁸¹

Sosiaalisesta ja terapeutisesta näkökulmasta katsottuna sovittelu antaa osapuolille tuomioistuinmenettelyä paremmat mahdollisuudet oman konfliktinsa hallintaan. Tuomioistuinmenettelyssä tuomari vaikuttaa pitkälti menettelyyn ja sen lopputulokseen, kun taas sovittelussa osapuolet voivat itse päättää siitä, miten heidän konfliktiaan käsitellään ja millaiseen lopputulokseen siinä päädytään.⁸²

Perinteiseen oikeudenkäyntiin verrattuna sovittelu on yleensä nopeampaa ja edullisempaa.⁸³ Sovittelussa tavoitteena on järjestää yksi sovitteluistunto, jolloin asia myös ratkaistaan yhden sovittelu päivän aikana.⁸⁴ Käräjäoikeudet pyrkivät järjestämään sovitteluistunnon lähtökohtaisesti noin kuukauden kuluessa sovittelua koskevan hakemuksen tai pyynnön esittämisestä. Ratkaisu saadaan näin ollen sovittelussa merkittävän nopeasti täysimittaiseen oikeudenkäyntiin verrattuna. Myös osapuolille ja valtiolle aiheutuvat kustannukset ovat oikeudenkäyntiä huomattavasti pienemmät.⁸⁵

---

⁸⁰ Ervasti 2005, s. 30.

⁸¹ Leskelä 2001, s. 331-332.

⁸² Ervasti 2004, s. 137.

⁸³ Ervasti 2013, s. 33. Kustannustehokkuuteen ja nopeuteen on kiinnitetty huomiota myös Euroopan unionin direktiivissä tietyistä sovittelun näkökohdista siviili- ja kauppaoikeuden alalla. 2008/52/EY, kohta 6.

⁸⁴ Huoltoriidat ovat usein syvempiä ja monimutkaisempia verrattuna riita-asioihin yleensä. Huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilujakson aikana sovitteluistuntojen määrä oli keskimäärin 1,2 istuntoa/juttu. OM 25/2013, s. 37.

⁸⁵ Ervasti 2014, s. 25.

Sovittelussa fokus on tulevaisuudessa, kun taas oikeudenkäyntimenettelyssä keskitytään menneisyydessä tapahtuneisiin asioihin. Tulevaisuuteen suuntautumista onkin pidetty yhtenä sovittelun eduista. Osapuolten on myös havaittu olevan tyytyväisempiä itse sovitteluprosessiin ja siinä saavutettuun ratkaisuun verrattuna perinteiseen oikeudenkäyntiin ja sen lopputulokseen. Osapuolet kokevat sovintoratkaisun oikeudenmukaisempana ja tyydyttävämpänä. Lisäksi osapuolet noudattavat sovittelun kautta saatua ratkaisua paremmin.⁸⁶

2.4 Sovittelun esteet

Tuomioistuinsovitteluun liittyy monia mahdollisuuksia ja etuja. Kaikki tapaukset eivät kuitenkaan sovellu soviteltaviksi.⁸⁷ Vanhemmat saattavat olla välinpitämättömiä lapsen asioiden suhteen ja keskittyä vain omiin ongelmiinsa näkemättä lapsen etua. Vanhempien väliset ongelmat voivat liittyä esimerkiksi mielenterveys- ja päihdeongelmiin, patologiaan riitoihin, väkivaltaan tai vanhempien väliseen epätasavertaiseen asemaan. Toisaalta myös lapsen tilanne voi olla ongelmallinen esimerkiksi sairauden tai huostaanoton takia, eikä huoltoa ja tapaamisoi-keutta koskevia asioita voida tästä johtuen käsitellä sovittelussa.⁸⁸ Lapsen näkökulmasta katsottuna onkin ensiarvoisen tärkeää, että sovittelua ei käytetä tilanteissa, joissa sovittelu ei ole lapsen edun toteutumisen kannalta paras käytettävissä olevista vaihtoehdoista.

Hallituksen esityksessä sovittelun esteitä on tarkasteltu erityisesti tarkoituksenmukaisuuteen liittyvistä näkökulmista. Valittua lähestymistapaa voidaan pitää luontevana, sillä tarkoituksenmukaisuus on samalla myös toinen sovittelun edellytyksistä. Hallituksen esityksen mukaan sovittelu voi estyä erityisesti siitä syystä, että osapuolet eivät ole tasavertaisessa asemassa keskenään. Koska kummankaan osapuolen oikeusturva ei saa vaarantua sovittelussa, on riidan ratkaiseminen oikeudenkäynnissä asianmukaisempaa silloin, kun kyse on heikomman osapuolen etua koskevan asian ratkaisemisesta. Sovittelu voi estyä myös siitä

---

⁸⁶ Ervasti 2005, s. 30. Myös Euroopan unionin direktiivissä tietyistä sovittelun näkökohdista siviili- ja kauppaoikeuden alalla korostetaan sitä, että sovittelun kautta aikaansaatuja sopimuksia noudatetaan vapaaehtoisesti ja osapuolten välit säilyvät sovittelussa todennäköisimmin kestävinä ja sopuisina. 2008/52/EY, kohta 6.

⁸⁷ Salminen 2013, s. 847.

⁸⁸ OM 12/2016, s. 90.

syystä, että heikompi osapuoli ei pysty asianmukaisesti valvomaan etuaan sovittelumenettelyssä.⁸⁹

Oikeuskirjallisuudessa huoltoriitojen sovitteluun liittyviä esteitä on tarkasteltu tarkoituksenmukaisuuteen liittyvien näkökulmien sijasta erityisesti vallan epätasapainon, vanhempien mielenterveys- ja päihdeongelmien, riitojen kroonistumisen sekä väkivallan kannalta.

2.4.1 Vallan epätasapaino

Vanhempien välinen vallan epätasapaino on yleistä huoltoriidoissa. Heikommassa asemassa oleva osapuoli ei tällöin kykene neuvottelemaan asiasta tasavertaisesti tai pitämään kiinni omista näkökannoistaan. Hallituksen esityksessä huomiota on kiinnitetty siihen, että sovittelu tällaisessa tilanteessa voi vaarantaa lapsen edun toteutumisen, sillä toinen vanhemmista voi myöntyä lapsen edun vastaisiin ratkaisuihin.⁹⁰

Vallan epätasapaino voi perustua moniin seikkoihin, kuten auktoriteettiin, sukupuoleen, koulutukseen tai siihen, käyttääkö osapuoli sovittelussa avustajaa. Myös vanhempien eroprosessin vaihe voi vaikuttaa heidän kykyynsä osallistua sovitteluun. Eroa hakenut osapuoli on mahdollisesti jo pitkään pohtinut eroa ja siihen liittyviä asioita, kun taas toiselle osapuolelle ero on voinut tulla täysin yllättäen. Akuutissa erokriisissä oleva osapuoli ei usein pysty arvioimaan eri vaihtoehtojen merkitystä tai hahmottamaan tilannetta lapsen näkökulmasta.⁹¹

Sovittelijan ja asiantuntija-avustajan tehtävänä on tunnistaa vanhempien välinen vallan epätasapaino. He eivät kuitenkaan voi ryhtyä tasapainottamaan tilannetta tukemalla tai neuvomalla heikompa osapuolta, sillä sovittelijan ja asiantuntija-avustajan on säilytettävä puolueettomuutensa sekä käsiteltävän asian että vanhempien suhteen. Tasapuolisella sovitteluprosessilla voidaan kuitenkin turvata se, että myös heikompi osapuoli saa riittävästi tilaa ja aikaa omien mielipiteidensä esiintuomiseen. Sovittelija voi myös kehottaa ilman avustajaa olevaa osapuolta

---

⁸⁹ HE 114/2004 vp, s. 20 ja 29.

⁹⁰ HE 114/2004 vp, s. 48. Aaltonen 2015, s. 182.

⁹¹ Ervasti 2014, s. 130. Aaltonen 2015, s. 182-183.

hankkimaan avustajan etunsa turvaamiseksi sovittelussa. Mikäli tilanteen tasapainottaminen ei yrityksistä huolimatta onnistu, sovittelua ei voida jatkaa.⁹²

2.4.2 Mielenterveys- ja päihdeongelmat

Sovittelu ei yleensä ole vaihtoehto silloin, kun osapuolilla on vakavia mielenterveys- tai päihdeongelmia. Osapuolet eivät tällöin usein tunnista tai tunnusta ongelmiaan, eivätkä myöskään pysty sitoutumaan sovitteluun. Koska mielenterveydellisiä häiriöitä ja päihdeongelmia on erilaisia ja eritasoisia, sovittelun edellytyksiä arvioitaessa keskeistä on tunnistaa ongelmien vakavuus sekä niiden vaikutukset vanhemmuuteen ja lapseen.⁹³

Lievät ja ohimenevät mielenterveysongelmat ovat pitkäaikaisia ja diagnosoituja mielenterveyssairauksia yleisempiä. Lisäksi monien psyykkisten sairauksien hallinta on mahdollista lääkityksen ja säännöllisen hoidon avulla. Jos mielenterveydellinen häiriö ei rajoita vanhemman kykyä sitoutua sopimukseen tai toimia hyvänä vanhempana, ei mielenterveysongelma lähtökohtaisesti muodostu sovittelun esteeksi.⁹⁴

Mielenterveydellisten ongelmien arviointi sovittelumenettelyn yhteydessä ei kuitenkaan ole helppoa. Psykkisistä sairauksista puhuminen on usein vaikeaa ja huoltoriitojen yhteydessä niistä puhumisen tekee erityisen vaikeaksi pelko lapsen menettämisestä. Mikäli työparille (sovittelijalle tai asiantuntija-avustajalle) herää sovitteluaineiston tai sovittelussa käydyn keskustelun perusteella epäily vanhemman mielenterveysongelmasta, se tulee ottaa rohkeasti esille. Työparin on pyrittävä selvittämään vanhempien kanssa käytävän keskustelun kautta, millaisesta mielenterveysongelmasta on kyse ja miten se vaikuttaa arkeen ja lapsen turvallisuuden tunteeseen. Jos keskustelun perusteella ei saada riittävän luotettavaa kuvaa tilanteesta, sovittelua ei tule jatkaa.⁹⁵

Myöskään päihteiden käytön arviointi sovittelussa ei ole yksinkertaista, sillä on varsin tavallista, että päihteiden käyttöä vähätellään tai se kiistetään kokonaan.

---

⁹² Aaltonen 2015, s. 183. Ervasti 2014, s. 131.

⁹³ OM 25/2013, s. 96.

⁹⁴ Aaltonen 2015, s. 184.

⁹⁵ Aaltonen 2015, s. 186-187.

Lisäksi vanhemmalla saattaa olla vääristynyt käsitys omasta päihteiden käytöstään ja sen vaikutuksista lapseen. Suomessa alkoholi on yleisimmin käytettävä päihde, mutta myös muiden päihteiden käyttö on lisääntynyt. Sovittelussa ei lähtökohtaisesti ole mahdollista selvittää huumeidenkäytön vaikutuksia vanhemmuuteen ja lapseen riittävällä tavalla siten, että työpari voisi varmistua lapsen edun mukaisen sopimuksen syntymisestä. Se, onko sovittelu mahdollinen vaihtoehto vanhemman alkoholiongelmasta huolimatta edellyttää tietoa alkoholiriippuvuuden laadusta, mahdollisuuksista irrottautua alkoholista ja alkoholin käytön vaikutuksista lapseen.⁹⁶

Mikäli vanhemmista toisella tai molemmilla on mielenterveys- tai päihdeongelma, sovittelun aloittamisen kannalta keskeistä on, että sovittelijalle ja asiantuntijavastustajalle syntyy riittävä luottamus vanhempiin. Jos työparille jää siitä epäily, huoltoriita voidaan ratkaista asianmukaisemmin oikeudenkäynnissä.⁹⁷

2.4.3 Patologiset riidat

Vanhempien välisen konfliktin taso vaikuttaa merkittävästi sovittelun edellytyksiin. Patologiset riidat kuuluvat vain harvoin sovittelussa ratkaistaviin tapauksiin.⁹⁸ Myös huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilun kautta saadut kokemukset tukevat edellä mainittua päätelmää.

Patologisissa riidoissa vanhemmat kykenevät varsin harvoin ajattelemaan asiaa lapsen edun kannalta. Myös sovitteluun sitoutuminen on vaikeaa. Riitelyn keskeisenä päämääränä voi olla kiusanteko tai toisen vanhemman vahingoittaminen, jolloin sovittelumenettely voi olla vain yksi keino tuon tavoitteen saavuttamisessa.⁹⁹ Patologisten riitojen vanhemmilla ja lapsella on usein ongelmia, joita koskevan tiedon hankkiminen on tärkeää lapsen edun arvioimiseksi. Riittävä tiedonhankinta voidaan kuitenkin toteuttaa vain oikeudenkäynnissä, sillä näytön kerääminen ei kuulu sovittelun luonteeseen.¹⁰⁰

⁹⁶ Aaltonen 2015, s. 187-189.

⁹⁷ OM 25/2013, s. 96-97.

⁹⁸ Aaltonen 2015, s. 189. Patologisoituneilla riidoilla tarkoitetaan Auvisen määritelmän mukaan riitoja, joissa konflikti on eskaloitunut ja joissa vanhemmat eivät ole valmiita muuttamaan asenteitaan tai riitaa koskevia vaatimuksiaan. Auvinen 2006, s. 256-257.

⁹⁹ OM 25/2013, s. 96.

¹⁰⁰ Aaltonen 2015, s. 189-190.

2.4.4 Väkivalta

Perheen sisäinen väkivalta voi tulla esiin huoltoriitojen yhteydessä eri tavoin.¹⁰¹ Hautasen väitöskirjatutkimuksen mukaan väkivaltaan liittyvät väitteet ovat varsin usein osa oikeuteen vietyjä huoltoriitoja. Tutkimuksen mukaan vanhemmat perustelevat fyysisellä väkivallalla ja sen uhalla omia päämääriään huoltoriitojen yhteydessä. Väkivallan kerrotaan myös varsin usein olevan syy erolle, mutta sen uhka voi vaikuttaa vielä eron jälkeenkin.¹⁰²

Perheen sisäisen väkivallan ilmenemismuotoja on useita. Väkivalta voi olla fyysistä, henkistä, taloudellista, hengellistä tai seksuaalista väkivaltaa. Laajasti määriteltynä väkivaltaa eri muodoissaan esiintyy huoltoriidoissa usein. Perheen sisäisellä väkivallalla tarkoitetaan vanhemman toiseen vanhempaan kohdistamaa tai molemmin puoleista väkivaltaa. Väkivalta voi kohdistua myös lapseen.¹⁰³

Kysymys huoltoriidan sovittelusta väkivaltataustaisessa perheessä jakaa mielipiteet kahtia. Toisaalta on katsottu, että huoltoriidan sovittelu väkivaltataustaisessa perheessä osoittautuu usein riittämättömäksi, sillä tällaisiin tapauksiin liitty yleensä vaikea vallan epätasapaino.¹⁰⁴ Myös perhesovittelua koskevassa Euroopan neuvoston ministerikomitean suosituksessa on kiinnitetty huomioita sovittelun tarkoituksenmukaisuuteen väkivaltataustaisissa tilanteissa. Suosituksen mukaan sovittelijan on kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, miten väkivalta vaikuttaa osapuolten neuvotteluasemiin.¹⁰⁵ Sovitteluun kriittisesti suhtautuvat ovat katsooneet myös, että parisuhteen vahvempi osapuoli voi painostaa heikompa osapuolta esimerkiksi uhkailemalla. Sovittelun ei katsota ratkaisevan itse konfliktia, vaan jatkavan heikomman osapuolen alistamista.¹⁰⁶

Väkivaltataustaisten tilanteiden sovitteluun myönteisemmin suhtautuvat ovat tuoneet esille näkökulman, jonka mukaan sovittelijan tehtävänä on tasapainottaa vallan epätasapainoa ja varmistaa, että osapuolet eivät alistu toisiaan.¹⁰⁷ Sovit-

---

¹⁰¹ Mattila 2013, s. 113.

¹⁰² Hautanen 2010, s. 74 ja 89.

¹⁰³ Aaltonen 2015, s. 190-191.

¹⁰⁴ Taskinen 2002, s. 55.

¹⁰⁵ Recommendation 1998 No R (98) 1, s. 15.

¹⁰⁶ Ervasti 2004, s. 141.

¹⁰⁷ Ervasti 2004, s. 141.

telijan tulee kiinnittää huomiota siihen, onko väkivalta ollut hetkellinen reaktio erokriisiin vai onko kyse pidempiaikaisesta ongelmasta. Tapahtunutta tulee pyrkiä käsittelemään mahdollisimman avoimesti. Vanhempien kanssa on keskusteltava myös siitä, millainen vaikutus väkivallalla on lapseen. Vanhempia voidaan myös neuvoa avun hakemisessa.¹⁰⁸

Väkivalta ei näin ollen kaikissa tilanteissa muodosta absoluuttista estettä sovittelulle. Sovittelun soveltuvuutta arvioitaessa keskeistä on se, millaista kaavaa väkivalta perheessä noudattaa. On katsottu, että eron aiheuttama väkivalta ei välttämättä muodostu esteeksi sovittelulle, kun taas kontrolliin pyrkivä väkivalta on hyvin ongelmallista sovittelun kannalta. Muita sovittelun soveltuvuuden kannalta huomioon otettavia seikkoja ovat muun muassa väkivallan loppuminen tai jatkuminen, tekijän kyky tunnistaa väkivallan seuraukset, uhrin kokemaa pelkoa ja kyky pitää puoliaan sekä väkivaltaisen osapuolen sopimuksen noudattamisen todennäköisyys.¹⁰⁹

2.4.5 Sovittelun esteiden arviointi

Sovittelun esteitä on arvioitu asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilun yhteydessä. Kokeilun kautta saadut käytännön kokemukset ovat muodostaneet kriteereitä ja suuntaviivoja sille, millaisissa tilanteissa sovittelu vanhempien ongelmista huolimatta on mahdollista ja milloin taas sovittelulle ei ole perusteita. Myös Anna-Kaisa Aaltonen on arvioinut sovittelun esteitä asiantuntija-avusteisen huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilun loppuraportin pohjalta. Käsittelen seuraavaksi sovittelun esteiden arviointia loppuraportin ja Aaltonen teoksen mukaan.

Jos perheessä on käytetty väkivaltaa tai jos toisella tai molemmilla vanhemmilla on mielenterveys- tai päihdeongelmia, sovittelun onnistumisen kannalta tärkeänä pidettiin sitä, että työskentelyn aikana työparille syntyy luottamus vanhempiin. Saatujen kokemusten perusteella sovittelun mahdollisuutta tukee myös muun muassa se, että vanhempi tunnistaa ongelmansa ja ottaa sen vakavasti. Tämä

---

¹⁰⁸ OM 25/2013, s. 98.

¹⁰⁹ Ervasti-Nylund 2014, s. 455-456.

voi tarkoittaa käytännössä esimerkiksi avun tai tuen hakemista. Vanhempien tulee lisäksi pystyä keskustelemaan vaikeistakin asioista ja kyetä ottamaan huomioon lapsen tarpeet ja lapsen etu.

Sovittelua pidettiin puolestaan kyseenalaisena muun muassa tilanteessa, jossa vanhempi ei tunnistanut mielenterveysongelmaansa eikä hankkinut siihen apua. Sovittelua pidettiin arveluttavana myös silloin, kun päihteitä käyttävä vanhempi kielsi päihteiden käytön kokonaan ja tilanteessa, jossa päihteitä käyttävä vanhempi eli ympäristössä, jonka ei voitu katsoa tukevan päihteettömyyttä.

Sovittelun esteiden arviointiin vaikuttaa osaltaan myös se, millaisia sovittelun osapuolet ovat. Jos toinen vanhemmista on vahva, osaava ja toimii rakentavalla tavalla, sovittelu voi olla mahdollista toisen vanhemman ongelmista huolimatta. Jos taas toinen vanhemmista on heikko, alistuva tai toista myötäilevä, sovittelun onnistumisen edellytykset ovat heikot.

Jos perheessä on väkivaltahistoriaa, sovittelun soveltuvuutta arvioitaessa on kiinnitettävä huomiota erityisesti vanhempien väliseen dynamiikkaan. Sovittelua on pidetty mahdollisena, jos vanhempi ottaa vastuun teoistaan ja lasten turvallisuus huomioidaan. Huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilun kautta saatujen havaintojen perusteella sovittelua on pidetty kyseenalaisena muun muassa tilanteessa, jossa väkivallan uhka näkyy vanhempien ruumiin kielessä tai jos kumpikaan vanhemmista ei ymmärrä väkivallasta lapselle aiheutuvia seuraamuksia.¹¹⁰

Sovittelun keskeisiin edellytyksiin kuuluu se, että vanhemmat pystyvät sitoutumaan sovitteluun ja heillä on todellinen halu etsiä sovinnollista ratkaisua. Jos vanhempien käsitys tilanteesta on realistinen ja heillä on luottamusta toisiinsa, sovittelu on usein mahdollista vaikeistakin ongelmista huolimatta. Sovittelu edellyttää kuitenkin edellä kerrotulla tavalla myös sitä, että sovittelijalle ja asiantuntija-avustajalle syntyy luottamus sovittelun osapuoliin.¹¹¹ Huoltoriidoissa sovittelun esteiden olemassaolo ja niiden arviointi on otettava vakavasti.

---

¹¹⁰ OM 25/2013, s. 97-98.

¹¹¹ Aaltonen 2015, s. 199-200.

3 TUOMIOISTUINSOVITTELUN ALOITTAMINEN

3.1 Toimivaltainen tuomioistuin ja sovittelun vireilletulo

Tuomioistuinsovittelulain 11 §:n 1 momentin mukaan tuomioistuimen toimivalta sovittelussa määräytyy samojen säännösten mukaan kuin tuomioistuimen toimivalta oikeudenkäynnissä. Edellä mainittu säännös koskee sekä tapauksia, joissa oikeudenkäynti on vireillä, että tapauksia, joissa vireillä olevaa oikeudenkäyntiä ei ole. Asioissa, joissa sovittelua pyydetään ilman vireillä olevaa oikeudenkäyntiä, toimivaltainen on hallituksen esityksen mukaan se käräjäoikeus, joka olisi toimivaltainen käsittelemään samaa asiaa koskevan kanteen.¹¹²

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat asiat käsitellään lapsen kotipaikan tai vakituisen asuinpaikan käräjäoikeudessa (Oikeudenkäymiskaari 4/1734 10 luku 13 §). Oikeuspaikkaa koskeva säännös on ehdoton. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että osapuolet eivät voi sovittelussakaan sopia muusta oikeuspaikasta.¹¹³ Jos asia on pantu vireille tuomioistuimessa, joka ei ole lain mukaan toimivaltainen, sovittelua ei aloiteta kyseisessä tuomioistuimessa. Sovittelua koskeva pyyntö jätetään tällöin tutkimatta.¹¹⁴

Tuomioistuinsovittelu voi tulla vireille kahdella vaihtoehtoisella tavalla. Tuomari voi ensinnäkin siirtää asian sovitteluun asianosaisen tai asianosaisten pyynnöstä, mikäli asia on vireillä tuomioistuimessa oikeudenkäyntinä (SovL 4.2 §). Sovittelun onnistumisen kannalta on yleensä eduksi, että osapuolet pyytävät sovittelua yhdessä, mutta sovittelua koskevan pyynnön tekijänä voi toimia myös vain toinen osapuolista. Sovitteluun voidaan tällöin kuitenkin ryhtyä vain, mikäli myös toinen osapuoli antaa siihen suostumuksensa. Suostumuksen antamisella on merkitystä erityisesti siksi, että sovittelulla, johon molemmat osapuolet eivät ole suostumuksellaan sitoutuneet, ei katsota olevan onnistumisen edellytyksiä.¹¹⁵

---

¹¹² HE 114/2004 vp, s. 39.

¹¹³ Aaltonen 2015, s. 78.

¹¹⁴ HE 114/2004 vp, s. 39.

¹¹⁵ HE 114/2004 vp, s. 29-30.

Aloite asian siirtämisestä sovitteluun voi käytännössä tulla joko osapuolilta itseltään tai asiaa käsittelevältä tuomarilta.¹¹⁶ Pyyntö asian siirtämisestä sovitteluun on vapaamuotoinen ja se tulee tehdä ennen valmistelun päättymistä (SovL 4.2 §). Oikeudenkäyntinä vireillä olevassa asiassa sovittelua voidaan pyytää vapaa-
muotoisesti, sillä asia ja riitakysymykset ilmenevät haastehakemuksesta ja mahdollisesta muusta oikeudenkäyntiaineistosta. Pyyntö sovittelun aloittamisesta voidaan toisaalta tehdä jo haastehakemuksen yhteydessä ja sovittelua voidaan pyytää aina siihen saakka, kunnes asian valmistelu tuomioistuimessa on todettu päättyneeksi. Hallituksen esityksessä on kuitenkin painotettu sitä, että sovittelun tavoitteet toteutuvat sitä paremmin, mitä varhaisemmassa vaiheessa sovittelu aloitetaan.¹¹⁷

Sovittelu voi tulla vireille myös riidan osapuolen tai osapuolten tekemällä erillisellä sovitteluhakemuksella. Sovittelua koskeva hakemus on tehtävä kirjallisesti ja sen tulee sisältää tiedot osapuolista yhteystietoineen. Sovitteluhakemuksesta on käytävä ilmi riidan kohde ja se, millä tavalla osapuolten näkemykset eroavat toisistaan. Osapuolten on myös ilmoitettava, millä perusteella asia soveltuu sovitteluvaksi. (SovL 4.1 §.) Mahdollisuus hakea sovittelua niin sanotulla suoralla sovitteluhakemuksella on poikkeuksellinen verrattuna muihin eurooppalaisiin oikeusjärjestyksiin, sillä tuomioistuinsovittelu edellyttää pääsääntöisesti vireillä olevaa oikeudenkäyntiä.¹¹⁸

Mikäli sovitteluhakemus on vain toisen osapuolen tekemä, se on annettava soveltuvalla tavalla tiedoksi riidan toiselle osapuolelle. Hänelle on lisäksi varattava tilaisuus tulla kuulluksi sovittelua koskevan pyynnön tai sovitteluhakemuksen johdosta. (SovL 4.3 §.) Käytännössä toisen osapuolen kuuleminen pyritään toteuttamaan mahdollisimman nopeasti ja joustavasti. Oikeudenkäynnistä poiketen sovitteluhakemuksen tiedoksiannossa tärkeintä ei ole muodollinen todisteellisuus, vaan toisen osapuolen tavoittaminen mahdollisimman tehokkaasti. Mikäli hakemuksessa on riittävät yhteystiedot, toiselle osapuolelle voidaan esimerkiksi soit-

---

¹¹⁶ Aaltonen 2015, s. 80.

¹¹⁷ HE 114/2004 vp, s. 31.

¹¹⁸ Näin esimerkiksi Norjassa ja Tanskassa. Ervasti-Nylund 2014, s. 397. Aaltonen 2015, s. 79.

taa, ilmoittaa sovitteluhakemuksesta ja tiedustella osapuolen suostumusta sovitteluun. Sovitteluhakemus on mahdollista antaa tiedoksi toiselle osapuolelle myös sähköpostitse.¹¹⁹

Koska lapsi ei ole asianosainen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa, sovittelun vireilletuloa koskevat säännökset merkitsevät lapsen kannalta käytännössä sitä, että lapsi itse ei voi saada sovittelua vireille. Sovittelun vireilletulo edellyttääkin joko vanhempien pyyntöä oikeudenkäyntinä vireillä olevan asian siirtämistä sovitteluun tai erillisen sovitteluhakemuksen tekemistä.

3.2 Päätös sovittelun aloittamisesta

Tuomioistuinsovittelulain 4 §:n 4 momentin mukaan tuomioistuinsovittelun aloittamisesta päättää tuomioistuin. Osapuolet eivät näin ollen voi keskinäisellä päätöksellään päättää sovittelun aloittamisesta tuomioistuinta sitovasti.¹²⁰ Osapuolilla ei myöskään ole laista johtuvaa ehdotonta oikeutta saada asiaansa tuomioistuimessa soviteltavaksi.¹²¹

Tuomioistuimen on tehtävä erillinen sovittelua koskeva aloittamispäätös sekä suoralla sovitteluhakemuksella vireille tulleissa että oikeudenkäynnistä sovitteluun siirretyissä asioissa.¹²² Tuomioistuimen on aloittamispäätöstä tehdessään tutkittava, että asia kuuluu tuomioistuinsovittelulain mukaiseen soveltamisalaan, asia soveltuu soviteltavaksi ja sovittelu on tarkoituksenmukaista kyseessä olevassa asiassa (SovL 1 § ja 3 §). Lapsen näkökulmasta katsottuna on ensiarvoisen tärkeää, että sovittelua ei aloiteta tilanteissa, joissa lapsen edun mukaista ratkaisua ei ole mahdollista saavuttaa sovittelun keinoin.

Sovittelija arvioi huoltoriidan soveltuvuutta sovitteluun tutustumalla tuomioistuimelle annettuun kirjalliseen aineistoon. Jos sovittelijalle syntyy kirjallisen aineiston perusteella epäily riidan soveltumattomuudesta sovitteluun, hänen tulee ottaa yhteyttä osapuolilla mahdollisesti oleviin lakimiesavustajiin ja käydä heidän kanssaan läpi mahdollisia sovittelun esteitä. Oikeudenkäynnistä sovitteluun siir-

---

¹¹⁹ Aaltonen 2015, s. 82.

¹²⁰ Ervasti 2013, s. 96.

¹²¹ HE 114/2004 vp, s. 32.

¹²² Aaltonen 2015, s. 86.

retyissä jutuissa on pääsääntöisesti melko paljon kirjallista aineistoa, jonka perusteella voidaan tehdä arvio riidan soveltuvuudesta sovitteluun. Suoralla hakemuksella sovitteluun tulleissa jutuissa mahdollisuutta taustatietojen hankkimiseen ei ole.¹²³

Hallituksen esityksen mukaan sovittelua koskevan aloittamispäätöksen tekeminen on lainkäyttöratkaisu, sillä aloittamispäätöstä tehtäessä huomioon otettavat seikat ilmenevät laista. Lisäksi tuomioistuin arvioi sovittelun edellytysten täyttymistä kyseessä olevassa asiassa. Lainkäyttöratkaisullisen luonteensa johdosta tuomioistuimen tuleekin perustella aloittamispäätöstä koskeva ratkaisunsa asianmukaisesti silloin, kun se päättää, että pyydettyä sovittelua ei aloiteta. Tuomioistuimen ei kuitenkaan tarvitse erikseen perustella sovittelun aloittamista koskevaa päätöstään, sillä sovittelu edellyttää molempien osapuolten suostumusta.¹²⁴

Oikeudenkäymiskaaren 14 luvun 4 §:n mukaan tuomioistuin voi määrätä, että asian käsittelyä oikeudenkäynnissä jatketaan myöhemmin, jos asian ratkaisemisen kannalta on tärkeää, että toisessa oikeudenkäynnissä tai muussa menettelyssä käsiteltävänä oleva kysymys ratkaistaan ensin. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että mikäli kyseessä on sovitteluun siirretty oikeudenkäyntinä vireillä oleva huoltoriita, oikeudenkäynti jätetään lepäämään sovittelun ajaksi ja odottamaan sovittelun lopputulosta.¹²⁵

---

¹²³ Aaltonen 2015, s. 196. OM 25/2013, s. 100.

¹²⁴ HE 114/2004 vp, s. 32.

¹²⁵ HE 114/2004 vp, s. 32.

4 TUOMIOISTUINSOVITTELUN TOTEUTUS

4.1 Tasapuolisuus ja puolueettomuus sovittelussa

Sovittelun toteutusta ei ole säännelty yksityiskohtaisesti laissa, vaan sovittelun osapuolet ja sovittelija voivat sopia vapaasti sovittelussa noudatettavista menettelytavoista.¹²⁶ Sovittelumenettelyn järjestämisessä noudatetaan tiukan määrämuotoisen menettelyn sijasta vapaamuotoista ja osapuolten tarpeisiin kyseisessä asiassa sovitettua menettelyä.¹²⁷ Vaikka tuomioistuinsovittelu voidaan toteuttaa verrattain vapaamuotoista menettelyä käyttäen, on sovittelussa kuitenkin tärkeää noudattaa tiettyjä periaatteita.

Tuomioistuinsovittelulain 6 §:n 1 momentin mukaan sovittelu on toteutettava erityisesti tasapuolisuuteen ja puolueettomuuteen liittyvät näkökulmat huomioon ottaen. Tasapuolisuus ja puolueettomuus ovat keskeisiä erityisesti huoltoriitojen sovittelussa, jossa vanhempien välinen riita on usein hyvin emotionaalinen.¹²⁸ Lisäksi laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta antaa tuomarille poikkeuksellisen laajan harkintavallan, sillä lain säännökset ovat tyyliltään melko yleisluontoisia. Huoltoriitojen sovittelussa tuomarilta vaaditaan vahvaa ammattitaitoa, jotta hän kykenee säilyttämään tasapuolisuutensa ja puolueettomuutensa.¹²⁹

Tasapuolisuus sovittelussa tarkoittaa käytännössä sitä, että sovittelijan ja asiantuntija-avustajan on toimittava sovittelussa tasapuolisesti suhteessa sovittelun osapuoliin eli vanhempiin.¹³⁰ Hallituksen esityksessä on korostettu sitä, että sovittelijan tulee tiedustella ja kuunnella molempien vanhempien toiveita ja ehdotuksia asian käsittelyn suhteen.¹³¹ Sovittelija voi esittää erilaisia kyseeseen tulevia toimintatapoja ja kertoa osapuolille, miten sovittelussa on mahdollista edetä, mutta hän ei saa painostaa osapuolia noudattamaan tiettyä toimintatapaa. Sovit-

---

¹²⁶ Aaltonen-Auvinen 2010, s. 1157.

¹²⁷ HE 114/2004 vp, s. 33. Sovittelua koskevassa kirjallisuudessa sovittelu on jaettu tavallisimmin viiteen eri vaiheeseen, joita ovat valmistelu-, aloitus-, selvittely-, neuvottelu- ja päätösvaihe. Näin esimerkiksi Ervasti 2014, s. 57-101.

¹²⁸ Aaltonen 2015, s. 136.

¹²⁹ Aaltonen 2009 (2), s. 318.

¹³⁰ Aaltonen 2015, s. 137.

¹³¹ HE 114/2004 vp, s. 34.

telijan onkin ennen kaikkea pyrittävä sovittamaan osapuolten näkemykset yhteen, mikäli heillä on toisistaan poikkeavia näkemyksiä menettelytapojen suhteen.¹³²

Sovittelun puolueettomuudella ei tarkoiteta yksin sovittelijan ja asiantuntija-avustajan tosiasiallista puolueettomuutta. Tosiasiallisen puolueettomuuden lisäksi sovittelun osapuolten on myös koettava heidät puolueettomiksi. Huoltoriitojen sovittelussa työparin velvollisuutena on huolehtia lapsen edun toteutumisesta, mikä voi käytännössä johtaa vanhemman toiveiden kyseenalaistamiseen tai vaikeiden kysymysten esittämiseen. Tästä johtuen vanhempi voi kokea sovittelijan tai asiantuntija-avustajan toiminnan puolueelliseksi. Huoltoriitojen sovittelussa niin kutsutun objektiivisen puolueettomuuden toteutuminen onkin erityisen haastavaa.¹³³

Hallituksen esityksessä on korostettu sitä, että sovittelija ei saa muodostaa enakkokäsitystä siitä, miten asia tulisi ratkaista.¹³⁴ Käytännössä on kuitenkin lähes mahdotonta ajatella, että sovittelijalle tai asiantuntija-avustajalle ei syntyisi sovittelun edetessä lainkaan omaa käsitystä asiasta. Puolueettomuuden toteutumisen suhteen olennaista onkin se, että sovittelija tai asiantuntija-avustaja ei anna mielipiteensä vaikuttaa työtehtäviensä hoitamiseen. Sovittelijan ja asiantuntija-avustajan tulee erottaa henkilökohtainen mielipiteensä osapuolten odotuksista ja auttaa heitä löytämään oma ratkaisunsa kumpaakaan osapuolta suosimatta.¹³⁵

4.2 Sovittelun keskeiset toimijat

Asianosaisten eli vanhempien ohella tuomioistuinsovittelun keskeisiin toimijoihin kuuluvat sovittelija, asiantuntija-avustaja ja osapuolilla mahdollisesti olevat lakimiesavustajat. Sovittelijan tehtävistä säädetään tuomioistuinsovittelulaisissa vain hyvin yleisellä tasolla ja asiantuntija-avustajan tehtäviä koskevaa sääntelyä laista löydy lainkaan. Sovittelijan ja asiantuntija-avustajan tehtävien määrittely on kuitenkin tärkeää sekä vanhempien että työparin itsensä kannalta.¹³⁶

---

¹³² Ervasti 2013, s. 98.

¹³³ Aaltonen 2015, s. 136.

¹³⁴ HE 114/2004 vp, s. 34.

¹³⁵ Aaltonen 2015, s. 137. Ervasti 2005, s. 24.

¹³⁶ Aaltonen 2015, s. 103.

Sovittelijan ja asiantuntija-avustajan roolien ja tehtävien määrittely voi ensinnäkin auttaa vanhempia ymmärtämään sovittelua ja sen kulkua. Lisäksi se voi lisätä sovittelun ennakoitavuutta. Toisaalta roolien ja tehtävien määrittely voi auttaa sovittelijaa ja asiantuntija-avustajaa hahmottamaan, mikä on heidän paikkansa sovittelussa. Tehtävien määrittely voi myös ehkäistä sovittelutyön sekoittumista sovittelijan ja asiantuntija-avustajan muihin työtehtäviin.¹³⁷

Koska vanhemmilla on tuomioistuinsovittelulain 15 §:n mukaan oikeus käyttää tuomioistuinsovittelussa avustajaa tai asiamiestä, kuuluu myös lakimiesavustaja sovittelun keskeisiin toimijoihin. Lakimiesavustajan rooli sovittelussa poikkeaa kuitenkin merkittävästi avustajan roolista oikeudenkäynnissä. Tästä syystä lakimiesavustajan tavallisuudesta poikkeavaa roolia ja tehtäviä on tärkeää tarkastella sovittelijan ja asiantuntija-avustajan roolien ja tehtävien rinnalla.

4.2.1 Sovittelija

Tuomioistuinsovittelulain 5 §:n 1 momentin mukaan sovittelijana toimii asiaa käsittelevän tuomioistuimen tuomari. Tuomioistuinsovittelua valmistelleen työryhmän mietinnön mukaan osapuolten suostumuksella sovittelijaksi voidaan valita myös muu tehtävään soveltuva henkilö, mikäli se on asiantuntemuksen tai sovittelun saatavuuden kannalta perusteltua.¹³⁸ Hallituksen esityksessä tämä vaihtoehto kuitenkin hylättiin. Valittua ratkaisua perusteltiin muun muassa tarkoituksenmukaisuuteen liittyvillä näkökulmilla.¹³⁹ Suomessa muu kuin tuomari ei siis näin ollen voi toimia sovittelijana tuomioistuimessa.¹⁴⁰

Tuomarin rooli sovittelussa poikkeaa merkittävästi tuomarin perinteisestä roolista. Sovittelussa tuomari ei käytä tuomiovaltaa tai toimi päätöksentekijänä, vaan hänen tehtävänä on saada osapuolet itse ratkaisemaan riitansa.¹⁴¹ Sovittelijan roolissa tuomari auttaa osapuolia keskusteluyhteyden saavuttamisessa ja pyrkii luomaan puitteet osapuolten itsensä rakentamalle sovinnolle. Sovittelija ei osal-

---

¹³⁷ Aaltonen 2015, s. 103.

¹³⁸ OM 2003:2, s. 56.

¹³⁹ HE 114/2004 vp, s. 21.

¹⁴⁰ Muissa Pohjoismaissa omaksuttu kanta on päinvastainen. Esimerkiksi Tanskassa myös asianajajat voivat toimia sovittelijoina. Ervasti 2013, s. 73.

¹⁴¹ Salminen 2013, s. 843. Aaltonen 2015, s. 107.

listu ratkaisun sisällön tuottamiseen, vaan hänen tehtävänä on synnyttää menettely, joka tuottaa lopputuloksen. Sovittelussa tuomarin onkin irrottauduttava perinteiseen tuomarin rooliin kuuluvasta auktoriteettiasemasta ja tuomarin työhön liittyvästä ratkaisukeskeisyydestä. Toisin kuin tuomari, sovittelija ei ota vastaan näyttöä tai pyri aineellisoikeudellisesti oikeaan ratkaisuun, vaan hänen tehtävänä on etsiä sovintoa osapuolten omien näkemysten pohjalta.¹⁴²

Koska sovittelussa on kyse tuomioistuimen toiminnasta, on luonnollista, että sovittelijana toimivalla tuomarilla on vastuu prosessin johtamisesta myös sovittelussa. Sovittelijan tehtävänä on näin ollen sovittelun asianmukainen järjestäminen ja sen sujuvuudesta huolehtiminen. Sovittelijan tulee kiinnittää huomiota sovittelun etenemiseen ja suunnitellussa aikataulussa pysymiseen. Prosessin johtamiseen liittyviin tehtäviin kuuluu myös järjestyksen ylläpitäminen istunnossa.¹⁴³

Tuomioistuinsovittelulain 10 §:n 1 momentin mukaan tuomarilla on lakiin perustuva velvollisuus huolehtia siitä, että sovittelumenettely toteutetaan lapsen etu huomioon ottaen. Tuomarin on näin ollen kiinnitettävä prosessinjohtollisten seikkojen lisäksi erityistä huomioita lapsen etuun ja sen turvaamiseen sovittelumenettelyssä.¹⁴⁴

4.2.2 Asiantuntija-avustaja

Asiantuntemuksen turvaamiseksi tai sovittelun edistämiseksi sovittelija voi käyttää osapuolten suostumuksella avustajaa (SovL 5.2 §). Hallituksen esityksessä on korostettu sitä, että asianomaisen alan asiantuntijalla voi olla erityisiä edellytyksiä ymmärtää riidan erityispiirteitä ja käytettävissä olevia ratkaisukeinoja.¹⁴⁵

Huoltoriitojen sovittelussa sovittelijan rinnalla toimivaa avustajaa kutsutaan vaikiintuneesti asiantuntija-avustajaksi. Nimike asiantuntija-avustaja ei kuitenkaan sovellu sovitteluun parhaalla mahdollisella tavalla, sillä se herättää osapuolissa usein virheellisiä odotuksia avustajan roolin ja tehtävien suhteen. Vanhemmat voivat esimerkiksi ajatella, että asiantuntija-avustaja antaa asiantuntemuksensa

---

¹⁴² Aaltonen 2015, s. 107. Ervasti 2014, s. 50. Ks. tuomarin roolista tuomioistuinsovitte-
lussa ja sovinnon edistämisessä Nylund 2008, s. 233-237.

¹⁴³ OM 25/2013, s. 54-55. Aaltonen 2015, s. 111-112.

¹⁴⁴ OM 25/2013, s. 55. Aaltonen 2015, s. 113.

¹⁴⁵ Myös Norjassa on saatu hyviä tuloksia tuomioistuinsovitte-
lusta, jossa tuomarin apuna toimii asiantuntija siltä erityisalalta, jota riitakysymys koskee. HE 114/2004 vp, s. 32.

perusteella valmiin vastauksen siihen, mikä heidän tapauksessaan on lapsen edun mukainen ratkaisu. Nimike asiantuntijuus on sovittelussa ongelmallinen myös siksi, että se koskee vain avustajaa ja antaa näin ollen väärän kuvan sovittelijan ja avustajan rooleista. Huoltoriidoissa avustajan ohella asiantuntijan roolissa on myös sovittelija, joka toimii oikeudellisen tiedon ja oikeuskäytännön asiantuntijana. Asiantuntija-avustajan erityisalaa ovat sen sijaan lapsen kehitys, vuorovaikutus ja vanhempien väliset erotilanteet. Sekä sovittelija että asiantuntija-avustaja ovat näin ollen asiantuntijoita omalla erityisalallaan ja tuomioistuinsovittelun onnistumisen kannalta molemmat erityisalalat ovat tärkeitä.¹⁴⁶

Huolto- ja tapaamisriitojen tuomioistuinsovittelua koskevia säännöksiä on sisällytetty lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 3 a lukuun. Kyseisen luvun 17 c §:n mukaan tuomioistuinsovittelussa toimivalla asiantuntija-avustajalla tulee olla psykologin, lastenpsykiatrin tai sosiaalityöntekijän koulutus tai muu soveltuva ylempi korkeakoulututkinto. Lisäksi asiantuntija-avustajalla tulee olla tehtävän hoitamisessa edellytettävä täydennys- ja lisäkoulutus sekä kokemusta eroperheiden kanssa työskentelystä.

Hallituksen esityksen mukaan asiantuntija-avustaja voi hoitaa monenlaisia tehtäviä sovittelijan rinnalla sen mukaan kuin he keskenään ja yhdessä osapuolten kanssa sopivat.¹⁴⁷ Avustaja voi esimerkiksi keskittyä vain omaa erityisalaansa koskeviin kysymyksiin tai toimia voimakkaammassakin roolissa sovittelijan rinnalla. Avustajan tehtävänkuva voidaan sopia tarvittaessa hyvinkin laajaksi, mikäli sen katsotaan olevan tarpeellista sovittelun ja osapuolten intressien toteutumisen kannalta.¹⁴⁸

Käytännössä sovittelijan ja asiantuntija-avustajan välillä on ollut havaittavissa kahdenlaista roolijakoa. Asiantuntija-avustaja voi toisaalta toimia selkeästi sovittelijaa avustavassa roolissa, jolloin vetovastuu sovittelumenettelystä on sovittelijalla ja asiantuntija-avustaja keskittyy lähinnä lapsen näkökulman esiin tuomiseen. Toisaalta asiantuntija-avustaja voi toimia tuomarin kanssa lähes tasavertaisessa kanssasovittelijan roolissa. Hänen asiantuntemuksensa painopiste on kuitenkin tällöinkin lapsen näkökulman huomioon ottamisessa.¹⁴⁹

---

¹⁴⁶ Aaltonen 2015, s. 94-95.

¹⁴⁷ HE 114/2004 vp, s. 33.

¹⁴⁸ Ervasti 2014, s. 43. Aaltonen 2015, s. 104.

¹⁴⁹ Salminen 2013, s. 848.

Hallituksen esityksessä asiantuntija-avustajan keskeiseksi tehtäväksi on määritelty lapsen edun esiintuominen. Asiantuntija-avustajan tehtävänä on saada vanhemmat näkemään lapsen edun kannalta merkittävät seikat ja auttaa vanhempia ristiriitojen ratkaisemisessa. Tarvittaessa asiantuntija-avustajan tulee keskustella myös lapsen kanssa ja tunnistaa mahdolliset sovittelun esteet.¹⁵⁰

Lapsen edun esiintuominen tapahtuu sekä yleisellä että konkreettisella tasolla. Asiantuntija-avustaja antaa ensinnäkin vanhemmille yleisellä tasolla tietoa muun muassa lapsen eroon liittyvistä kokemuksista sekä lapsen iän ja kehitystason vaikutuksesta lapsen reaktioihin. Toisaalta asiantuntija-avustajan tehtävänä on ohjata keskustelua konkreettisella tasolla kulloinkin kyseessä olevaan lapseen. Tämä tapahtuu tekemällä lasta ja hänen tilannettaan koskevia kysymyksiä ja ohjaamalla vanhempia pohtimaan yhdessä, mikä on parasta juuri heidän lapselleen.¹⁵¹

Hallituksen esityksessä on korostettu sitä, että sovittelu on osapuolten tarpeista kumpuava, vapaamuotoinen ja joustava menettely, jonka tavoitteena on asian sovinnollinen ratkaiseminen. Tästä näkökulmasta katsottuna on luontevaa, että menettelytavat sovitetaan kulloinkin käsiteltävänä olevan asian vaatimalla tavalla.¹⁵² Näin ollen on poissuljettuna vaihtoehtona ei ole pidetty myöskään sitä, että asiantuntija-avustaja huolehtii jostakin sovitteluun liittyvästä toimenpiteestä sovittelun ulkopuolella. Tämä on mahdollista esimerkiksi silloin, kun asiantuntija-avustaja ja sovittelija keskustelevat lapsen kanssa henkilökohtaisesti. Edellä mainittuja keskusteluja on voitu toteuttaa esimerkiksi sosiaalitoimessa, koska useimmissa tuomioistuimissa ei ole lapsen tapaamiseen soveltuvia tiloja. Mahdollisuus sovittelun ulkopuolisiin toimenpiteisiin on kuitenkin muutoin melko rajallinen. Lisäksi tuomioistuimen ulkopuolella suoritettaviin tehtäviin liittyvät riskit on huomioitava. Sovitteluistunnon ulkopuolisia toimenpiteitä harkittaessa erityistä huomiota onkin kiinnitettävä sovittelun luonteeseen ja asiantuntija-avustajan rooliin oman työnantajansa palveluksessa.¹⁵³

---

¹⁵⁰ HE 186/2013 vp, s. 13.

¹⁵¹ OM 25/2013, s. 56.

¹⁵² HE 114/2004 vp, s. 35.

¹⁵³ Aaltonen 2015, s. 116 ja 118. Kun otetaan huomioon vahingonkorvauslain (412/1974) julkisyhteisön korvausvastuuta koskeva säännös (3:1.2) on luontevaa, että tuomioistuimen ulkopuolella suoritettavaa tehtävää harkitessaan asiantuntija-avustajan tulee saada toimenpiteelleen hyväksyntä esimieheltään.

4.2.3 Lakimiesavustaja

Sovittelun osapuolilla on lakiin perustuva oikeus käyttää tuomioistuinsovittelussa apunaan avustajaa (SovL 15 §, OK 15 luku 2 §).¹⁵⁴ Oikeus avustajan käyttämiseen koskee vain sovittelun osapuolia eli vanhempia. Koska lapsi ei ole asianosainen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa, hänellä ei myöskään ole mahdollisuutta avustajan käyttämiseen sovittelussa.¹⁵⁵

Lakimiesavustajan tehtävänä on auttaa vanhempaa saamaan asiaansa paras mahdollinen ratkaisu. Tämä edellyttää sitä, että avustaja selvittää, mistä asiassa on kyse, mitkä ovat ratkaisuvaihtoehdot kyseessä olevassa asiassa ja mikä on paras menettelytapa asian hoitamiseksi. Avustajan tulee huomioida vanhemman elämäntilanne kokonaisuudessaan, mikä tarkoittaa esimerkiksi taloudellisten ja henkisten resurssien huomioon ottamista.¹⁵⁶

Jos vanhempi valitsee asian käsittelytavaksi sovittelun, lakimiesavustajan tulee selvittää, mitä sovittelu on ja millä tavalla sovittelu eroaa oikeudenkäynnistä. Avustajan tehtävänä on myös havainnollistaa vanhemmalle sovittelun kulkua ja kertoa omasta roolistaan sovittelussa.¹⁵⁷

Lakimiesavustajan rooli sovittelussa poikkeaa merkittävästi avustajan roolista oikeudenkäynnissä. Sovittelussa lakimiesavustajan keskeisenä tehtävänä on tukea sovinnollisen ratkaisun syntymistä. Ellei avustaja tue sovinnollisuutta, ei sovittelun onnistumisellekaan ole käytännössä edellytyksiä. Asetelma poikkeaa

---

¹⁵⁴ Huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilujakson aikana 51 prosentissa päättyneistä jutuista molemmilla osapuolilla oli lakimiesavustaja ja 14 prosentissa jutuista avustaja oli sovittelun toisella osapuolella. Avustajan käyttäminen tuomioistuinsovittelussa on näin ollen melko yleistä. Kokeilujakson aikana oikeudenkäynnistä sovitteluun siirretyissä jutuissa osapuolilla oli lakimiesavustaja lähes aina, kun taas suoralla sovitteluhakemuksella vireille tulleissa asioissa vanhemmat toimivat sovittelussa useimmiten ilman avustajaa. OM 25/2013, s. 40.

¹⁵⁵ Lasten oikeuksien käyttöä koskevan eurooppalaisen yleissopimuksen (SopS 12-13/2011) 4 artiklan mukaan mahdollisuus edustajan (lakimiehen) käyttämiseen kuuluu lapsen menettelyllisiin oikeuksiin. Yleissopimuksen soveltamisalaan Suomessa kuuluvat kuitenkin vain isyyden vahvistamista, lapseksiottamista ja huostaanoton tuomioistuinkäsittelyä koskevat oikeudelliset menettelyt, eikä sopimusta näin ollen sovelleta suoraan lapsen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa.

¹⁵⁶ Aaltonen 2015, s. 292. OM 25/2013, s. 61.

¹⁵⁷ OM 25/2013, s. 61

tässä mielessä merkittävästi oikeudenkäynnistä, jossa avustaja muotoilee asiakkaansa juridiset vaatimukset ja ajaa asiaa päämääränään jutun voittaminen.¹⁵⁸

Lakimiesavustajan tehtävänä on toimia sovittelussakin asiakkaansa lainopillisena neuvonantajana. Avustajan tulee kertoa vanhemmalle lain sisällöstä ja oikeuskäytännöstä. Hänen tehtävänä on myös selvittää, mitä erilaiset ratkaisuehdotukset tarkoittavat ja mikä merkitys niillä on käytännössä.¹⁵⁹

Asianajajan perusarvoihin kuuluu asiakkaansa edun ja oikeuden valvominen parhaan kykynsä mukaan.¹⁶⁰ Merkille pantavaa kuitenkin on, että huoltoriidassa vanhemman etu ei tarkoita sitä, että hän saavuttaa kaikilta osin omat tavoitteensa. Sovittelun tarkoituksena onkin saada aikaan ratkaisu, joka auttaa vanhempia pääsemään yhteisymmärrykseen lasta koskevissa asioissa. Tässä suhteessa lakimiesavustajan tehtävänä on saada asiakkaansa ymmärtämään, että lapsen hyvinvointi on samalla myös vanhemman etu.¹⁶¹

Sovittelu on ennen kaikkea vanhempien välisen keskusteluyhteyden rakentamista. Tämän takia avustajan tulee ohjata vanhempien välistä keskustelua, eikä osallistua itse aktiivisesti keskusteluun. Avustajan rooli ei kuitenkaan missään nimessä ole passiivinen, vaan hän seuraa sovittelun kulkua ja puuttuu asiaan tarvittaessa.¹⁶²

Lakimiesavustajalla on aktiivisempi rooli tauoilla, joiden aikana hän käy vanhemman kanssa läpi soviteltavia asioita. Jos avustaja esimerkiksi kokee, että kaikki olennaiset seikat eivät ole tulleet esiin, hän voi keskustella niistä asiakkaansa kanssa. Yleensä on parempi, että avustaja ei puutu oma-aloitteisesti keskusteluun sovitteluistunnon aikana, sillä vanhempi ei välttämättä koe enää tarpeelliseksi ottaa jotakin tiettyä asiaa esille. Oikea-aikainen väliintulo vaatiikin avustajalta hyvää tilannetajua ja sovittelua koskevan menettelyn sisäistämistä.¹⁶³

---

¹⁵⁸ OM 25/2013, s. 62.

¹⁵⁹ Aaltonen 2015, s. 301. Nylund 2010 (2), s. 187.

¹⁶⁰ Suomen Asianajajaliitto: Hyvää asianajajatapaa koskevat ohjeet, s. 8.

¹⁶¹ OM 25/2013, s. 61.

¹⁶² OM 25/2013, s. 62.

¹⁶³ OM 25/2013, s. 63.

Avustajan tehtävänä on saada vanhempi sitoutumaan sovitteluun ja saada hänet ymmärtämään, että omista ensisijaisista toiveistaan voi joutua luopumaan sovittelussa. Avustajan on myös tärkeää korostaa, että lapsen huoltoa ja tapaamisoi-keutta koskevassa asiassa pyrkimyksenä on saada aikaan ratkaisu, joka auttaa vanhempia purkamaan heidän välisiään ristiriitoja ja pääsemään keskusteluyh-teyteen lasta koskevissa asioissa.¹⁶⁴

Jos lapsella olisi puuttuvasta asianosaisasemasta huolimatta mahdollisuus käyt-tää sovittelussa avustajaa, merkitsisi se samalla myös vahvempaa asemaa lap-selle sovittelussa. Mikäli avustajan käyttäminen olisi mahdollista lapsen ikä, ke-hitystaso ja lapsen suojelemiseen liittyvät näkökulmat huomioon ottaen, avusta-jan tehtävät voisivat liittyä erityisesti lapsen näkökulman esiintuomiseen. Avus-taja voisi esimerkiksi välittää lapsen toiveita ja mielipiteitä työparille sekä neuvo-tella osallistumisen tavoista työparin kanssa. Tässä mielessä avustaja turvaisi omalta osaltaan lapsen edun toteutumista sovittelussa.

---

¹⁶⁴ OM 25/2013, s. 61.

5 LAPSEN OSALLISUUS TUOMIOISTUINSOVITTELUSSA

Osallisuus on kokonaisuus, joka muodostuu oikeudesta saada tietoa itseä koskevista asioista sekä mahdollisuuksista ilmaista mielipiteensä ja vaikuttaa itseään koskeviin asioihin. Osallistuminen taas on toimintaa, jossa osallisuus usein konkreetisoituu.¹⁶⁵ Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa lapsen osallisuus liittyy vahvasti lapsen toivomusten ja mielipiteiden selvittämiseen sekä lapsen kuulemiseen. Koska voimassa oleva tuomioistuinsovitteellulaki ei sisällä erillisiä säännöksiä lapsen mielipiteen selvittämisestä tai lapsen kuulemisesta, tulee kuulemista ja mielipiteen selvittämistä koskevat periaatteet hakea lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetusta laista. Osallisuuden tarkastelu on kuitenkin syytä aloittaa perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta.

5.1 Perus- ja ihmisoikeuksien merkitys

Yksilöt ovat Suomessa kolmenlaisen perus- ja ihmisoikeussuojan piirissä. Kansallisten perusoikeussäännösten lisäksi yksilön suojana ovat Suomea sitovat kansainväliset ihmisoikeussopimukset, joista merkittävimpänä pidetään Euroopan ihmisoikeussopimusta (SopS 18-19/1990). Kolmantena suojamekanismina toimii Euroopan unionin taholta tuleva sääntely.¹⁶⁶

Suomen perustuslain (731/1999) 6 §:n 3 momentin mukaan lapsia tulee kohdella tasa-arvoisina yksilöinä ja heidän tulee saada vaikuttaa kehitystään vastaavasti itseään koskeviin asioihin. Perustuslain säännöksellä turvataan lasten asemaa suhteessa yhteiskuntaan, ympäristöön, perheeseen ja julkiseen valtaan. Julkisella vallalla on velvollisuus pidättäytyä loukkaamasta lapsen vaikuttamisoikeutta. Toisaalta sillä on myös velvollisuus suojata yksilöitä muiden tahojen loukkauksia vastaan.¹⁶⁷

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen laatiminen vuonna 1989 merkitsi käännekohtaa lasten oikeuksien kehityksessä.¹⁶⁸ Vaikka yleiset ihmisoikeussopimukset koskivat myös lapsia, lasten oman ihmisoikeussopimuksen laatimista pidettiin

---

¹⁶⁵ Terveysten ja hyvinvoinnin laitos: Lastensuojelun käsikirja.

¹⁶⁶ Ojanen-Scheinin 2011, s. 171

¹⁶⁷ Pajulammi 2014, s. 159.

¹⁶⁸ Helin 1996, s. 991.

tärkeänä.¹⁶⁹ Sopimuksella haluttiin kiinnittää erityistä huomiota lapsen asemaan oikeussubjektina: jokainen lapsi on yksilö, jolla on täysi oikeus ihmisoikeuksiin syntymästään saakka. Toisaalta sopimuksessa kiinnitettiin huomiota myös lasten erilaisiin tarpeisiin aikuisiin verrattuna.¹⁷⁰

Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan mukaan lapselle on annettava mahdollisuus tulla kuulluksi häntä itseään koskevassa oikeudellisessa tai hallinnollisessa asiassa joko suoraan, edustajan tai asianomaisen toimitelimen välityksellä kansallisen lainsäädännön mukaisesti. Lapsella on oikeus ilmaista näkemyksensä vapaasti kaikissa lasta koskevissa asioissa ja lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisella tavalla.

Lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artikla on varsin merkittävä, sillä siinä kiinnitetään huomiota lapsen oikeudelliseen ja sosiaaliseen asemaan. Vaikka lapsi ei ole aikuisen tavoin täysivaltainen, lapsella on oikeuksia, jotka vaikuttavat hänen elämäänsä. Lapsen oikeudet eivät näin ollen rajoitu vain oikeuksiin, jotka johtuvat hänen suojattomuudestaan tai aikuisista riippuvaisesta asemasta.¹⁷¹

Myös Euroopan unionin perusoikeuskirjan (2012/C 326/02) 24 (1) artiklassa vahvistetaan lapsen oikeus mielipiteensä ilmaisemiseen. Artiklan mukaan lapsen mielipide tulee huomioida lasta koskevissa asioissa lapsen iän ja kehitystason mukaisella tavalla. Artiklan 51 (1) mukaan perusoikeuskirjan määräykset koskevat kuitenkin vain unionin elimiä, toimielimiä ja laitoksia toissijaisuusperiaatteen mukaisesti sekä jäsenvaltioita ainoastaan silloin, kun ne soveltavat unionin oikeutta. Soveltamisrajoitusta voidaan pitää perusoikeuskirjan sovellettavuuden kannalta merkittävänä, sillä se rajaa perusoikeuskirjan soveltamisen vain niihin

---

¹⁶⁹ Godzinsky 2015, s. 857. Euroopan ihmisoikeussopimus ei sisällä nimenomaista lapsinäkökulmaa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin on kuitenkin todennut ratkaisun Sahin v. Germany (30943/96, 39) yhteydessä, että YK:n lapsen oikeuksien sopimus sisältää lasten ihmisoikeudet ja standardit, joihin kaikkien valtioiden tulee pyrkiä lasten oikeuksia toteuttaessaan. Pajulammi 2014, s. 160. Hakalehto-Wainio 2011, s. 524.

¹⁷⁰ Godzinsky 2015, s. 858.

¹⁷¹ Committee on the rights of the child. General Comment No. 12 (2009), CRC/C/GC/12, 1 & 18.

menettelyihin, joissa sovelletaan EU-oikeutta. Oikeusprosesseihin, joissa on kysymys puhtaasti kansallisen lain soveltamisesta, perusoikeuskirjaa ei näin ollen sovelleta.¹⁷²

Lapsen oikeuksia on täsmennetty Euroopan unionin piirissä muun muassa komission tiedonannossa, joka käsittelee lapsen oikeuksia koskevaa EU:n toimintasuunnitelmaa. Toimintasuunnitelman tavoitteena on edistää lapsen oikeuksien toteutumista käytännössä ja yksi suunnitelman keskeisistä päämääristä liittyy lapsiystävälliseen oikeudenkäyttöön. Toimintasuunnitelman mukaan tehokkaat oikeussuojakeinot ja mahdollisuus osallistua tuomioistuinmenettelyihin ovat perusvaatimuksia, joiden avulla voidaan varmistaa lapsen edun toteutuminen käytännössä.¹⁷³

Tuomioistuinten ja viranomaisten velvollisuutena on tulkita lakeja epäselvissä tilanteissa perus- ja ihmisoikeusmyönteisellä tavalla. Perus- ja ihmisoikeusmyönteistä tulkintaa voivat omalta osaltaan ohjata myös sellaiset oikeuslähteet, jotka eivät ole meillä laintasoisesti voimassa.¹⁷⁴ Tällaisiin oikeuslähteisiin kuuluu muun muassa Euroopan neuvoston ohjeistus lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä. Ohjeistus on luonteeltaan suositus, joka koskee myös sovittelua.¹⁷⁵

Euroopan neuvoston lapsiystävällistä oikeudenkäyttöä koskevan ohjeistuksen tavoitteena on varmistaa oikeudenkäytön lapsiystävällisyys riippumatta siitä, mitä lapset ovat tehneet tai keitä he ovat. Yksi ohjeistuksen kantavista periaatteista liittyy lapsen osallistumiseen. Ohjeistuksen mukaan lapsen tulee saada tietoa oikeuksistaan, käyttää lapselle sopivia oikeussuojakeinoja ja tulla kuulluksi itseään koskevissa menettelyissä. Lapsen näkemyksille on annettava asianmukainen painoarvo, jotta lapsen osallistumisella olisi merkitystä myös käytännössä. Ohjeistuksen mukaan lapsia tulee kohdella oikeuksiensa täysinä haltijoina ja heillä

---

¹⁷² Kujala 2012, s. 133. Unionin toimielimet voivat toimia toissijaisuusperiaatteen nojalla, jos kyseessä ei ole unionin yksinomaiseen toimivaltaan kuuluva ala, jäsenvaltiot eivät voi saavuttaa suunnitellun toiminnan tavoitteita riittäväällä tavalla ja toiminta voidaan sen laajuuden tai vaikutusten vuoksi toteuttaa paremmin unionin tasolla. (SEU 5 (3) artikla.)

¹⁷³ COM (2011) 60, s. 6.

¹⁷⁴ Aaltonen 2015, s. 266.

¹⁷⁵ OM 25/2013, s. 67.

tulee olla mahdollisuus käyttää oikeuksiaan tavalla, jossa otetaan huomioon olosuhteiden lisäksi lapsen kyky muodostaa omat näkemyksensä.¹⁷⁶

Käytännössä lapsen osallistumisoikeuksien toteuttamistavat riippuvat menettelystä ja käsiteltävänä olevasta asiasta. Merkille pantavaa on, että lapsella on osallistumisoikeuden lisäksi aina oikeus myös suojeluun ja huolenpitoon. Lapsen suojelemisen tarve voi johtaa siihen, että hänen osallistumisoikeutensa kaventuu tai joutuu ristiriitaan suojelemisen tarpeen kanssa.¹⁷⁷ Kontekstuaalisen luonteensa vuoksi osallisuus periaatteena saakin todellisen ulottuvuutensa ja painoarvonsa vasta, kun sitä punnitaan suhteessa muihin periaatteisiin.¹⁷⁸ Myös Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivoissa lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä on korostettu lapsen oikeuksien kokonaisvaltaista lähestymistapaa.¹⁷⁹ Lapsen suojeluun liittyvät näkökulmat onkin otettava periaatetasolla huomioon aina, kun harkitaan lapsen mielipiteen selvittämistä ja lapsen kuulemista.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3 (2) artiklan mukaan lapsella on oikeus hänen hyvinvoinnilleen välttämättömään suojeluun ja huolenpitoon. Myös Euroopan unionin perusoikeuskirjan 24 (1) artiklassa on korostettu YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen tavoin lapsen oikeutta huolenpitoon ja suojeluun. Niin ikään Suomen perustuslain perusoikeussäännösten muuttamista koskevassa hallituksen esityksessä on kiinnitetty huomiota lasten asemaan aikuisväestöä heikompana ryhmänä, jolla on erityinen tarve suojeluun ja huolenpitoon.¹⁸⁰

Lapsen oikeus suojeluun on otettu huomioon voimassa olevan lastensuojelulain (417/2007) mielipiteen selvittämistä ja kuulemista koskevassa säännöksessä, jonka mukaan lapsen mielipide voidaan jättää selvittämättä, jos mielipiteen selvittäminen vaarantaa lapsen kehitystä tai terveyttä (LSL 20.3 §). Saman periaatteen voidaan katsoa soveltuvan myös huoltoriitojen käsittelyyn, vaikka lapsen huoltolaissa erillistä säännöstä siitä ei olekaan.¹⁸¹ Koska lapsen henkilökohtai-

¹⁷⁶ Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä 2010, s. 7 ja 17-18.

¹⁷⁷ Aaltonen 2009, s. 257.

¹⁷⁸ Pajulammi 2013, s.101.

¹⁷⁹ Euroopan neuvoston ministerikomitean suuntaviivat lapsiystävällisestä oikeudenkäytöstä 2010, s. 53.

¹⁸⁰ HE 309/1993 vp, s. 45.

¹⁸¹ Aaltonen 2009, s. 258.

seen kuulemiseen sovittelussa sovelletaan lapsen huoltolain kuulemista koskevia säännöksiä, on luonnollista, että myös sovittelussa lapsen oikeutta tulla kuuluksi tulee punnita suhteessa lapsen suojeluun.¹⁸²

5.2 Lapsen osallisuus lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa

Olen käsitellyt edellä kappaleessa 5.1 lapsen osallisuutta perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta. Sitoutuessaan YK:n lapsen oikeuksien sopimukseen ja säätäänsään perustuslakiin lapselle oikeuden vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti on valtio samalla sitoutunut turvaamaan lasten osallisuutta. Oikeudelliselta kannalta katsottuna lapsen osallisuus tuleekin ymmärtää juridisesti velvoittavana oikeutena, jonka viime kädessä valtio on velvollinen turvaamaan. Osallisuutta voidaan toisaalta luonnehtia myös tilanteeksi, jossa lapsen toivomuksia ja mielipiteitä kuunnellaan ja jossa lapsen mielipide otetaan aktiivisesti huomioon lasta koskevassa päätöksenteossa.¹⁸³ Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia asioita käsiteltäessä lapsen osallisuus merkitsee ennen kaikkea lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittämistä ja lapsen kuulemista.

Lapsen huoltolain 11 §:n 1 momentissa määritellään tilanteet, joissa lapsen toivomukset ja mielipide tulee selvittää osana lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa ratkaisua. Säännöksen mukaan lapsen toivomukset ja mielipide tulee selvittää, mikäli se on mahdollista lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen, kun vanhemmat eivät ole asiasta yksimielisiä tai jos lapsi on muun henkilön kuin huoltajansa hoidossa. Lapsen mielipide tulee selvittää myös silloin, kun sitä on muusta syystä pidettävä lapsen edun kannalta aiheellisena. Lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittäminen on toteutettava hienovaraisesti lapsen kehitystaso huomioon ottaen. Lapsen mielipiteen selvittämisestä ei saa aiheutua haittaa lapsen ja vanhempien välisille suhteille. (LHL 11.2 §.) Lain kohdassa on näin ollen kiinnitetty huomiota lapsen suojelemiseen suhteessa lapsen oikeuteen osallistua.¹⁸⁴

---

¹⁸² HE 114/2004 vp, s. 48. Hallituksen esityksessä 284/2010 vp lapsen henkilökohtaisen kuulemisen edellytyksiä ei ole käsitelty.

¹⁸³ Pajulammi 2014, s. 142.

¹⁸⁴ Pajulammi 2014, s. 383.

Vanhempien ollessa yksimielisiä lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta oletuksena on, että he ovat kuulleet lasta, tulkinneet lapsen toivomuksia ja mielipiteitä yksimielisesti ja ottaneet lapsen toivomukset ja mielipiteet sopimuksessaan huomioon.¹⁸⁵ Vanhempien ollessa yksimielisiä lasta ei tarvitse kuulla virallisesti silloinkaan, kun päätös vaikuttaa merkittävästi lapsen elämään. Lainsäätäjän tekemää ratkaisua on kritisoitu oikeuskirjallisuudessa erityisesti lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan näkökulmasta. 12 artiklan mukaan lasta tulisi kuulla lähtökohtaisesti kaikissa lasta koskevissa asioissa ja kuulemista koskevasta pääsäännöstä voitaisiin poiketa vain tietyin edellytyksin. Säännöksen sanamuoto on ristiriidassa myös lapsen edun arviointia koskevan tulkintalinjan kanssa, sillä lapsen edun ei katsota toteutuvan täysipainoisesti, jos lapsen mielipidettä ei ole kuultu.¹⁸⁶

Lapsen osallisuutta tilanteessa, jossa vanhemmat ovat yksimielisiä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa, on pyritty turvaamaan vanhemmille asetetulla keskusteluvälitteellä.¹⁸⁷ Lapsen huoltolain 4 §:n 2 momentin mukaan huoltajan tulee keskustella lapsen kanssa ennen lapsen henkilökohtaista asiaa koskevan päätöksen tekemistä, mikäli se on mahdollista lapsen ikä, kehitystaso ja asian laatu huomioon ottaen. Lapsen huoltolain 4 §:n 2 momentin tehtävänä on määritellä hyvä huoltajuus lapsen osallisuuden näkökulmasta. Huoltajan velvollisuutena on keskustella lapsen kanssa ennen lasta koskevan päätöksen tekemistä ja ottaa lapsen toivomukset ja mielipide huomioon harkintansa mukaan.¹⁸⁸ Ihannetilanteessa lapsi ei jää ulkopuoliseksi perhesuhteiden muuttessa, vaan lapsi saa osallistua ja ilmaista mielipiteensä häntä itseään koskevassa asiassa.¹⁸⁹

Lapsen henkilökohtainen kuuleminen tuomioistuimessa on mahdollista silloin, kun sen katsotaan olevan painavista syistä välttämätöntä asian ratkaisemisen kannalta. Henkilökohtainen kuuleminen edellyttää lisäksi sitä, että lapsi suostuu kuulemiseen, eikä kuulemisesta aiheudu hänelle haittaa. (LHL 15.2 §.) Lapsella on aina ehdoton oikeus kieltäytyä kuulemisesta, eikä tuomioistuin voi velvoittaa

---

¹⁸⁵ Aaltonen 2009, s. 260.

¹⁸⁶ Pajulammi 2014, s. 384. Hakalehto-Wainio 2012, s. 188. Committee on the rights of the child. General Comment No. 12 (2009), CRC/CGC/12, 74.

¹⁸⁷ Pajulammi 2014, s. 384.

¹⁸⁸ Gottberg 2008, s. 321.

¹⁸⁹ Pajulammi 2014, s. 384.

lasta kuultavaksi hänen tahtonsa vastaisesti. Lasta ei kuulla todistajana, vaan hänen kertomuksensa on osa ratkaisumateriaalia.¹⁹⁰

Hallituksen esityksen mukaan lapsen henkilökohtainen kuuleminen huolto- ja tapaamisriitojen tuomioistuinsovittelussa on mahdollista, mikäli lapsen huoltolain 15 §:ssä määritellyt henkilökohtaisen kuulemisen edellytykset täyttyvät.¹⁹¹ Tuomioistuinsovittelulaissa erillistä säännöstä lapsen kuulemisesta ei ole. Lakivaliokunnan mietinnön mukaan kynnys lapsen henkilökohtaiseen kuulemiseen tuomioistuimessa on tavallisesti varsin korkealla. Tämä ei kuitenkaan valiokunnan käsityksen mukaan ole tarpeen sovittelumenettelyssä etenkin vanhempien lasten kohdalla. Kuulemisen suhteen on kuitenkin aina noudatettava tarkkaa harkintaa, eikä kuulemistä voida toteuttaa, mikäli vanhempien väliset erimielisyydet ovat niin voimakkaita, että kuulemisesta voi aiheutua haittaa lapselle tai lapsen ja vanhempien välisille suhteille.¹⁹²

Lapsen huoltolain 9 §:n 4 momentin mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa ratkaisussa on otettava huomioon lapsen etu ja lapsen toivomukset siten kuin 10 §:ssä ja 11 §:ssä säädetään. 10 § koskee asian ratkaisemista lapsen edun mukaisesti ja 11 § määrittelee periaatteet, jotka on otettava huomioon lapsen mielipiteen selvittämisessä. Suoranaista oikeusohjetta siihen, mikä on lapsen mielipiteen merkitys tai painoarvo laki ei anna.¹⁹³ Vastausta onkin haettava oikeuskirjallisuudesta. Oikeuskirjallisuudessa lapsen mielipiteelle annettava painoarvoa on tarkasteltu lapsen määräämisoikeuden ja lapsen perustellun mielipiteen eli informed consent -doktriinin valossa.

5.3 Lapsen määräämisoikeus ja informed consent -doktriini

Lapsen mielipiteelle annettava painoarvo on jaettu kotimaisessa oikeuskirjallisuudessa perinteisesti kolmeen kategoriaan: lapsen itsemääräämisoikeuteen, myötämääräämisoikeuteen ja lapsen asemaan niin sanottuna informanttina.¹⁹⁴

---

¹⁹⁰ Auvinen 2006, s. 54. Pajulammi 2014, s. 387.

¹⁹¹ HE 114/2004 vp, s. 48.

¹⁹² LaVM 4/2005 vp, s. 3.

¹⁹³ Aaltonen 2009, s. 242.

¹⁹⁴ Helin 1984, s. 103. Auvinen 2006, s. 222.

Jaottelu tehdään vakiintuneesti sen mukaan, millainen määräämisoikeus lapselle on annettu lainsäädännössä käsiteltävänä olevassa asiassa.¹⁹⁵

Lapsella on itsemääräämisoikeus silloin, kun lapsen asemaa muuttava tai lapsen kohdistuva toimenpide ei vaadi huoltajan suostumusta ollakseen pätevä, vaan lapsi voi päättää toimenpiteestä itse. Jos taas kyseessä olevan toimenpiteen pätevyys vaatii sekä huoltajan että lapsen suostumuksen, lapsella on asiassa myötämääräämisoikeus. Muissa tapauksissa kyse on lähinnä lapsen oikeudesta tulla kuulluksi.¹⁹⁶ Lapsen mielipidettä käytetään tällöin informaationa lapsen edun mukaista ratkaisua harkittaessa.¹⁹⁷

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa päätöksenteossa lapsen mielipide on vain yksi ratkaisukriteeri arvioitaessa lapsen edun toteutumista (LHL 9.4 §). Lapsen mielipide toimii tällöin informaationa lapsen edun mukaista ratkaisua tehtäessä. Myös huoltoriidan tuomioistuinsovittelussa lapsi toimii niin sanottuna informanttina, sillä sovittelussa on otettava huomioon lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain säännökset.¹⁹⁸

Lapsen mielipiteelle annettavaa painoarvoa tarkastellaan usein myös niin sanotun informed consent -doktriinin eli lapsen perustellun mielipiteen avulla. Oppia lapsen perustellusta mielipiteestä on tarkasteltu oikeuskirjallisuudessa ja sitä on sovellettu myös korkeimman oikeuden ratkaisukäytännössä.¹⁹⁹ Informed consent -doktriinin mukaan lapsen antama tahdonilmaus voi saada oikeudellista merkitystä vain, jos lapsen tahdonmuodostuksen katsotaan täyttävän riittävät edellytykset. Kyky tietoisesti suostumukseen antamiseen sisältää oikeudellisen harkinnan ohella myös psykologian alaan liittyvää harkintaa.²⁰⁰ Pelkkä päättämiskyky ei voi yksin toimia ratkaisevana tekijänä, vaan lapsen tulee myös käyttää päättämiskykyään riittävässä määrin harkitessaan suostumuksen antamista.²⁰¹

---

¹⁹⁵ Aaltonen 2009, s. 241.

¹⁹⁶ Helin 1984, s. 103.

¹⁹⁷ Aaltonen 2015, s. 269.

¹⁹⁸ Aaltonen 2015, s. 269.

¹⁹⁹ Ks. esimerkiksi Auvinen 2006, s. 389-397. Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2004:76 äiti oli luvattomasti jättänyt palauttamatta entisten puolisoitten yhteiset lapset, joiden asuinpaikka oli Yhdysvalloissa. Tapauksessa oli kysymys siitä, olivatko lapset vastustaneet palautusta ja siitä, voitiinko lasten mielipiteelle antaa merkitystä asiassa. Korkein oikeus on soveltanut informed consent -periaatetta myös ratkaisussa KKO 2004:129.

²⁰⁰ Pajulammi 2014, s. 229.

²⁰¹ Helin 1994, s. 92.

Lapsen oikeudellisesti merkityksellisen mielipiteen tulee lähtökohtaisesti täyttää neljä kriteeriä. Lapsella tulee olla asian laatuun nähden riittävä päätöskyky ja lapselle on tullut antaa asiasta riittävästi tietoa tavalla, jonka lapsi ymmärtää. Lapsen on lisäksi tullut harkita asiaa huolellisesti ja hänen tulee ilmaista tahtonsa ilman manipulointia, pakkoa tai taivuttelua.²⁰²

Lapsen riittävän päätöskyvyn arviointi ei ole yksiselitteistä. Päätöskykyä arvioitaessa yhtenä lähtökohtana pidetään vakiintuneesti lapsen ikää. Kun laissa asetetaan lapsen määräämisoikeudelle selkeä ikäraja, kyse on biologisesta iästä. Lapsen iällä voidaan kuitenkin tarkoittaa biologisen iän lisäksi myös esimerkiksi kognitiivista, sosiaalista tai emotionaalista ikää.²⁰³

Lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain 11 §:ssä lapsen mielipiteen selvittäminen liitetään lapsen ikään ja kehitystasoon. Lapsen mielipiteen huomiointiin ei näin ollen aseteta selkeää ikärajaa lapsen huoltolaissa. Mielipiteen selvittämisen liittäminen lapsen kehitysvaiheeseen viittaa kuitenkin siihen, että lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa lapsen mielipiteen arvioinnin suhteen on otettava huomioon lapsen biologisen iän ohella muutkin seikat.²⁰⁴

Lapsen toivomuksille ja mielipiteelle annettavan painoarvon tarkastelussa lähtökohtana voidaan pitää sitä, että lapsen toivomukset ja mielipiteet ovat sitä perustellumpia, mitä vanhemmasta lapsesta on kyse.²⁰⁵ 5-6 vuotiaat lapset eivät vielä kykene vertailemaan tai arvioimaan aikuisten ristiriitaisiakaan lausumia, vaan pitävät niitä totena. Vanhempiinsa vahvasti kiintynyt lapsi ei lähtökohtaisesti pysty tuottamaan riippumatonta mielipidettä, vaan lapsen ilmaisema mielipide voi vaihdella esimerkiksi sen mukaan, onko äiti tai isä paikalla. Pienet lapset eivät myöskään ymmärrä sanojensa tarkoitusta ja käyttöä, ja tästä syystä lausuman merkityksen painottaminen on vaikeaa. 6-11 vuotiaiden lasten kohdalla lausumien painoarvoa joudutaan punnitsemaan eniten. Käytännössä edellä mainittuun ikäryh-

---

²⁰² Aaltonen 2009, s. 244.

²⁰³ Aaltonen 2009, s. 245.

²⁰⁴ Aaltonen 2009, s. 245.

²⁰⁵ Aaltonen 2009, s. 246.

mään kuuluvien lasten kohdalla joudutaan miettimään sitä, onko lapsi niin kehittynyt, että hänen tahdolleen voidaan antaa painoarvoa.²⁰⁶ Vaikka lapsen toivomuksia ja mielipiteitä voidaan pääsääntöisesti pitää sitä perustellumpina, mitä varttuneemmasta lapsesta on kyse, lapsen kehitysvaiheen mukaista yksilöllistä kykyä itsenäisten tahdonilmausten muodostamiseen on kuitenkin arvioitava jokaisessa yksittäistapauksessa erikseen.²⁰⁷

Lapsen kyky harkita huolellisesti toiveitaan ja mielipiteitään liittyy läheisesti lapsen riittävään päätöskykyisyyteen. Huolelliseen harkintaan vaikuttaa lapsen saaman tiedon ohella olosuhteet, joissa lapsi ilmaisee toivomuksensa ja mielipiteensä. Mitä pitkäaikaisemmasta ja syvemmästä vanhempien välisestä riidasta on kyse, sitä vaikeampaa lapsen on harkita asiaa puhtaasti omasta näkökulmastaan.²⁰⁸ Lapsen mielipiteen arvioinnissa huomiota onkin kiinnitettävä siihen, perusteleeko lapsi mielipidettään riittävästi oman etunsa näkökulmasta. Lapsen mielipide ei myöskään aina vastaa tasapainoiseen ja turvalliseen kasvuun liittyviin vaatimuksiin. Lapsi saattaa esimerkiksi pelata asuinpaikkaan liittyviä toiveitaan sen mukaan, asettaako isä tai äiti kotiintuloaikaa tai antaako vanhempi pelata kiellettyjä pelejä. Toisaalta lapsi voi esittää toiveensa myös sen mukaan, kumpi vanhemmista tarvitsee häntä enemmän. Lapsi voi esimerkiksi pelätä sitä, että isä tai äiti ratkeaa ryypäämään tai tekee pahaa itselleen. Lapsen tehtävänä ei kuitenkaan ole ensisijaisesti huolehtia vanhempansa terveydestä tai turvallisuudesta, vaan hänellä on lapsena oikeus terveelliseen ja turvalliseen kasvuympäristöön.²⁰⁹

Jotta lapsi voi muodostaa perustellun mielipiteen, hänen tulee saada riittävästi informaatiota asiasta, josta häntä kuullaan.²¹⁰ Yksi informed consent -periaatteen edellytyksistä koskeekin lapsen oikeutta saada asiasta riittävästi tietoa tavalla, jonka lapsi ymmärtää.²¹¹ Yksiselitteistä määritelmää lapsen riittäväälle tiedon määrälle ei kuitenkaan ole.²¹²

---

²⁰⁶ Karttunen 2008, s. 520-521.

²⁰⁷ Aaltonen 2009, s. 248.

²⁰⁸ Aaltonen 2009, s. 250.

²⁰⁹ Karttunen 2008, s. 522.

²¹⁰ Aaltonen 2009, s. 249.

²¹¹ Auvinen 2006, s. 394.

²¹² Aaltonen 2009, s. 249.

Lapsen oikeudellisesti merkityksellisen mielipiteen edellytyksenä on edellä mainittujen kriteereiden ohella se, että lapsi saa muodostaa mielipiteensä itsenäisesti ja vapaasti.²¹³ Huoltoriidoissa lapsen mielipiteen muodostumisvapautta voivat kuitenkin rajoittaa monet tekijät kuten manipulointi.²¹⁴ Manipuloinnilla tarkoitetaan huoltoriitojen yhteydessä lapsen mielipiteeseen vaikuttamista. Manipuloinnin tarkoituksena on saada lapsi ajattelemaan ja tuntemaan tavalla, joka ei ole lapsen omaa ajattelua tai tuntemista, vaan perustuu ulkopuoliseen vaikuttamiseen ja lapsen mielipiteen muokkaamiseen. Manipuloitu mielipide ei näin ollen ole lapsen aito ja alkuperäinen mielipide, vaan se syntyy ulkopuolisen vaikutuksen ja mielipidemuokkauksen johdosta.²¹⁵ Manipulointi voi tapahtua uhkailemalla, valehtelemalla, liioittelemalla asioita tai salaamalla niitä.²¹⁶

Kristiina Väyrysen psykologian ammatillisessa lisensiaatintutkimuksessa tuotiin esiin neljän nuoren aikuisen haastatteluaineiston avulla lapsen ääni huoltoriidan aikana. Haastatteluaineistossa ei ollut juurikaan mainintoja lapsen kanssa käydystä vastavuoroisista huoltoriitaan liittyvistä keskusteluista, vaan huoltoriidan aikaiset puhemallit sisälsivät lähinnä vaatimuksia, painostusta ja uhkailua. Väyrysen tutkimuksessa saatujen tulosten mukaan lapsen mielipiteeseen vaikuttamisen keinot saattoivat olla jopa todella rajuja. Eräässä tapauksessa kumpikin vanhemmista painosti vuorollaan sisarusparven vanhinta lasta tekemään lasten asuinpaikkaa koskevan päätöksen pienempien sisarusten puolesta. Toinen vanhemmista uhkasi lasta jopa itsemurhalla, jos lapsen mielipide ei vastannut vanhemman mielipidettä.²¹⁷

Lapsen mielipiteeseen vaikuttaminen on kuitenkin pääsääntöisesti hienovaraisempaa. Suoran sanallisen toiminnan lisäksi manipulointi voi tapahtua myös sanoitta.²¹⁸ Vanhempi saattaa esimerkiksi kurtistaa otsaansa lapsen kertoessa iloisista kokemuksistaan toisen vanhemman kanssa tai kääntää mielenosoituksellisesti selkänsä toiselle vanhemmalle, kun hän noutaa tai palauttaa lapsen.²¹⁹ Toi-

---

²¹³ Aaltonen 2009, s. 250.

²¹⁴ Auvinen 2006, s. 396.

²¹⁵ Auvinen 2006, s. 396.

²¹⁶ Aaltonen 2009, s. 251. Auvinen 2006, s. 396.

²¹⁷ Väyrynen 2008, s. 3 ja 43.

²¹⁸ Aaltonen 2009, s. 251.

²¹⁹ Saksa 1993, s. 70.

saalta lapsen mielipiteeseen vaikuttaminen voi olla myös tahatonta. Lapsi mukaillee helposti vanhempiansa tunnetiloja kuten vihaa ja pelkoa. Vanhemmat eivät aina tiedosta omaa asemaansa lapsen tuntemusten synnyssä ja varsinkin pienten lasten on vaikea erottaa vanhempien tunteita omista tunteistaan.²²⁰

Manipuloinnin ohella lapsen mielipiteeseen voidaan vaikuttaa epäasiallisella tavalla myös pakottamalla tai taivuttamalla. Lasta voidaan rangaista tai uhata rangaistuksella, jos lapsi ei muodosta mielipidettään vanhemman toivomalla tavalla. Lasta voidaan taivutella esimerkiksi toista vanhempaa panettelemalla tai lahjoamalla.²²¹ Lapsen puheen kautta voi herätä jo hyvin varhaisessa vaiheessa epäilyksiä, että lapsen mielipiteeseen on vaikutettu epäasiallisella tavalla tai lasta on ohjeistettu sanomistensa suhteen. Lapsi voi esimerkiksi kertoa siitä, millaisia vapaa-ajan viettoon liittyviä välineitä hänelle on luvattu ratkaisun jälkeen, mikä viittaa suoranaiseen lahjontaan.²²²

Henna Pajulammin väitöskirjatutkimuksen mukaan informed consent -doktriinia ei voida käyttää yleispätevänä mittapuuna arvioitaessa lapsen mielipiteelle annettavaa painoarvoa. Tietoisen suostumuksen edellytykset asettavat lapsen mielipiteen laadun liian korkealle tasolle, jos sitä sovelletaan laajasti lapsen kaikkiin mielipiteisiin ja niille annettavaan painoarvoon. Informed consent -doktriini soveltuukin Pajulammin mukaan vain rajoitetusti lapsen mielipiteisiin ja niiden painoarvon punnintaan. Tietoisen suostumuksen edellytyksiä tulisikin käyttää lapsen mielipiteelle annettavan painoarvon sijasta lapselle annettavan tiedon ja riittävän kommunikoinnin mittapuuna.²²³

5.4 Lapsen kuulemisen tavoite ja tarkoitus sovittelussa

Olen käsitellyt lapsen mielipiteen selvittämistä ja lapsen henkilökohtaista kuulemistä koskevia säännöksiä kappaleessa 5.2. Sovittelussa pääsääntönä voidaan edellä kerrotun tavoin pitää sitä, että varsinainen keskustelu käydään vanhempien ja työparin välillä ja lapsen ääni tulee kuuluviin vanhempien kautta.²²⁴ Lap-

---

²²⁰ Aaltonen 2009, s. 251-252.

²²¹ Auvinen 2006, s. 397.

²²² Karttunen 2008, s. 521.

²²³ Pajulammi 2014, s. 235.

²²⁴ OM 25/2013, s. 70.

sen henkilökohtainen kuuleminen on kuitenkin mahdollista, mikäli lapsen huoltolain 15 §:n 2 momentissa määritellyt henkilökohtaisen kuulemisen edellytykset täyttyvät.²²⁵ Vaikka lapsen henkilökohtaisen kuulemisen edellytykset ovat samat huoltoriidan sovittelussa ja oikeudenkäynnissä, poikkeaa lapsen kuuleminen sovittelussa sekä tavoitteiltaan että tarkoitukseltaan lapsen kuulemisesta oikeudenkäynnissä.

Sovittelussa lapsen kuulemisen tavoitteena ei ole hankkia ratkaisuaineistoa erimielisyyttä aiheuttavista seikoista. Lapsen kanssa käytävän keskustelun tavoitteena ei myöskään ole selvittää lapsen mielipidettä vanhempien välisen riidan kohteena olevista asioista. Tällä pyritään estämään se, että vanhemmat asettavat lapsen ratkaisijan asemaan tilanteessa, jossa he eivät itse osaa tehdä päätöstä. Lasta ei tule koskaan asettaa päätöksentekijän rooliin vanhempien välisessä riidassa. Lapsen kanssa käytävä keskustelu ei myöskään saa olla keino hankkia näyttöä vanhempien toisistaan esittämien väitteiden tai syytösten paikansa pitävyydestä. Vaikka keskustelu voi sinänsä olla lapsen kannalta helpottavaa, sovittelu ei myöskään voi perustua vain lapsen tilanteen helpottamiseen.²²⁶

Lapsen kanssa käytävän keskustelun tarkoituksena on ennen kaikkea edistää sovinnon syntymistä auttamalla vanhempia ymmärtämään lapsen ajatuksia. Vanhempien kyky keskustella ja kuunnella lasta voi olla rajoittunut, eivätkä vanhemmat aina pysty erottamaan lapsen asioita keskinäisistä riidoistaan. Lapsen kuulemisen tarkoituksena onkin välittää tietoa lapsen tilanteesta ja kokemuksista vanhemmille. Lapsen kanssa käytävä keskustelu voi auttaa vanhempia suuntaamaan ajatuksensa keskinäisten erimielisyyksien sijasta lapseen ja lapsen hyvinvointiin. Lapsen kuuleminen voi myös edistää vanhempien ja lapsen välistä kommunikaatiota vanhempien saadessa informaatiota lapsen ajatuksista. Lapsen

---

²²⁵ HE 114/2004 vp, s. 48.

²²⁶ OM 25/2013, s. 71. Aaltonen 2015, s. 279-280. KKO 2004:118: Hovioikeuden antaman määräyksen mukaan neljävuotias lapsi sai tavata isäänsä, mikäli lapsi niin tahtoi. Hovioikeuden ratkaisu merkitsi korkeimman oikeuden ratkaisun perusteluiden mukaan sitä, että päätösvalta asiassa on jäänyt lapselle. Korkeimman oikeuden mukaan lasta ei tule asettaa tilanteeseen, jossa hänen tulee itse päättää asemastaan vanhempien välisissä ristiriidoissa. Ratkaisu, jonka mukaan lapsen tahto on tapaamisoikeuden perusteena merkitsee myös sitä, että tapaamisoikeuttaan toteuttamaan pyrkivällä vanhemmalla ei ole käytännössä mahdollisuutta saada määräystä täytäntöönpantavaksi. Koska hovioikeuden ratkaisu ei ollut lapsen edun mukainen eikä täytäntöönpantavissa, korkein oikeus kumosi määräyksen ja palautti asian hovioikeuteen uudelleen käsiteltäväksi.

kuuleminen voi myös sitouttaa vanhempia tehtyyn tai melkein valmiiseen sopimukseen. Samalla se voi edistää lapsen edun asianmukaista toteutumista.²²⁷

5.5 Kuulemista koskeva harkinta yksittäistapauksessa

Lapsen kuulemista koskeva aloite voi tulla joko vanhemmilta tai työparilta. Lapsen tapaamisesta ei kuitenkaan läheskään aina päästä yhteisymmärrykseen. On tilanteita, joissa vanhemmat eivät pidä lapsen kanssa käytävää keskustelua tarpeellisena, vaan ovat sitä mieltä, että he voivat yhtä hyvin itse puhua lapsensa kanssa. Myöskään työpari ei aina suostu vanhempien pyyntöön kuulla lasta. Lopullisen päätöksen lapsen henkilökohtaisesta kuulemisesta tekee sovittelija yhteisymmärryksessä asiantuntija-avustajan kanssa.²²⁸

Lapsen kuulemista harkitessaan sovittelija joutuu punnitsemaan vastakkain lapsen erilaisia oikeuksia ja niille annettavaa painoarvoa, sillä lapsen oikeus tulla kuulluksi on vain yksi osa lapsen oikeuksien kokonaisuudessa. Lapsen oikeus tulla kuulluksi ei ole missään prosessissa ehdoton, ei myöskään sovittelussa. Vaikka lapsen kuulemisen periaate on tärkeä, huoltoriidoissa myös lapsen suojelemisen merkitys korostuu.²²⁹

Lapsen kuulemista harkittaessa huomiota on kiinnitettävä erityisesti siihen, että lapsi itse haluaa, kykenee ja suostuu keskusteluun. Vaikka lapsella on oikeus tulla kuulluksi, hänellä on myös oikeus pysyä vanhempien välisten riitojen ulkopuolella ja luottaa siihen, että viranomainen ottaa hänen etunsa huomioon viranpuolesta.²³⁰ Tieto lapsen kuulemista koskevasta suostumuksesta saadaan yleensä vanhemmilta. Jos vanhemmat ovat yksimielisiä siitä, että lapsi haluaa tulla kuulluksi, suostumuksesta ei lähtökohtaisesti ole tarpeen hankkia muuta selvitystä. Koska lapsi ei ole huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa asianosaisen asemassa, hän ei voi itse vaatia kuulemistaan. Kuulemispyynnölle tulisi kuitenkin antaa painoarvoa, jos kyseessä on varttuneempi lapsi, joka itse pyytää kuulemista ja on selvää, että lasta ei ole painostettu pyynnön esittämiseen.²³¹

---

²²⁷ OM 25/2013, s. 70-71. Aaltonen 2015, s. 280-281.

²²⁸ Aaltonen 2015, s. 277. OM 25/2013, s. 70.

²²⁹ Aaltonen 2015, s. 267 ja 282.

²³⁰ OM 25/2013, s. 71. Aaltonen 2015, s. 282.

²³¹ Aaltonen 2009, s. 269. Gottbergin näkemyksen mukaan yleisen asianosaiskelpoisuuden omaavalla 15 vuotta täyttäneellä lapsella on halutessaan oikeus tulla henkilökohtaisesti kuulluksi itseään koskevassa huoltoasiassa oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 §:n

Lapsen kuulemiselle ei ole asetettu ikärajaa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa. Tuomioistuinsovittelulakia koskevassa valiokunnan mietinnössä on korostettu sitä, että sovittelussa lapsen kuulemisen kynnyksen ei tule olla yhtä korkealla kuin oikeudenkäynnissä etenkin varttuneempien lasten kohdalla.²³² Käytännössä lapsen tulee kuitenkin olla riittävän kehittynyt ja sen ikäinen, että keskustelu hänen kanssaan on mahdollista. Yleensä lähtökohtana on pidetty sitä, että kuulemisen suhteen kyseeseen tulevat 12-vuotiaat ja sitä vanhemmat lapset. Tarkkoja ikärajoja ei kuitenkaan ole syytä asettaa, sillä lapset ovat erilaisia. Alle kouluikäisten lasten tapaaminen sovittelussa ei yleensä ole mahdollista, sillä pienen lapsen kuuleminen tapahtuu pääsääntöisesti hänen leikkiään ja käytöstään tarkkailemalla, eikä tällainen työskentely kuulu sovittelumenettelyyn.²³³ Lisäksi pienen lapsen kuuleminen tarkoittaa käytännössä lapsen tapaamista erikseen kummankin vanhemman kanssa sekä lapsen ja vanhemman välisen vuorovaikutuksen tarkkailua. Myöskään tähän ei ole mahdollisuutta tuomioistuinsovittelussa.²³⁴

Lapsen kuulemisen edellytyksiä punnittaessa on syytä kiinnittää huomiota huoltoriidan laatuun ja laajuuteen, sillä riidan laajuus ja riidan kohde vaikuttavat kuulemisesta koskevaan harkintaan. Jos riita koskee vain yksittäisiä kysymyksiä, kuten tapaamisoikeuden yksityiskohtia, asian käsittelyn pitkittyminen voidaan välttää kuulemalla lasta.²³⁵

Lapsen henkilökohtaiseen kuulemiseen liittyvät riskit ovat erityisen suuret vaikeissa patologisissa ja psykososiaalisissa riidoissa, joiden seurauksena lapsi voi olla traumatisoitunut. Lapsi on voitu vetää mukaan vanhempien väliseen riitaan ja vanhemmat ovat voineet manipuloida häntä. Lasta on lisäksi saatettu kuulla useita kertoja muiden menettelyiden yhteydessä. Henkilökohtainen kuuleminen edellä mainitun kaltaisissa tilanteissa voi olla lapselle ahdistavaa ja raskasta.²³⁶

---

2 momentissa säädetyllä tavalla. Lapselle tulee näin ollen varata tilaisuus tulla kuulluksi, vaikka hän ei olekaan muodollisesti asianosainen. Gottberg 2008, s. 323.

²³² LaVM 4/2005 vp, s. 3.

²³³ Aaltonen 2015, s. 282-283.

²³⁴ Aaltonen 2009, s. 269.

²³⁵ Aaltonen 2009, s. 269.

²³⁶ OM 25/2013, s. 71. Aaltonen 2015, s. 283.

Jos vanhempien välinen riita on heijastunut lapseen esimerkiksi terapian tarpeena, lasta ei lähtökohtaisesti tulisi rasittaa kuulemisella sovittelumenettelyn yhteydessä.²³⁷

Toisaalta lapsen kuuleminen voi tulla kyseeseen vaikeissakin riidoissa, jos vanhemmat ovat pystyneet suojelemaan lasta ja pitämään hänet riitonsa ulkopuolella. Kuulemista koskeva harkinta tulee tehdä aina tapauskohtaisesti.²³⁸ Tapauskohtaisen harkinnan merkitys käy hyvin ilmi Kristiina Väyrysen lisensiaatintutkimuksesta, jossa yhtä haastatelluista lapsista oli kuultu useaan eri otteeseen erilaisten menettelyiden yhteydessä. Kyseessä oli vaikea vanhempien välinen riita, jossa myös lapseen oli kohdistettu väkivaltaa. Nuori kertoi kokeneensa kuulemistilanteet lapsen asemasta käsin kuitenkin kaiken kaikkiaan hyväksi.²³⁹

Avioerolapset kokevat yleisesti lojaaliuteen liittyviä ristiriitoja, jotka saattavat heilahdella vanhemmasta toiseen ja takaisin. Jopa silloin, kun lapsia kannustetaan pysymään puolueettomina, he saattavat kokea, että heidän täytyy asettua jomankumman vanhemman puolelle.²⁴⁰ Lapsen lojaaliteettiristiriita voikin olla hyvin voimakas, vaikka vanhempien tarkoituksena ei olisikaan saada lasta tietoisesti puolelleen. Lapsi on voinut muodostaa itsenäisen käsityksen siitä, mitä isä tai äiti haluaa ja kuulemisen yhteydessä lapsi voi kokea, että hänen on valittava joko isän tai äidin puoli.²⁴¹

Huoltoriidassa lapsen lojaaliteettiristiriita on aina jossain määrin läsnä, mutta kuulemistilanteessa se voi konkretisoitua ja korostua. Mikäli lapsen kuulemista koskeva aloite tulee vanhemmilta, heidän on syytä perustella, miksi he toivovat lapsen kuulemista. Jos vanhempien motiivit lapsen kuulemisen suhteen ovat väärät tai herää epäily siitä, että vanhemmat painostavat lasta tai lapsi kokee tilanteen muutoin painostavaksi, lasta ei tule kuulla.²⁴²

Ennen kuulemisen toteuttamista sovittelijan ja asiantuntija-avustajan tulee tehdä arvio kuulemisen hyödyistä ja riskeistä. Kuulemiseen voidaan ryhtyä vain, mikäli työpari arvioi kuulemisen hyödyt kuulemisen riskejä suuremmiksi. Heidän tulee

---

²³⁷ Aaltonen 2009, s. 270.

²³⁸ Aaltonen 2009, s. 270.

²³⁹ Väyrynen 2008, s. 37.

²⁴⁰ Wallerstein & Blakeslee 1991, s. 39.

²⁴¹ Karttunen 2010, s. 92-93

²⁴² Karttunen 2010, s. 93. Aaltonen 2015, s. 283-284.

lisäksi varmistua siitä, että kuulemisesta ei aiheudu haittaa lapselle tai lapsen ja vanhempien väliselle suhteelle.²⁴³

Lapsen henkilökohtainen kuuleminen ei ole perusteltua silloin, kun lapsella on psyykkisiä häiriöitä tai muita kuulemista rajoittavia ongelmia. Lasta ei voida kuulla myöskään silloin, kun vanhempien pyrkimyksenä on hakea asiaan ratkaisu lapsen mielipiteistä tai jos vanhemmat pönkittävät omia päämääriään lapsen kuulemisen kautta. Kuulemispyynnön tulee näin ollen perustua lapsen, ei vanhempien tarpeisiin. Lapsen kuulemisesta tulee poiketa myös, mikäli vaikuttaa siltä, että vanhemmat käyttävät myöhemmin oikeudenkäynnissä hyväkseen tietoja, jotka tulevat ilmi lapsen kuulemisen kautta sovittelussa.²⁴⁴

5.6 Kuulemisen toteuttaminen

Lapsen kuulemisesta huoltoriidoissa ei ole olemassa yhtenäisiä valtakunnallisia ohjeita, vaan kuulemistavat vaihtelevat.²⁴⁵ Sovittelussa lähdetään liikkeelle siitä, että keskustelu lapsen kanssa on luottamuksellinen. Tämän vuoksi vanhemmat tai heidän lakimiesavustajansa eivät pääsääntöisesti ole läsnä lasta kuultessa.²⁴⁶ Lapsen kuuleminen toteutetaan aina työparina, jotta lapsen puheen kautta välittyvä alkuperäinen tieto on sekä sovittelijan että asiantuntija-avustajan käytettävissä.²⁴⁷ Päävastuu keskustelun toteuttamisesta on kuitenkin käytännössä asiantuntija-avustajalla. Valittua toteuttamistapaa voidaan pitää luontevana, kun otetaan huomioon asiantuntija-avustajalla oleva koulutus ja ammatillinen kokemus.²⁴⁸

Lapsen toistuvaa kuulemista ja pyrkimystä lapsen näkemyksen selvittämiseen vanhempien välisessä konfliktissa pidetään lapsen kannalta erittäin kuormittavana.²⁴⁹ Sovittelussa lähtökohtana onkin se, että lapsi tavataan vain kerran.

---

²⁴³ OM 25/2013, s. 71-72.

²⁴⁴ OM 25/2013, s. 72. Ervasti 2014, s. 45-46.

²⁴⁵ Aaltonen 2015, s. 286. Stakesin oppaassa sosiaalitoimelle lapsen kuulemista on käsitelty olosuhdesuhdeselvitystyössä. Taskinen 2002, s. 71-75. Lapsen haastattelun vaihteita on käsitelty esimerkiksi Haapasalo 2000, s. 389-390.

²⁴⁶ Aaltonen 2015, s. 286.

²⁴⁷ OM 25/2013, s. 73

²⁴⁸ Aaltonen 2015, s. 286.

²⁴⁹ Sinkkonen 2012, s. 174.

Tämä asettaa omat rajoitteensa lapsen kanssa käytävälle keskustelulle. Luottamuksellisen suhteen syntyminen lapsen ja työparin välille ei ole helppoa yhden tapaamiskerran aikana.²⁵⁰

Lapsen kanssa käytävä keskustelu tulee toteuttaa lapsiystävällisessä tilassa, mikä tarkoittaa usein käytännössä tuomioistuimen ulkopuolisia tiloja. Isompien lasten tapaaminen on kuitenkin mahdollista myös tuomioistuimessa. Lapsen kanssa käytävän keskustelun luottamuksellisuudesta johtuen keskustelu dokumentoidaan vain työparin omia tarkoituksia varten. Keskustelusta voidaan kertoa vanhemmille myöhemmin siinä laajuudessa kuin siitä on sovittu lapsen kanssa.²⁵¹

Lapsella voi olla vain vähän tietoa siitä, mistä sovittelussa on kysymys ja miksi häntä kuullaan. Tämän vuoksi lapselle annettava informaatio voi olla ratkaisevassa asemassa kuulemisen onnistumisen kannalta. Keskustelun alussa lapselle kerrotaan, mistä sovittelussa on kyse ja miksi häntä kuullaan. Työparin on tärkeää varmistua myös siitä, että lapsi on tullut tapaamiseen omasta halustaan.²⁵² Vaikka kuulluksi tuleminen on lapsen oikeus, lapsen tulee ymmärtää, että hänellä on myös yhtä vahva oikeus olla tulematta kuulluksi niin halutessaan.

Lapsen mielipiteen selvittämisestä ei saa aiheutua haittaa lapsen ja vanhempien välisille suhteille (LHL 11.2 §). Lapselle puhutaan vanhemmista myönteisessä sävyssä, eikä kumpaakaan vanhempaa arvostella. Lapsen on tärkeää ymmärtää, että hänen ei tarvitse tehdä valintaa vanhempiensa välillä tai toimia ratkaisijan asemassa vanhempien välisissä erimielisyyksissä. Lapselle tulee myös kertoa, mikä merkitys hänen ajatuksillaan voi olla. Työpari ei kuitenkaan luonnollisesti voi luvata lapselle, että hänen toivomuksensa toteutuvat. He voivat ainoastaan välittää lapsen esittämät toiveet vanhemmille.²⁵³

---

²⁵⁰ OM 25/2013, s. 73. Aaltonen 2015, s. 287. Kuitenkin esimerkiksi Väyrynen korostaa lisensiaatintutkimuksessaan sitä, että selvitetäessä lapsen mielipidettä huoltoriidassa kuulemistilanteita tulee olla useampia. Väyrynen 2008, s. 37.

²⁵¹ OM 25/2013, s. 73-74.

²⁵² OM 25/2013, s. 74. Aaltonen 2015, s. 288.

²⁵³ OM 25/2013, s. 74. Aaltonen 2015, s. 288.

5.7 Kokemukset lapsen kuulemisesta huoltoriitojen sovittelukokeilun aikana

Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilun loppuraporttiin on kerätty kokemuksia keskusteluista lapsen kanssa. Myös Anna-Kaisa Aaltonen on pohtinut lapsen kuulemisesta saatuja kokemuksia loppuraportin pohjalta. Käsittelem seuraavaksi lapsen kuulemisesta saatuja tuloksia nojautuen loppuraporttiin ja Aaltosen teokseen.

Huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilun aikana lasten kuulemistilanteita oli lukumäärällisesti melko vähän. Kokeilujakson aikana lasten kanssa keskusteltiin vain 14 kertaa. Keskusteluihin osallistuneiden työparien mukaan lasten kuulemisesta saadut kokemukset olivat kuitenkin pitkälti positiivisia. Keskustelut selkeytivät asiaa ja edesauttoivat vanhempien välisen sopimuksen syntymistä. Lapset kokivat puhumisen helpottavana ja olivat tyytyväisiä siihen, että he saivat omat toivomuksensa välitettyä vanhemmille työparin kautta. Osa lapsista helpottui kuullessaan vanhempien pyrkimyksestä sovinnolliseen ratkaisuun ja siitä, että lapsi ei joudu ratkaisemaan vanhempien välistä riitaa. Myös vanhemmilta saatu palaute oli myönteistä.

Vaikka lapsen henkilökohtaisesta kuulemisesta saadut kokemukset olivat pääsääntöisesti myönteisiä, kokeilujakson aikana saatiin myös päinvastaisia tuloksia. Yhdessä tapauksessa vanhemmat eivät ottaneet lapsen kertomusta ja toivomuksia huomioon millään tavalla. Lapsi oli hyvin pettynyt vanhempiinsa ja kokenut tulleensa huijatuksi. Kokeilujakson aikana tuli esiin myös tapaus, jossa vanhempi oli kovistellut lastaan siitä, mitä lapsi oli kertonut työparille.²⁵⁴

Keskustelu lapsen kanssa voi parhaimmillaan edistää lapsen edun toteutumista käytännössä, mutta se saattaa sisältää myös riskejä. Lapsen kuuleminen edellyttääkin aina tarkkaa harkintaa, hyvää toteuttamista ja vanhempien aitoa sitoutumista yhdessä sovittuihin asioihin.²⁵⁵

---

²⁵⁴ OM 25/2013, s. 74-75.

²⁵⁵ Aaltonen 2015, s. 290.

6 TUOMIOISTUINSOVITTELUN PÄÄTTYMINEN

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevat asiat ovat perusluonteeltaan indispositiivisia asioita, joissa sovinto ei ole sallittu. Indispositiivisuus perustuu siihen, että asian ratkaisu koskee lasta, joka ei itse kykene valvomaan omaa etuaan asiassa. Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin katsottu, että huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien asioiden indispositiivisuus on luonteeltaan suhteellista verrattuna esimerkiksi isyysasioihin, jotka ovat kokonaan indispositiivisia. Huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien asioiden yhteydessä voidaankin puhua relatiivisesta indispositiivisuudesta.²⁵⁶

Relatiivinen indispositiivisuus tarkoittaa käytännössä sitä, että vanhempien sopimusvapautta lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta rajoittaa tuomioistuimella oleva velvollisuus valvoa, että vanhempien sopimus ei ole lapsen edun vastainen. Vaikka vanhemmilla on siis lähtökohtaisesti oikeus sopia lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, liittyy asiaan myös indispositiivisia piirteitä.²⁵⁷

Indispositiivisesta luonteestaan johtuen lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia on ratkaistava ennen kaikkea lapsen edun mukaisesti (LHL 10.1 §). Myös lapsen oikeuksien sopimuksen 3 (1) artiklassa korostetaan lapsen edun ensisijaisuutta lasta koskevassa päätöksenteossa. Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevaa asiaa ratkaistaessa huomioita on kiinnitettävä myös siihen, miten lapsen huolto ja tapaamisoikeus toteutuvat vastaisuudessa (LHL 10.1 §). Lapsen huoltolain 10 §:n 2 momentissa lähtökohtana on kuitenkin se, että asia on ratkaistava vanhempien sopimalla tavalla, ellei ole aihetta olettaa, että ratkaisu olisi vastoin lapsen etua.

Lapsen huoltolain säännösten huomioon ottaminen merkitsee huoltoriitojen sovittelun osalta käytännössä sitä, että vahvistettavan sopimuksen tulee olla ennen kaikkea lapsen edun mukainen, eikä tuomioistuin saa vahvistaa lapsen edun vastaista sopimusta.²⁵⁸ Tuomioistuin ei myöskään saa vahvistaa sopimusta, mikäli se on lain vastainen, selvästi kohtuuton tai loukkaa sivullisen oikeutta (OK 20:3.1).

---

²⁵⁶ Aaltonen 2009, s. 132.

²⁵⁷ Virolainen 1995, s. 291.

²⁵⁸ Aaltonen 2015, s. 173.

6.1 Sopimus ja sopimuksen vahvistaminen

Tuomioistuinsovittelulain 9 §:n 1 momentin 1 kohdan mukaan sovittelu päättyy, kun asiassa vahvistetaan sovinto tai kun osapuolet ilmoittavat sovittelijalle sopineensa asian muuten. Käytännössä saavutettu sovinto voi olla kokonaissovinto tai koskea vain osaa käsiteltävänä olleista asioista.²⁵⁹

Vanhempien päästessä sopimukseen lähtökohtana on, että tuomioistuin vahvistaa sopimuksen (SovL 8 §, OK 20 luku). Tuomioistuimen sovittelussa vahvistama sovinto rinnastuu oikeusvaikutuksiltaan tuomioistuimen tuomioon tai päätökseen. Jos sopimus koskee vain osaa käsiteltävänä olleista asioista, tuomioistuin vahvistaa sopimuksen vain sovintoon päästyjen asioiden osalta.²⁶⁰ Vaikka lähtökohtana on se, että tuomioistuin vahvistaa sopimuksen, riidan osapuolet eivät kuitenkaan aina halua vahvistaa saavutettua sovintoa tuomioistuimessa. Tämä voi johtua esimerkiksi siitä, että he eivät halua saattaa sovinnon ehtoja sivullisten tietoon, eivätkä tällöin myöskään ilmaise sopimuksen sisältöä tuomioistuimelle.²⁶¹

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan ratkaisun suhteen lähtökohtana on, että annettavan ratkaisun tulee olla täytäntöönpanokelpoinen myös silloin, kun kyse on sopimuksen vahvistamisesta. Käytännössä tapaamisoikeutta koskevien ratkaisujen täytäntöönpanokelpoisuutta koskeviin vaatimuksiin on kuitenkin suhtauduttu joustavasti silloin, kun kyse on vanhempien sopiman ratkaisun sisällyksestä. Esimerkiksi tapaamisaikojen tarkkaa yksilöintiä ei ole pidetty tarpeellisena silloin, kun vanhemmat katsovat yksimielisesti, että väljästi muotoillut tapaamisaajat riittävät.²⁶²

Vanhempien väliset erimielisyydet eivät aina koske pelkästään oikeudellisia kysymyksiä, vaan usein riidan perimmäinen syy piilee ei-juridisissa seikoissa. Myös muissa kuin oikeudellisissa kysymyksissä saavutettu yksimielisyys voidaan kirjata osaksi sopimusta, mutta ei-juridiset kysymykset eivät ole sellaisenaan täy-

---

²⁵⁹ Aaltonen 2015, s. 172.

²⁶⁰ Aaltonen 2015, s. 173.

²⁶¹ HE 114/2004 vp, s. 38.

²⁶² Aaltonen 2015, s. 177.

täntöönpanokelpoisia. Myös oikeuskäytännössä on vakiintuneesti hyväksytty erilaisten ei-täytäntöönpanokelpoisten määräysten antaminen osana huoltoa ja tapamisoikeutta koskevia ratkaisuja, jos niiden katsotaan edesauttavan lapsen edun toteutumista. Edellä mainitut määräykset voivat koskea esimerkiksi arjen järjestelyihin liittyviä kysymyksiä. Saavutettu sopimus ehkäisee riitaisuuksia ja ohjaa vanhempien käyttäytymistä.²⁶³

Kun asiassa vahvistetaan kokonaissovinto, asian käsittely tuomioistuimessa päättyy. Myös vireillä ollut oikeudenkäynti päättyy automaattisesti.²⁶⁴ Hallituksen esityksen sanamuodon mukaan sovinto, joka vahvistetaan sovittelussa, on samalla myös sovinto oikeudenkäyntiasiassa. Mikäli asia päättyy osapuolten keskinäiseen sopimukseen, jota ei vahvisteta tuomioistuimessa, vireillä ollut oikeudenkäynti jätetään yleensä sillensä osapuolten ilmoituksen johdosta.²⁶⁵ Mikäli sovinto koskee vain osaa käsiteltävänä olleista asioista, sovinnon ulkopuolelle jäävän osan käsittelyä jatketaan lähtökohtaisesti oikeudenkäynnissä.²⁶⁶

6.2 Sovittelun päättyminen tuloksettomana

Tuomioistuinsovittelu voi päättyä sovinnon vahvistamisen ja sopimisen lisäksi sovittelun osapuolen ilmoitukseen haluttomuudestaan jatkaa sovittelua (SovL 9.1 §:n 2 kohta). Koska sovittelu perustuu vapaaehtoisuuteen, osapuolen ei tarvitse perustella haluttomuuttaan jatkaa sovittelua. Sovittelu päättyy osapuolen ilmoituksesta, vaikka toinen osapuoli olisikin halukas jatkamaan sovittelua. Sovittelun vapaaehtoisuuteen perustuvasta luonteesta johtuen sovittelua ei ole mielekästä jatkaa, jos molemmat osapuolet eivät ole sitoutuneita siihen.²⁶⁷

Myös sovittelija voi tehdä aloitteen sovittelun lopettamisesta, mikäli hän katsoo, että sovittelun jatkamiseen ei enää ole perusteita. Sovittelijan tulee kuitenkin kuulla osapuolia ennen sovittelun päättämistä, jotta päättäminen ei tule heille yllätyksenä. (SovL 9.1 §:n 3 kohta.) Hallituksen esityksessä esitetyn kannan mukaan sovittelija voi tehdä aloitteen sovittelun lopettamisesta esimerkiksi silloin,

---

²⁶³ Aaltonen 2015, s. 177-178. Myös Ervasti on katsonut, että vahvistettavaan sopimukseen voidaan ottaa myös ei-täytäntöönpanokelpoisia osia. Ervasti 2014, s. 35.

²⁶⁴ Aaltonen 2015, s. 172

²⁶⁵ HE 114/2004 vp, s. 38.

²⁶⁶ Ervasti 2013, s. 111.

²⁶⁷ Ervasti 2013, s. 111.

kun osapuolet eivät aktiivisesti osallistu sovitteluun tai noudata sovittua menettelytapaa.²⁶⁸ Jos sovittelija harkitsee sovittelun lopettamista vanhempien myötävaikuttamattomuuden vuoksi, sovittelijan tulee kertoa siitä vanhemmille ja antaa heille vielä mahdollisuus toimintansa muuttamiseen.²⁶⁹

Sovittelijalla on hallituksen esityksen mukaan mahdollisuus tehdä sovittelun lopettamista koskeva aloite myös silloin, kun sovittelun osapuoli ei kykene asianmukaisesti valvomaan etuaan sovittelussa ja toinen osapuoli pyrkii hyödyntämään epätasapainoista sovitteluasemaa. Sovittelun jatkaminen voi osoittautua perusteettomaksi myös muusta syystä. Tällainen tilanne voi olla kyseessä esimerkiksi silloin, kun sovittelu ei ole edistynyt toivotulla tavalla.²⁷⁰

Jos sovittelija tai asiantuntija-avustaja näkevät pienenkin mahdollisuuden päästä sovintoon, he yrittävät lähtökohtaisesti jatkaa sovittelua. On kuitenkin olemassa myös tilanteita, joissa sovittelua ei kannata jatkaa. Huoltoriitojen sovittelussa keskeinen peruste sovittelun lopettamiselle liittyy usein vanhempien kyvyttömyyteen neuvotella tai sitoutua sopimukseen. Myös vanhemman tai vanhempien joustamaton asenne voi tehdä sovittelun jatkamisen mahdottomaksi. Toisaalta sovittelua ei voida jatkaa myöskään silloin, kun sovittelija ja asiantuntija-avustaja katsovat, että sovittelussa ei voida saavuttaa lapsen edun mukaista lopputulosta. Vaikka lopullisen päätöksen sovittelun lopettamisesta tuloksettomana tekee sovittelija, hän neuvottelee siitä aina ensin asiantuntija-avustajan kanssa.²⁷¹

Tuomioistuinsovittelulain 9 §:n 2 momentin mukaan sovittelijan on ilmoitettava sovittelun osapuolille sovittelun päättymisestä, jos toinen osapuoli ei halua jatkaa sovittelua tai jos sovittelija on päättänyt lopettaa sovittelun oman aloitteensa johdosta. Hallituksen esityksen mukaan selkeintä on lähettää osapuolille ilmoitus, jossa sovittelun todetaan päättyneen tuloksettomana.²⁷² Käytännössä sovittelun päättymisestä tuloksettomana tehdään lopettamispäätös, joka toimitetaan sovittelu-

---

²⁶⁸ HE 114/2004 vp, s. 38.

²⁶⁹ Aaltonen 2015, s. 179.

²⁷⁰ HE 114/2004 vp, s. 38.

²⁷¹ Aaltonen 2015, s. 178-179.

²⁷² HE 114/2004 vp, s. 38.

telun osapuolille. Jos vanhemmat sopivat osasta sovittelun kohteena olleista kysymyksistä, sovittelun lopettamispäätös voidaan sisällyttää myös vahvistettavaan osasopimukseen.²⁷³

Mikäli kyseessä on erillinen tuomioistuinsovittelu, asian käsittely päättyy. Osapuolet voivat halutessaan nostaa asiassa kanteen normaalin menettelyn mukaisesti tuomioistuimessa.²⁷⁴ Jos taas asia on ollut vireillä myös oikeudenkäyntinä ja sovittelu päättyy osapuolen tahdosta tai sovittelijan aloitteesta, asian käsittelyä jatketaan oikeudenkäynnissä (SovL 9.3 §).

---

²⁷³ Aaltonen 2015, s. 180.

²⁷⁴ Ervasti 2005, s. 189.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

7.1 Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu menettelynä

Asiantuntija-avusteista huoltoriitojen tuomioistuinsovittelua voidaan pitää vaihtoehtona pitkäkestoiselle ja raskaalle oikeudenkäynnille. Tuomioistuinsovittelussa voidaan sovittaa lapsen elatusta tai lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia asioita (SovL 10.1 §). Sovittelussa voidaan toisaalta käsitellä myös sellaisia vanhempien välisiä erimielisyyksiä, joiden käsitteleminen oikeudenkäynnissä ei ole mahdollista. Huoltoriitojen sovittelua koskevan kokeilujakson aikana sovittiinkin runsaasti esimerkiksi lapsen kasvatuseriaatteisiin ja arjen järjestelyihin liittyviä kysymyksiä.²⁷⁵

Tuomioistuinsovittelu perustuu täysin vapaaehtoisuuteen. Tästä johtuen sovittelun aloittaminen edellyttää kummankin osapuolen antamaa suostumusta (SovL 4.3 §). Tuomioistuinsovittelussa sovittelijana toimii asiaa käsittelevän tuomioistuimen tuomari, joka voi käyttää apunaan avustajaa. Huoltoriitojen yhteydessä sovittelijan apuna toimivaa avustajaa kutsutaan vakiintuneesti asiantuntija-avustajaksi. Lisäksi vanhemmat voivat käyttää sovittelussa apunaan lakimiesavustajia. (SovL 5 § ja 15 §.)

Menettelynä tuomioistuinsovittelu on varsin vapaamuotoinen ja luonteeltaan keskustelevalta. Sovittelumenettelyssä on tärkeää ottaa huomioon erityisesti tasapuolisuuteen ja puolueettomuuteen liittyvät näkökulmat (SovL 6.1 §). Sovittelun vapaaehtoisuuteen pohjautuvasta luonteesta johtuen sovittelu voi päättyä sovinnon vahvistamisen lisäksi toisen tai molempien osapuolten ilmoitukseen haluttomuudesta jatkaa sovittelua. Myös sovittelija voi tehdä aloitteen sovittelun lopettamisesta, mikäli hän katsoo, että sovittelun jatkamiseen ei enää ole perusteita. (SovL 9.1 §.)

Asiantuntija-avusteisessa huoltoriitojen tuomioistuinsovittelussa pyritään asian ratkaisemiseen sovinnollisesti (SovL 3.1 §). Sovittelun tärkeimmät tavoitteet liittyvät siihen, että vanhempien väliset riitaisuudet saadaan nopeasti käsittelyyn ja sovittelun kautta saavutetaan kestävä ja ennen kaikkea lapsen edun mukainen

---

²⁷⁵ OM 25/2013, s. 29.

lopputulos.²⁷⁶ Asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu pyrkii näin omalta osaltaan vastaamaan niihin tarpeisiin, jotka huoltoriitojen ratkaisemisessa ovat lopulta kaikista keskeisimpiä.

Ehkä juuri edellä mainituista syistä johtuen sovittelusta on muodostunut tarpeellinen ja ennen kaikkea tehokas keino lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien asioiden ratkaisemiseksi.²⁷⁷ Vaikka kaikki tapaukset eivät sovellu soviteltaviksi, seurantajakson aikana saatujen tulosten perusteella uskon, että asiantuntija-avusteinen huoltoriitojen tuomioistuinsovittelu tarjoaa myös tulevaisuudessa vartenotettavan vaihtoehdon huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien riitojen ratkaisemiseksi.

7.2 Lapsen oikeus osallistua häntä itseään koskevaan päätöksentekoon

Sovittelumenettelyn tarkastelun ohella tutkielmani keskeisenä tavoitteena on selvittää, toteutuuko lapsen oikeus osallistua häntä itseään koskevaan päätöksentekoon riittäväällä tavalla nykyisessä sovittelumenettelyssä.

Huoltoriitojen tuomioistuinsovittelussa lapsen toivomusten ja mielipiteen selvittämisen perusajatuksena on, että lapsen ääni välittyy työparille vanhempien kautta, mikäli vanhemmat ovat asiasta yksimielisiä. Vanhempien oletetaan tällöin ratkaisevan asian lapsen edun mukaisesti lapsen toivomukset ja mielipiteet huomioon ottaen.²⁷⁸ Tätä voidaan pitää sinänsä kunnioitettavana. On tärkeää, että vanhempia pyritään sitouttamaan keskusteluun sekä toistensa että lapsensa kanssa ja kuuntelemaan lapsen toivomuksia ja mielipiteitä. Vaikka vanhemmat ovat lapsen huoltoa koskevista asioista näennäisesti yksimielisiä, herää huoltoriidan luonne huomioon ottaen kuitenkin perusteltu epäily siitä, voivatko vanhempien kautta välittyvät toivomukset ja mielipiteet todellisuudessa vastata lapsen toivomuksia ja mielipiteitä.

Myös lapsen oikeuksien komitea on kiinnittänyt yleiskommentissaan huomiota samaan. Yleiskommentin mukaan lapsen luontevimpana edustajana pidetään usein lapsen vanhempaa tai lapsen vanhempia, mutta monissa tapauksissa on

---

²⁷⁶ OM 2/2012, s. 11 ja 53.

²⁷⁷ OM 12/2016, s. 5.

²⁷⁸ OM 25/2013, s. 68.

olemassa riski siitä, että lapsen ja vanhemman edut ovat ristiriidassa toistensa kanssa. Edustajan tärkeimpänä tehtävänä onkin edustaa yksinomaan lapsen, ei muiden tahojen etuja ja lasta edustajan välityksellä kuultaessa edustajan tulee välittää lapsen näkemykset virheettömästi päätöksentekijälle.²⁷⁹ Huomion arvoisen seikka on, että lapsen edustajana voi lapsen oikeuksien komitean kannan mukaan toimia lapsen vanhemman tai vanhempien ohella myös muu henkilö, kuten sosiaalityöntekijä.²⁸⁰ Meillä edustajan määrääminen lapselle ei kuitenkaan ole mahdollista, sillä lapsi ei ole asianosaisen asemassa huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa.²⁸¹

Etenkään tulehtuneiden erotilanteiden kohdalla ei voida lähteä liikkeelle oletuksesta, jonka mukaan vanhemmat pystyvät arvioimaan lapsen toivomuksia ja mielipiteitä puhtaasti lapsen etua ja parasta ajatellen. Lapsen toivomukset ja mielipide onkin selvitettävä osana päätöksentekoa aina silloin, kun vanhemmat eivät ole yksimielisiä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista kysymyksistä (LHL 11.1 §). Lapsen henkilökohtainen kuuleminen taas on mahdollista, mikäli työpari vakuuttuu siitä, että kuuleminen on välttämätöntä asian ratkaisemisen kannalta eikä kuulemisesta aiheudu haittaa lapselle. Lapsen tulee lisäksi suostua kuulemiseen. (LHL 15.2 §.)

Lapsen henkilökohtaista kuulemistä koskevien kriteereiden johdosta kynnyksen kuulemiselle sovittelussa on asettunut varsin korkealle. Kun lapsen osallistumisoikeutta tarkastellaan suhteessa lapsen oikeuteen saada suojelua, kynnyksen korkeutta voidaan pitää jokseenkin perusteltuna. Vaikka lapsen osallistumisoikeuden merkitystä voidaan korostaa erityisesti perus- ja ihmisoikeusnäkökulmasta katsottuna, on tärkeää ymmärtää, että osallistumisoikeuden ohella lapsella on myös yhtä suuri oikeus olla osallistumatta ja pysytellä näin vanhempien välisen riitaisuuksien ulkopuolella. Lapsen henkilökohtaista kuulemistä harkittaessa erityistä huomioita onkin kiinnitettävä siihen, että lapsen oikeus osallistua ja oikeus saada suojelua toteutuvat oikeassa suhteessa tavoiteltavaan päämäärään

---

²⁷⁹ Committee on the rights of the child. General Comment No. 12 (2009), CRC/C/GC/12, 36 & 37.

²⁸⁰ Committee on the rights of the child. General Comment No. 12 (2009), CRC/C/GC/12, 36.

²⁸¹ Rytsy 2016, s. 42. Edunvalvojan määräämiseen suhtauduttiin kielteisesti myös korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2012:95, jossa oli kyse lapsen oikeudesta panna vireille ja ajaa huoltonsa siirtämistä koskevaa asiaa.

nähdän. Lapsen henkilökohtainen kuuleminen ja sen edellytysten arviointi ei näin ollen ole missään tilanteessa täysin mustavalkoista ja sen suhteen on noudatettava aina tarkkaa harkintaa. Kuulemiseen voidaan käytännössä ryhtyä vain, mikäli työpari arvioi kuulemisen hyödyt kuulemisen haittoja tai riskejä suuremmiksi.

Pidän lapsen henkilökohtaisen kuulemisen kriteereistä tärkeimpänä sitä, että lapsi suostuu kuulemiseen, eikä kuulemisesta aiheudu hänelle haittaa. Se, että kuulemisen tulee edellä mainittujen edellytysten lisäksi olla painavista syistä välttämätöntä asian ratkaisemisen kannalta, johtaa usein tarpeettomasti siihen, että lasta ei kuulla. Kun asiaa tarkastellaan YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan valossa, ei kuulemisen nykytilaa voida pitää hyväksyttävänä. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan ja 3 artiklan välinen suhde huomioon ottaen nykytila ei vastaa myöskään lapsen oikeuksien komitean yleiskommenttien mukaista tulkintaa: käytännössä 3 artiklakaan ei voi toteutua täysipainoisesti, kun 12 artiklan määräykset jätetään huomioimatta. Myös lapsen edun toteutuminen jää näin ollen varsin hataralle pohjalle nykyisen mallin mukaisessa sovittelumenettelyssä, jossa pääsäännöksi on muodostunut se, että lasta ei kuulla.

Huoltoriitojen sovittelun nykytilaa tarkasteltuani olen tullut siihen lopputulokseen, että lapsen oikeus osallistua häntä itseään koskevaan päätöksentekoon ei toteudu nykyisessä sovittelumenettelyssä tavalla, jota voitaisiin pitää millään mittapuulla riittävänä. Mielestäni lapsen henkilökohtaisen kuulemisen tulisi olla sovittelumenettelyssä vahva pääsääntö, josta voidaan poiketa erityisesti pienempien lasten kohdalla ja myös silloin, kun lapsen kuulemisen katsotaan olevan lapsen edun vastaista tai aiheuttavan haittaa lapselle tai lapsen ja vanhempien väliselle suhteelle. On tärkeää, että lapsella on oikeus kieltäytyä kuulemisesta ja lapsen suojeleusaspekti otetaan myös jatkossa kokonaisvaltaisesti huomioon jokaisen lapsen kohdalla erikseen. Lapsella on oltava mahdollisuus jättäytyä vanhempien välisten riitaisuuksien ulkopuolelle ja lapsen kuulemista koskeva harkinta on tehtävä huolellisesti kuulemisen hyötyjä ja haittoja punniten. Lapsen henkilökohtainen kuuleminen tulisi kuitenkin sisällyttää selkeästi osaksi sovittelumenettelyä silloin, kun kuuleminen on mahdollista lapsen ikä ja kehitystaso huomioon ottaen, lapsi suostuu kuulemiseen eikä kuulemisesta tilannekohtaisen arvioinnin perusteella aiheudu hänelle haittaa.

Jotta lapsen oikeus osallistua häntä itseään koskevaan päätöksentekoon toteutuisi riittäväällä tavalla sovittelumenettelyn yhteydessä, mielestäni olisi suotavaa tarkastella lapsen henkilökohtaista kuulemista erikseen sovittelun ja erikseen huoltoriitaa koskevan oikeudenkäynnin osalta. Tuomioistuinsovittelulakiin tulisi sisällyttää itsenäiset, lapsen huoltolaista erilliset säännökset, joiden valossa lapsen henkilökohtaista kuulemista ja sen edellytyksiä punnitaan sovittelussa. On tärkeää muistaa, että lapsen kuulemisella voi olla keskeinen merkitys vanhempien välisen sovinnon syntymisen kannalta ja toisaalta lapset itse kokevat puhumisen usein helpottavana. Lapsella on myös ehdoton oikeus tulla kuulluksi sekä perus- että ihmisoikeussäännösten kannalta katsottuna. Tästä syystä lapsen henkilökohtaista kuulemista ei tulisi sivuuttaa huoltoriitojen sovittelussa.

7.3 Lapsen asema osana osallisuutta

Lapsen huoltolain 14 §:n 1 momentin mukaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian voivat laittaa vireille lapsen vanhemmat, toinen vanhemmista, lapsen huoltaja tai sosiaalilautakunta. Lapsi itse ei näin ollen ole asianosainen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevissa asioissa. Koska huoltoriidan tuomioistuinsovittelussa on otettava huomioon lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetun lain säännökset, lapsi ei ole sovittelussakaan asianosaisen asemassa (SovL 10 §).

Koska lapsi ei ole asianosainen huoltoriidoissa, huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia asioita käsiteltäessä lasta vahvemmassa asemassa ovat automaattisesti lapsen vanhemmat. Lähtökohtaa voidaan pitää ymmärrettävänä, kun otetaan huomioon sekä lapsen että perhesuhteiden suojeluun liittyvät näkökulmat ja toisaalta myös prosessien historiallinen tausta. Se, että lapsella ei ole huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia asioita käsiteltäessä asianosaisen asemaa vaikuttaa kuitenkin monin tavoin siihen, miten lapsen oikeudet tosiasiallisesti toteutuvat. Kun verrataan lapsen asemaa huoltoriidassa lapsen asemaan huostaanottoprosessissa, havaitaan selkeästi, millainen vaikutus asianosaisasemalla ja toisaalta sen puuttumisella on lapsen oikeuksiin ja niiden toteutumiseen käytännössä.

Lapsi on asianosainen häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa.²⁸² Lastensuojelulain 21 §:n mukaan 12 vuotta täyttäneellä lapsella on oikeus käyttää huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella erikseen puhevaltaa häntä itseään koskevassa lastensuojeluasiassa. Lapselle voidaan myös määrätä edunvalvoja käyttämään lapsen puhevaltaa huoltajan sijasta, mikäli on perusteltu syy olettaa, että huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa ja edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämiseksi tai lapsen edun turvaamiseksi (LSL 22.1 §). Vaikka lapselle määrättäisiin edunvalvoja huoltajan sijaan, 12 vuotta täyttäneellä lapsella on joka tapauksessa itsenäinen mahdollisuus saattaa huostaanottoa koskeva asia tuomioistuimen käsiteltäväksi. Huostaanottoa koskevassa oikeudenkäynnissä 12 vuotta täyttänyt lapsi saa käyttää itsenäisesti puhevaltaansa myös huoltajan sijaan määrätyn edunvalvojan ohella.²⁸³ Lapselle voidaan myös määrätä lastensuojelulain 87 §:n 1 momentin mukaan avustaja huostaanottoa koskevan asian tuomioistuinkäsittelyyn.

Se, että lapsella ei ole asianosaisasemaa huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien asioiden käsittelyssä merkitsee käytännössä sitä, että lapsella ei ole päätösvaltaa huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan asian vireille tulon suhteen. Tämä käy selvästi ilmi myös korkeimman oikeuden ratkaisusta 2012:95, jossa 16-vuotias lapsi halusi panna vireille huoltonsa siirtämistä koskevan asian. Korkeimman oikeuden ratkaisua on kritisoitu sekä YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 12 artiklan että perustuslain 21 §:n 1 momentin näkökulmasta, jonka mukaan jokaisella on oikeus saada oikeuksiaan ja velvollisuuksiaan koskeva päätös tuomioistuimen tai muun riippumattoman lainkäyttöelimen ratkaistavaksi. Myös Euroopan ihmisoikeussopimuksen 6 (1) artiklan mukaan jokaisella on oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin silloin, kun päätetään hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan.²⁸⁴

Korkein oikeus katsoi ratkaisussaan 2012:95, että lapsella ei ole oikeutta panna vireille ja ajaa huoltonsa siirtämistä koskevaa asiaa. Korkeimman oikeuden ratkaisun mukaan lapsenhuoltolain 14 §:n 1 momentissa on lueteltu tyhjentävästi ne tahot, joilla on oikeus panna vireille lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskeva asia. Lapsenhuoltolain 11 §:n mukaan lapsen

---

²⁸² Tolonen 2015, s. 234.

²⁸³ Tolonen 2015, s. 239-240.

²⁸⁴ Pajulammi 2014, s. 389.

omat toivomukset ja mielipiteet lapsen huoltoa ja tapaamista koskevissa asioissa on selvitettävä, mutta lapsella ei ole varsinaista puhevaltaa asiassa.

Korkeimman oikeuden ratkaisun perusteluiden mukaan perustuslain 6 §:n 3 momentissa säädettyä oikeutta voidaan pitää vahvistuksena sille, että lapsen oikeudellinen asema ja hänen puhevaltansa käyttö määräytyvät aina kulloinkin sovellettavan lain säännösten perusteella. Perustuslaista ei siten voida johtaa lapselle kuuluvaa oikeutta käyttää puhevaltaa huoltoaan koskevissa asioissa. Myöskään YK:n lapsen oikeuksien sopimuksesta tai lasten oikeuksien käyttöä koskevasta eurooppalaisesta yleissopimuksesta ei voida sellaisenaan johtaa lapselle oikeutta panna vireille huoltoaan koskevaa asiaa.

Se, että lapsella ei ole asianosaisasemaa huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien asioiden käsittelyssä merkitsee käytännössä myös sitä, että lapsella ei ole automaattisesti oikeutta käyttää erikseen puhevaltaansa huoltajan tai muun laillisen edustajan rinnalla häntä itseään koskevan asian käsittelyssä. Lapsen toivomusten ja mielipiteiden ilmaisu tapahtuukin lapsen iästä ja kehitystasosta riippumatta pääsääntöisesti vanhempien välityksellä. Myös lapsen henkilökohtaista kuulemista koskeva aloite tulee pääsääntöisesti vanhempien kautta. Lapsi itse ei näin ollen voi tehokkaalla tavalla vaatia kuulemistaan huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien asioiden yhteydessä. Puuttuvasta asianosaisasemasta johtuen lapselle ei myöskään voida määrätä edunvalvojaa tai avustajaa huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevien asioiden käsittelyyn.

7.4 Lopuksi

Kun lapsen osallisuutta ja asemaa tarkastellaan yhtenä kokonaisuutena, lapsen muodollisen asianosaisaseman sijasta tärkeämpää on kiinnittää huomiota lapsen osallistumisoikeuksien tehokkaaseen toteutumiseen. Jotta lapsen osallistumisoikeudet toteutuisivat tehokkaasti vastaisuudessa, lapsen henkilökohtaisen kuulemisen edellytyksiä tulee mielestäni keventää ja kuulemista koskevaa kynnystä madaltaa. Käytännössä tämä voisi tapahtua esimerkiksi arvioimalla lapsen henkilökohtaista kuulemista vain kuulemisen haitallisuuden ja lapsen itsensä anta-

man suostumuksen kannalta. Lapsen osallistumisoikeuksien tehokkaan toteutumisen edellytyksenä ei sen sijaan mielestäni ole se, että lapsi itse on asianosainen huolto- ja tapaamisoikeutta koskevia asioita soviteltaessa.

Huolto- ja tapaamisoikeutta koskevien riitojen luonteesta johtuen on luontevaa, että huoltoriidan osapuolina ja neuvottelijoina toimivat lapsen vanhemmat, ei lapsi itse. Lasta ei kuitenkaan tule sulkea automaattisesti ulkopuolisen rooliin pelkästään puuttuvan asianosaisaseman takia, vaan lapsen asemaa tulee tukea osallistumisoikeuksien vahvistamisen kautta. Se, että lapsella ei ole asianosaisasemaa huolto- ja tapaamisoikeutta koskevien riitojen sovittelussa ei myöskään saa automaattisesti vaikuttaa siihen, kuullaanko lasta. Lapsen kuuleminen on ehdottaman tärkeää lapsen autenttisten mielipiteiden ja toivomusten selvittämisen kannalta, mutta lapsen henkilökohtaisen kuulemisen ei tarvitse tarkoittaa sitä, että lapsi asetetaan muodollisesti asianosaisen asemaan.

Lapsen asemaa sovittelussa voitaisiin vahvistaa siten, että lapselle määrättäisiin edunvalvoja huoltoriidan sovitteluun puuttuvasta asianosaisasemasta huolimatta. Edunvalvojan tehtävänä olisi lastensuojelulain 22 §:n tapaan käyttää lapsen puhevaltaa huoltajan sijasta silloin, kun on perusteltu syy olettaa, että huoltaja ei voi puolueettomasti valvoa lapsen etua asiassa tai jos edunvalvojan määrääminen on tarpeen asian selvittämisen tai lapsen edun turvaamisen kannalta.

Lapsen aseman vahvistaminen voisi toisaalta pohjautua myös australialaiseen malliin lapsen mukaan ottavasta sovittelusta. Lapsen mukaan ottavalla sovittelulla tarkoitetaan sitä, että lapsi keskustelee tilanteestaan lapsiin erikoistuneen psykologin tai sosiaalityöntekijän kanssa. Lapsen kanssa keskusteltuaan psykologi tai sosiaalityöntekijä osallistuu sovitteluun ja välittää lapsen kertomat asiat lapsen vanhemmille ja työparille.²⁸⁵ Lapsen aseman turvaamisen ohella lapsen mukaan ottava sovittelu lisää vanhempien tietoisuutta konfliktin ja vanhempien käyttäytymisen vaikutuksista lapseen sekä kannustaa vanhempia yhteistyöhön ja sovinnollisen ratkaisun saavuttamiseen.²⁸⁶

---

²⁸⁵ Ervasti-Nylund 2014, s. 478-479.

²⁸⁶ Bell-Cashmore ym. 2014, s. 3.

Lapsi voitaisiin toisaalta ottaa mukaan sovitteluun myös siten, että lapsella olisi puuttuvasta asianosaisasemasta huolimatta mahdollisuus käyttää sovittelumenettelyssä avustajaa tai tukihenkilöä. Avustajan tai tukihenkilön tehtävät voisivat liittyä erityisesti lapsen näkökulman esiintuomiseen. Avustaja tai tukihenkilö voisi esimerkiksi välittää lapsen toiveita ja mielipiteitä työparille sekä neuvotella osallistumisen tavoista työparin kanssa. Lapsen mukaan ottavan sovittelun tulisi edellyttää lapsen suostumusta ja sen järjestämisessä tulisi kiinnittää huomiota lapsen ikään, kehitystasoon ja lapsen suojelemiseen liittyviin näkökulmiin.

Huoltoriitojen tuomioistuinsovittelussa tulee jatkossa kiinnittää huomiota erityisesti lapsen osallistumisoikeuksien nykyistä tehokkaampaan toteutumiseen. Lapsen henkilökohtaisen kuulemisen tulee näin ollen olla vahva pääsääntö ja kuuleminen tulee sisällyttää selkeästi osaksi sovittelumenettelyä. Myös lapsen aseman sovittelussa tulee olla nykyistä vahvempi. Tämä ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita sitä, että lapsen tulisi olla sovittelussa sovittelun osapuolen asemassa. Sen sijaan lapsen asemaa tulisi tukea määräämällä lapselle tarvittaessa edunvalvoja käyttämään lapsen puhevaltaa huoltajan sijasta. Edunvalvojan määräämisen tulisi olla mahdollista lapsen puuttuvasta asianosaisasemasta huolimatta. Lapsella tulisi myös olla mahdollisuus avustajan tai muun tukihenkilön käyttämiseen muodollisesta sovitteluasemastaan riippumatta. Edunvalvojan, avustajan tai muun tukihenkilön käyttäminen merkitsisi ennen kaikkea lapsen autenttisten toivomusten ja mielipiteiden nykyistä suoraviivaisempaa välittymistä työparille. Tämä vahvistaisi omalta osaltaan lapsen osallistumisoikeuksien toteutumista huoltoriitojen sovittelumenettelyssä silloin, kun lapsen henkilökohtaisesta kuulemisesta pääsääntönä joudutaan poikkeamaan.